

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΝΗΠΙΑΓΩΓΩΝ- ΦΛΩΡΙΝΑΣ

Μεταπτυχιακή Εργασία με Θέμα:

«Διερεύνηση των γονεϊκών αντιλήψεων για τις χαρακτηριστικές εκδηλώσεις της Διαταραχής Ελλειμματικής Προσοχής με ή χωρίς Υπερκινητικότητα σε παιδιά προσχολικής ηλικίας».

Επόπτρια Μεταπτυχιακής Εργασίας: κ. Αλευριάδου Αναστασία

Ονοματεπώνυμο μεταπτυχιακής φοιτήτριας:

Αδαμαντία Ζαφειροπούλου

Φλώρινα, Ιανουάριος 2015

Ευχαριστίες

Θα θέλαμε να εκφράσουμε τις θερμές μας ευχαριστίες στην καθηγήτρια κ. Αλευριάδου Αναστάσια για την εποπτεία της εργασίας μας και στον καθηγητή κ. Β. Κωτούλα για το ενδιαφέρον και τις πολύτιμες συμβουλές του καθ' όλη της διάρκεια της εκπόνησής της. Επίσης, πολλές ευχαριστίες απευθύνουμε και στους γονείς που αποτέλεσαν το 'δείγμα' της μελέτης μας για τον χρόνο που αφιέρωσαν και συνομίλησαν μαζί μας, χωρίς τους οποίους θα ήταν αδύνατη η πραγματοποίηση της εργασίας αυτής.

Περίληψη

Η παρούσα εργασία αφορά παιδιά νηπιακής ηλικίας στο φάσμα της ΔΕΠ/Υ. Κύριους στόχους της αποτελούν τα βασικά χαρακτηριστικά τους, στην προοπτική μιας διατύπωσης πρότασης μιας πλαισιωμένης διδασκαλίας.

Συγκεκριμένα, η εργασία αποτελείται στο πρώτο μέρος, από το κεφάλαιο 'βιβλιογραφική ανασκόπηση', η οποία περιλαμβάνει τα εξής υποκεφάλαια: ΔΕΠ/Υ : Ιστορική αναδρομή, Εμφάνιση-αίτια-στάδια αξιολόγησης-διαγνωστικές μέθοδοι, ΔΕΠ/Υ – οικογενειακό και σχολικό περιβάλλον, Τρόποι αντιμετώπισης/Αντιμέτωπιση της ΔΕΠ/Υ –Φαρμακοθεραπεία, Συμπεριφορική παρέμβαση, Χαρακτηριστικά, Υποτύποι και Συμπτώματα ΔΕΠ/Υ σύμφωνα με το DSM-IV, ΔΕΠ- Υ – τύπος Απροσεξίας, ΔΕΠ/Υ – τύπος Παρορμητικότητας Υπερκινητικότητας, ΔΕΠ/Υ – Συνδυασμένος τύπος. Η κλινική έκπτωση της λειτουργικότητας: διαγνωστικά κριτήρια και τέλος γίνεται αναφορά στα Ερευνητικά ερωτήματα της μελέτης.

Το δεύτερο κεφάλαιο περιλαμβάνει στοιχεία της «Μεθοδολογίας της έρευνας» και αναφέρεται στο δείγμα, το εργαλείο και τη διαδικασία της, ενώ στο τρίτο κεφάλαιο το μέρος «αποτελέσματα και συζήτηση» αναφέρεται στα αποτελέσματα της έρευνας και γίνεται προσπάθεια συζήτησης και ερμηνείας των αποτελεσμάτων. Η εργασία κλείνει με τις προτάσεις, τη βιβλιογραφία και το Παράρτημα που περιλαμβάνει τις απομαγνητοφωνημένες συνεντεύξεις μας.

Σκοπός της μελέτης είναι να περιγραφούν οι εκδηλώσεις νηπίων που βρίσκονται στο φάσμα της Διαταραχής Ελλειμματικής Προσοχής με και χωρίς Υπερκινητικότητα. Για την επίτευξη των στόχων της έρευνας πραγματοποιήθηκαν ημιδομημένες συνεντεύξεις με δέκα γονείς, που έχουν παιδιά διεγνωσμένα με ΔΕΠ/Υ και πέντε γονείς, που έχουν παιδιά χωρίς διάγνωση (ως συγκριτικό πεδίο αναφοράς), που σκοπό θα έχουν να περιγράψουν τις συμπεριφορές που χαρακτηρίζουν την εκδήλωση της διαταραχής. Η Διαταραχή Ελλειμματικής Προσοχής – Υπερκινητικότητα (ΔΕΠ/Υ), είναι μια κοινή αναπτυξιακή διαταραχή που εμφανίζεται στην παιδική ηλικία και χαρακτηρίζεται από ελλειμματική προσοχή, με ή χωρίς υψηλά επίπεδα υπερκινητικότητας – παρορμητικότητας. Η αναπτυξιακή αυτή διαταραχή είναι οργανικής αιτιολογίας και ασκεί αρνητική επίδραση σε πολλούς τομείς λειτουργικότητας του παιδιού προκαλώντας σοβαρές και επίμονες δυσκολίες τόσο στο ίδιο το παιδί όσο και στο οικογενειακό και ευρύτερο κοινωνικό του περιβάλλον. Οι τρόποι αντιμετώπισης συνδέονται σε όλες τις περιπτώσεις με την έγκαιρη διάγνωση, την αποτελεσματική αντιμετώπιση από τους ειδικούς και τη μέριμνα από γονείς και εκπαιδευτικούς, που με ενθάρρυνση μπορούν να

βοηθήσουν στην αλλαγή και τη βελτίωση της συμπεριφοράς στο σπίτι και στο σχολείο.

Κατά το εαρινό εξάμηνο του 2014, στην παρούσα έρευνά μας ερωτήθηκαν συνολικά: 15 γονείς (15 πατέρες/μητέρες), ηλικίας από 38 έως 55 ετών. Η συνέντευξη διήρκεσε περίπου 20' - 40'. Η ανάλυση περιεχομένου των συνεντεύξεων αρχικά ήταν περιγραφική, δηλαδή αποκωδικοποιήθηκαν οι απαντήσεις με βάση τις λέξεις-κλειδιά που εντοπίστηκαν σε κάθε απάντηση του κάθε συνεντευξιζόμενου, η οποία περιέγραφε/αντιστοιχούσε στις παραμέτρους μας. Η επόμενη φάση της ανάλυσης ήταν ερμηνευτική των αποτελεσμάτων με βάση τις απαντήσεις όπως αυτές κωδικοποιήθηκαν κατά την προηγούμενη περιγραφική φάση και κατατάσσουν το κάθε παιδί στον αντίστοιχο τύπο ΔΕΠ/Υ (τύπος απροσεξίας Α, τύπος παρορμητικότητας και υπερκινητικότητας Π-Υ, συνδυαστικός τύπος Α-Π-Υ).

Κλείνοντας μπορούμε να πούμε ότι, οι έρευνες που αφορούν παιδιά με ΔΕΠ/Υ θα χρειαστεί να συμπεριλαμβάνουν όλους τους εμπλεκόμενους φορείς, εκτός από τους γονείς, τους εκπαιδευτικούς, άλλα μέλη της οικογένειας ή του περιβάλλοντος των παιδιών και κυρίως τα ίδια τα παιδιά. Αυτό θα συμβάλλει στην καλύτερη κατανόηση του θέματος και στην επίλυση των ζητημάτων που ανακύπτουν. Με τον τρόπο αυτό θα είναι και αποτελεσματικότερη η παρέμβαση.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ	5
Περίληψη	7
1. Εισαγωγή	10
2. Βιβλιογραφική Ανασκόπηση	12
2.1. ΔΕΠ/Υ : Ιστορική αναδρομή	12
2.2. Εμφάνιση-αίτια-στάδια αξιολόγησης-διαγνωστικές μέθοδοι	18
2.2.α. Εμφάνιση ΔΕΠ/Υ	18
2.2.β. Τα πιθανά αίτια	20
2.2.γ. Στάδια αξιολόγησης	23
2.2.δ. Διαγνωστικές μέθοδοι	25
2.2.ε. Οι συνεντεύξεις	28
2.3. ΔΕΠ/Υ –οικογενειακό και σχολικό περιβάλλον	29
2.3.α. Γονείς και ΔΕΠ/Υ	29
2.3.β. Σχολείο και ΔΕΠ/Υ	31
2.4. Τρόποι αντιμετώπισης	37
2.4.α. Αντιμετώπιση της ΔΕΠ/Υ –Φαρμακοθεραπεία	37

2. 4.β. Συμπεριφορική παρέμβαση	42
3. Χαρακτηριστικά, Υποτύποι και Συμπτώματα ΔΕΠ/Υ σύμφωνα με το DSM-IV	48
3.1. ΔΕΠ- Υ – τύπος Απροσεξίας	49
3.2. ΔΕΠ/Υ – τύπος Παρορμητικότητας Υπερκινητικότητας	50
3.3. ΔΕΠ/Υ – Συνδυασμένος τύπος	51
4. Η κλινική έκπτωση της λειτουργικότητας: διαγνωστικά κριτήρια	56
5. Ερευνητικά ερωτήματα	58
6. Μεθοδολογία της Έρευνας-δείγμα-εργαλείο έρευνας	60
6.1. Μεθοδολογική προσέγγιση	60
6.2. Εργαλείο έρευνας	62
7. Αποτελέσματα και Συζήτηση αποτελεσμάτων	68
8. Προτάσεις	76
9. Βιβλιογραφία (ξενόγλωσση)	82
10. Βιβλιογραφία (ελληνόγλωσση)	91
11. ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ	94

Περίληψη

Ως φυσιολογικά χαρακτηριστικά της συμπεριφοράς των παιδιών θεωρούνται η ενεργητικότητα και η αυξημένη κινητική δραστηριότητα, ειδικότερα κατά την προσχολική ηλικία. Πολλές φορές σ' αυτή την ηλικία τα παιδιά εξωτερικεύουν την έμφυτη περιέργεια τους για την ανακάλυψη του περιβάλλοντος και στρέφουν τη προσοχή τους σε καθένα από τα ερεθίσματα που δέχονται σε κάθε στιγμή στη πλειάδα ερεθισμάτων που δέχονται καθημερινά και έτσι μεταπηδούν από τη μία δραστηριότητα στην άλλη. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα, να φαίνονται είναι ζωηρά και να συμπεριφέρονται με παρορμητικότητα και ανυπομονησία.

Η διάσπαση προσοχής και η υπερκινητικότητα είναι καταστάσεις που σε κάποιο βαθμό παρουσιάζονται σε πολλά παιδιά. Στις περισσότερες περιπτώσεις τα προβλήματα αυτά κυμαίνονται σε φυσιολογικά επίπεδα, παρόλο που πολλές φορές χαρακτηρίζονται ως «ενοχλητικά». Ωστόσο, υπάρχουν και άλλες περιπτώσεις στις οποίες τα προβλήματα που παρουσιάζονται είναι αρκετά έντονα με αποτέλεσμα να παρουσιάζονται σοβαρές δυσκολίες στη σχολική ζωή. (Χατζηχρήστου, 2011)

Στην Ελλάδα, ο όρος που χρησιμοποιείται είναι Σύνδρομο Ελλειμματικής Προσοχής με ή χωρίς υπερκινητικότητα και σύμφωνα με νόμο 3699/2008 εμπίπτει στο πεδίο της Ειδικής Αγωγής και Εκπαίδευσης. Η ονομασία, ωστόσο, που βρίσκεται στη διαγνωστική κατηγορία του DSM/IV είναι Διαταραχή Ελλειμματικής Προσοχής- Υπερκινητικότητας (ΔΕΠ/Υ).

Η Διαταραχή Ελλειμματικής Προσοχής – Υπερκινητικότητας (ΔΕΠ/Υ) [Attention Deficit Hyperactivity Disorder (ADHD)], αποτελεί ένα πρόσφατο, αλλά

πολύ σημαντικό πεδίο έρευνας τόσο της Παιδαγωγικής Επιστήμης, όσο και της Ψυχολογίας. Στο πλαίσιο αυτό ιδιαίτερη έμφαση έχει δοθεί στα αίτια που την προκαλούν, στις μεθόδους διάγνωσης, καθώς και στους τρόπους αντιμετώπισής της (Hughes & Cooper 2007, Smith, Barkley, & Shapiro, 2007, Goldstein & Naglieri 2008, Καλαντζή-Αζίζη, Αγγελή, Ευσταθίου, 2005, Κάκουρος & Μανιαδάκη, 2012, κ.ά.).

Η Διαταραχή Ελλειμματικής Προσοχής – Υπερκινητικότητα (ΔΕΠ/Υ), είναι μια κοινή αναπτυξιακή διαταραχή που εμφανίζεται στην παιδική ηλικία και χαρακτηρίζεται από ελλειμματική προσοχή, με ή χωρίς υψηλά επίπεδα υπερκινητικότητας – παρορμητικότητας (American Psychiatric Assosiation, 1987, 1994). Η αναπτυξιακή αυτή διαταραχή είναι οργανικής αιτιολογίας και ασκεί αρνητική επίδραση σε πολλούς τομείς λειτουργικότητας του παιδιού προκαλώντας σοβαρές και επίμονες δυσκολίες τόσο στο ίδιο το παιδί όσο και στο οικογενειακό και ευρύτερο κοινωνικό του περιβάλλον (Κάκουρος & Μανιαδάκη, 2005).

Η Διαταραχή Ελλειμματικής Προσοχής και Υπερκινητικότητας (ΔΕΠ/Υ, ADHD- Attention-Deficit/Hyperactivity Disorder (ADHD), αποτελεί μια διαγνωστική κατηγορία, η οποία χρησιμοποιείται για να περιγράψει άτομα, που εμφανίζουν μη κατάλληλα, για το αναπτυξιακό τους στάδιο, επίπεδα ελλειμματικής προσοχής, παρορμητικότητας και/ή υπερκινητικότητας (APA,1994).

Τα τρία βασικά χαρακτηριστικά αυτής της διαταραχής - παρόλο που μπορεί να μη συνυπάρχουν και τα τρία- είναι η υπερκινητικότητα, η ελλειμματική προσοχή και η παρορμητικότητα. Η ΔΕΠ/Υ στα παιδιά, συνοδεύεται από ένα πλήθος δυσκολιών

και προβλημάτων σε σχέση με τη γλώσσα (Barkley, DuPaul & Mc Murray, 1990, Lambert & Sandoval, 1980, Szatmari, Boyle & Offord, 1989), τις ανώτερες εκτελεστικές λειτουργίες, όπως τη λεκτική και μη λεκτική εργαζόμενη μνήμη, την αυτορρύθμιση του συναισθήματος (Grodzinsky & Diamond, 1992), τη συμπεριφορά και την κοινωνικοποίηση (Clark & Elliott, 1988, Szatmari, Boyle & Offord, 1989).

1. Εισαγωγή

Είναι γεγονός ότι κατά την τελευταία δεκαετία έχει παρατηρηθεί αύξηση του αριθμού των παιδιών της προσχολικής ηλικίας και στα οποία δίνεται η διάγνωση της ΔΕΠ-Υ (Zito et al.,2010).

Η παρούσα εργασία αφορά παιδιά νηπιακής ηλικίας στο φάσμα της ΔΕΠ/Υ. Τα βασικά χαρακτηριστικά τους στην προοπτική μιας διατύπωσης πρότασης διδασκαλίας μιας πλαισιωμένης διδασκαλίας αποτελούν κύριους στόχους της.

Ειδικότερα:

Η εργασία αποτελείται από το κεφάλαιο μέρος ‘βιβλιογραφική ανασκόπηση’ που η οποία περιλαμβάνει τα εξής υποκεφάλαια κεφάλαια: ΔΕΠ/Υ : Ιστορική αναδρομή, Εμφάνιση-αίτια-στάδια αξιολόγησης-διαγνωστικές μέθοδοι, ΔΕΠ/Υ – οικογενειακό και σχολικό περιβάλλον, Τρόποι αντιμετώπισης/ Αντιμετώπιση της ΔΕΠ/Υ –Φαρμακοθεραπεία, Συμπεριφορική παρέμβαση, Χαρακτηριστικά, Υποτύποι και Συμπτώματα ΔΕΠ/Υ σύμφωνα με το DSM-IV, ΔΕΠ- Υ – τύπος Απροσεξίας, ΔΕΠ/Υ – τύπος Παρορμητικότητας Υπερκινητικότητας, ΔΕΠ/Υ – Συνδυασμένος τύπος. Η κλινική έκπτωση της λειτουργικότητας: διαγνωστικά κριτήρια και τέλος γίνεται αναφορά στα Ερευνητικά ερωτήματα της μελέτης. Το δεύτερο κεφάλαιο περιλαμβάνει στοιχεία της ‘Μεθοδολογίας της έρευνας’ και αναφέρεται στο δείγμα, το εργαλείο και τη διαδικασία της περιλαμβάνει το δείγμα και το εργαλείο της

έρευνας' ενώ το τρίτο κεφάλαιο το μέρος 'αποτελέσματα και συζήτηση αναφέρεται στα αποτελέσματα της έρευνας και γίνεται προσπάθεια συζήτησης και ερμηνείας των αποτελεσμάτων. Η παρούσα εργασία κλείνει με κάποιες προτάσεις, την βιβλιογραφία που έχει χρησιμοποιηθεί και το Παράρτημα το οποίο περιλαμβάνει τις απομαγνητοφωνημένες συνεντεύξεις μας που αποτελούν και την 'πηγή' της έρευνάς μας.

Σκοπός της μελέτης είναι να περιγραφούν οι εκδηλώσεις νηπίων που βρίσκονται στο φάσμα της Διαταραχής Ελλειμματικής Προσοχής με και χωρίς Υπερκινητικότητα. Για την επίτευξη των στόχων της έρευνας πραγματοποιήθηκαν ημιδομημένες συνεντεύξεις με δέκα γονείς, που έχουν παιδιά διεγνωσμένα με ΔΕΠ/Υ και πέντε γονείς, που έχουν παιδιά χωρίς διάγνωση (ως συγκριτικό πεδίο αναφοράς), που σκοπό θα έχουν να περιγράψουν τις συμπεριφορές που χαρακτηρίζουν την εκδήλωση της διαταραχής.

Πρώτος στόχος στις συνεντεύξεις είναι να ανακεφαλαιώνονται οι συμπεριφορές που χαρακτηρίζουν τη διαταραχή μέσω εστιασμένων ερωτήσεων σε αυτές. Σε δεύτερο επίπεδο θα εστιαστούμε στον αναπτυξιακό χαρακτήρα των εκδηλώσεων αυτών, αν επιμένουν, οξύνονται ή τροποποιούνται.

Στη συνέχεια, οι συνεντεύξεις αυτές, θα αναλυθούν με την μέθοδο της ποιοτικής ανάλυσης και τέλος θα συζητηθούν και ερμηνευθούν με βάση τη διεθνή βιβλιογραφία. Θα ακολουθήσουν τα συμπεράσματα, οι προτάσεις και το σχετικό Παράρτημα το οποίο θα περιλαμβάνει τις απομαγνητοφωνημένες συνεντεύξεις της έρευνάς μας.

2. Βιβλιογραφική Ανασκόπηση

2.1. ΔΕΠ/Υ: Ιστορική αναδρομή

Η ιστορική αναδρομή της ΔΕΠ/Υ εντοπίζεται ήδη από την αρχαιότητα με σχετικές αναφορές του Γαληνού ‘περί υπερδραστήριων παιδιών’ (Goodman & Gilman, 1975), ο οποίος πρότεινε «όπιο» για τα αεικίνητα, υπερενεργητικά παιδιά. Αργότερα, ο Σαίξπηρ σε έναν από τους χαρακτήρες του έργου του “Βασιλιάς Ερρίκος ο Όγδοος”, κάνει αναφορά σε μια “αρρώστια της προσοχής” (Φραγκούλη, 2009).

Αναφορά επίσης, έγινε για τη ΔΕΠ/Υ (Palmer & Finger, 2001) από το Σκωτσέζο ιατρό Alexander Crichton, ο οποίος περιέγραψε με λεπτομέρειες ένα είδος διαταραχής της προσοχής, το οποίο φαίνεται να καλύπτει τα σύγχρονα κριτήρια για τη ΔΕΠ/Υ με προεξέχοντα τον απρόσεκτο τύπο, όπως αναφέρεται και στο DSM/IV (APA,1994).

Μια μεταγενέστερη περιγραφή του υπερκινητικού παιδιού γίνεται στα μέσα του 19ου αιώνα σ’ ένα ποίημα του Γερμανού γιατρού Heinrich Hoffman (Stewart, 1970, αναφορά στο Κάκουρος - Μανιαδάκη, 2000. Βλ. επίσης για περαιτέρω πληροφορίες σχετικά με το προαναφερόμενο ποίημα και την αντίστοιχη ενδιαφέρουσα εικονογράφηση του ποιήματος αυτού βλ.

<http://www.struwwelpeter.com/SP/inhalt.html> >.

Παρακάτω παραθέτουμε μερικές χαρακτηριστικές ‘σκηνές’ από την εικονογράφηση του ποιήματος όπου το υπερκινητικό παιδί φαίνεται με την οικογένεια ή μόνο του σε στιγμές έντασης και έλλειψης προσοχής.

Ο πρώτος συστηματικός μελετητής της ΔΕΠ/Υ στην αρχή του 20ού αιώνα θεωρείται ο Βρετανός γιατρός George Still (Still, 1902, (αναφορά στο Φραγκούλη, 2009). Ο Βρετανός γιατρός Still, περιέγραψε τη νόσο στην οποία και έδωσε και το όνομα του. Η περιγραφή των συμπτωμάτων που έκανε, κατέδειξε δεδομένα παρόμοια με αυτά που σήμερα θεωρούνται τα βασικά χαρακτηριστικά της ΔΕΠ/Υ. Η αναφορά του πρόκειται για τη πρώτη δημοσιευμένη αναφορά της διαταραχής στην ιατρική και επιστημονική κοινότητα (Heward, 2011). Πίστευε ότι τα παιδιά ήταν ατίθασα και αντιμετώπιζαν προβλήματα διατήρησης της προσοχής, υπέφεραν από ένα «ελάττωμα του ηθικού ελέγχου» που υπέθετε ότι οφειλόταν σε εγκεφαλική βλάβη ή δυσλειτουργία. Ο Still περιέγραψε 43 παιδιά, τα οποία παρουσίαζαν υπερκινητικότητα, προκλητικότητα δυσκολίες στη συγκέντρωση της προσοχής, παρορμητική συμπεριφορά και αδυναμία στην αναστολή των αυθόρμητων αντιδράσεων (Φραγκούλη, 2009).

Στο πέρασμα των χρόνων, οι ερευνητές έχουν χρησιμοποιήσει ποικίλους όρους για να περιγράψουν αυτό το συνδυασμό συμπεριφορικών συμπτωμάτων: διαταραχή μετά από εγκεφαλίτιδα τη δεκαετία του 1920, σύνδρομο εγκεφαλικής βλάβης τη δεκαετία του 1940, ελάχιστη εγκεφαλική δυσλειτουργία τη δεκαετία του 1960 και παιδική υπερκινητική παρορμητική διαταραχή τη δεκαετία του 1970 (Mather & Goldstein, 2001)

Μέχρι το τέλος της δεκαετίας του 1950, η υπερκινητικότητα ερμηνευόταν ως αποτέλεσμα κάποιας εγκεφαλικής βλάβης, ακόμα κι αν αυτή δεν ήταν εμφανής ή σαφώς προσδιορισμένη με βάση νευρολογικές εξετάσεις. Η θεραπευτική παρέμβαση περιοριζόταν στη φαρμακευτική αγωγή με διεγερτικά φάρμακα και στη μείωση των

ερεθισμάτων του εκπαιδευτικού περιβάλλοντος των παιδιών αυτών (Curatolo et al., 2008).

Στη δεκαετία 1970-79, ο αριθμός των ερευνών με αντικείμενο την υπερκινητικότητα αυξήθηκε με ραγδαίο ρυθμό. Η υπερκινητικότητα αποτέλεσε αντικείμενο σοβαρής και συστηματικής επιστημονικής μελέτης, ενώ παράλληλα, αυξήθηκε το ενδιαφέρον του κοινού για το θέμα (Taylor, 1994).

Την επόμενη δεκαετία, ο William James (1980) στο σύγγραμμα του «Αρχές Ψυχολογίας», περιγράφει μια φυσιολογική παραλλαγή του χαρακτήρα, που ονομάζει “εκρηκτική βούληση”, η οποία χαρακτηρίζεται από δυσκολίες παρόμοιες μ’ αυτές των ατόμων με ΔΕΠ/Υ (James, 1980, αναφορά στο Κάκουρος - Μανιαδάκη, 2000).

Στις αρχές της δεκαετίας του ‘90, τα χαρακτηριστικά του συνδρόμου διερευνήθηκαν για να συμπεριλάβουν κι άλλα, τα οποία μέχρι τότε οι ερευνητές θεωρούσαν απλά συνωδά χαρακτηριστικά (Κάκουρος - Μανιαδάκη, 2000), όπως :

- η παρορμητικότητα,
- η μικρή διάρκεια προσοχής,
- η εύκολη διάσπαση προσοχής,
- το χαμηλό επίπεδο ανοχής στη ματαίωση και
- η επιθετικότητα.

Ωστόσο, ο πρώτος ορισμός της ΔΕΠ/Υ με βάση τα συμπεριφορικά χαρακτηριστικά της διατυπώθηκε λίγο μετά τα μέσα του προηγούμενου αιώνα το 1963 (Sandberg, 1996). Εκείνη την περίοδο, τις δεκαετίες '60 και '70 στις Η.Π.Α, άρχισε να δίνεται συχνά η διάγνωση της διαταραχής ελλειμματικής προσοχής, η οποία αντιμετωπιζόταν με διεγερτικά φάρμακα, σε αντίθεση με τις χώρες της γηραιάς ηπείρου, όπου αυτή η διαγνωστική κατηγορία δε χρησιμοποιούνταν ακόμη.

Το 1968 το σύνδρομο περιλαμβάνεται στη δεύτερη έκδοση του DSM με την ονομασία «υπερκινητική αντίδραση στην παιδική ηλικία», όπου αναφέρεται ότι χαρακτηρίζεται από αυξημένη κινητική δραστηριότητα, αεικινησία, εύκολη διάσπαση της προσοχής, ιδιαίτερα στα μικρά παιδιά, ενώ τα συμπτώματα της συνήθως εξασθενούν στην εφηβεία.

Κατά τις δεκαετίες '70-'80, πραγματοποιήθηκαν ποικίλες ψυχοφαρμακευτικές, ψυχολογικές και βιολογικές έρευνες σχετικά με την ελλειμματική προσοχή και τότε άρχισε να εκτιμάται η ετερογένεια των προβλημάτων, που υπάγονται στην ίδια διαγνωστική κατηγορία (Taylor, 1994).

Κατά τις δύο τελευταίες δεκαετίες, έχουν σημειωθεί ορισμένες αλλαγές στα διαγνωστικά κριτήρια της ΔΕΠ/Υ, οι οποίες επεκτάθηκαν στην κλινική αξιολόγηση της διαταραχής. Σε θεωρήσεις της ΔΕΠ/Υ (πχ. Barkley, 1997) οι παραγοντικές αναλύσεις των βαθμολογιών των εκπαιδευτικών για τα συμπτώματα της ΔΕΠ/Υ με βάση τα κριτήρια της τρίτης έκδοσης του διαγνωστικού κριτηρίου και στατιστικού εγχειριδίου των ψυχικών διαταραχών (DSM-III, American Psychiatric Association,

1980) κατέληξαν σε δύο παράγοντες: την Ελλειμματική Προσοχή και την Υπερκινητικότητα- Παρορμητικότητα (DuPaul, 1991).

Το DSM-III αναφέρεται στη διαγνωστική κατηγορία «Διαταραχή Ελλειμματικής Προσοχής» (με ή χωρίς υπερκινητικότητα), στην οποία η παρορμητικότητα και η ελλειμματική προσοχή θεωρούνται βασικά στοιχεία της διαταραχής. Το 1987 το DSM-III-R αναφέρεται στη «ΔΕΠ/Υ», ονομασία που διατηρείται στο σύγχρονο DSM/IV (Κάκουρος & Μανιαδάκη, 2000). Το DSM/IV βασισμένο ως ένα βαθμό σε αυτά τα ευρήματα, τοποθέτησε τα διαγνωστικά κριτήρια της διαταραχής σε δύο διαστάσεις - την ελλειμματική προσοχή και την υπερκινητικότητα - παρορμητικότητα.

2.2. Εμφάνιση – αίτια – στάδια αξιολόγησης - διαγνωστικές μέθοδοι

2.2.α. Εμφάνιση ΔΕΠ/Υ

Η Διαταραχή Ελλειμματικής Προσοχής με ή χωρίς Υπερκινητικότητα (ΔΕΠ/Υ) αποτελεί την πιο συχνή αναπτυξιακή διαταραχή της παιδικής ηλικίας (3-5%), που όμως συνεχίζεται και στην ενήλικη ζωή (3-5%), αυτούσια (15%) ή παραλλαγμένη (50%) (APA,2000). Τα ποσοστά της Διαταραχής Ελλειμματικής Προσοχής και Υπερκινητικότητας (ΔΕΠ/Υ) στην Ελλάδα δεν έχουν διαφορά από τα παγκόσμια δείγματα (Καλαντζή-Αζίζι & Καραδήμας, 2004, Κάκουρος & Μανιαδάκη, 2000).

Η συχνότητα με την οποία παρατηρείται η ΔΕΠ/Υ έχει σχέση με τα κριτήρια που τίθενται σε κάθε κοινωνία κάτω από συγκεκριμένες συνθήκες, γι' αυτό και πολιτισμικοί παράγοντες παίζουν σημαντικό ρόλο. Τα ποσοστά ποικίλλουν στις διάφορες χώρες, ανάλογα με τα κριτήρια που έχουν χρησιμοποιηθεί για τη διάγνωση, τα εργαλεία, το δείγμα του πληθυσμού, το γεωγραφικό μέρος, από το οποίο συμμετέχει το δείγμα. Χαρακτηριστικό δείγμα αποτελούν επιδημιολογικές μελέτες σε διάφορες χώρες όπως στη Γερμανία, την Τυνησία, στις οποίες χρησιμοποιήθηκαν τα διαγνωστικά κριτήρια του DSM/IV και τα δεδομένα αποτελούσαν αναφορές δασκάλων (Cantwell, Lewinsohn, Rhode & Seeley, 1997).

Στις ΗΠΑ, έρευνες τοποθετούν τη συχνότητα από 2 έως 20% σε παιδιά σχολικής ηλικίας, ενώ συνήθως κυμαίνονται από 3 έως 5% (Kaplan & Sadock, 1991).

Στην Αγγλία το ποσοστό που αναφέρεται είναι 1%. Φαίνεται πάντως πως ένα 4% του συνόλου των παιδιών παρουσιάζουν αυτή τη διαταραχή με συχνότητα 3 αγόρια προς 1 κορίτσι. Η ιδιαιτερότητα αυτή είναι πιο συχνή σε πρωτότοκα αγόρια και σε παιδιά των οποίων οι γονείς είναι οι ίδιοι υπερκινητικοί, ή αλκοολικοί ή έχουν κάποια άλλη διαταραχή (Kaplan & Sadock, 1991).

2.2.β. Τα πιθανά αίτια της ΔΕΠ/Υ

Τα ερευνητικά δεδομένα των τελευταίων χρόνων που αναφέρονται στα πιθανά αίτια της ΔΕΠ/Υ έχουν αυξηθεί σημαντικά. Είναι γνωστοί αρκετοί παράγοντες οι οποίοι σχετίζονται, σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό, με την πιθανότητα εμφάνισης της ΔΕΠ/Υ, δεν γνωρίζουμε όμως με ακρίβεια εκείνους που ευθύνονται άμεσα για τη συμπτωματολογία των παιδιών με ΔΕΠ/Υ, ούτε τις διαδικασίες μέσω των οποίων αυτοί επηρεάζουν την εμφάνιση των συμπτωμάτων της διαταραχής (Φραγκούλη, 2009). Τα περισσότερα ερευνητικά δεδομένα στηρίζουν πλέον την εκτίμηση ότι: «Αν και η αιτιολογία της ΔΕΠ/Υ είναι πολυπαραγοντική, τον πρώτο λόγο έχουν οι γενετικοί, οι νευρολογικοί και οι ψυχοκοινωνικοί παράγοντες» (Κάκουρος - Μανιαδάκη, 2000).

Πρόσφατη έρευνα που έγινε στη χώρα μας αναφέρει παράγοντες που έχουν καθοριστικό ρόλο στον προσδιορισμό της συχνότητας εμφάνισης της ΔΕΠ/Υ. Πιο συγκεκριμένα, γίνεται αναφορά στην ηλικία, το φύλο, τα χρόνια ιατρικά προβλήματα, το οικογενειακό περιβάλλον, το χαμηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο, την αστική διαμονή και την παρουσία άλλων αναπτυξιακών διαταραχών (Αγαπητού-Χαλμπέ, 2010).

Ταυτόχρονα, αν και πολλοί θεωρούν ότι η ΔΕΠ/Υ είναι μια διαταραχή νευρολογικής βάσης, δεν υπάρχουν σαφείς και συνεπείς αιτιώδεις ενδείξεις που να συνδέουν εγκεφαλική βλάβη ή δυσλειτουργία του με τα συμπεριφορικά συμπτώματα της ΔΕΠ/Υ (National Institute of Health Consensus Statement, 1998). Ωστόσο,

σημαντικά στοιχεία δείχνουν ότι γενετικοί παράγοντες μπορεί να αυξάνουν τις πιθανότητες διάγνωσης της ΔΕΠ/Υ (Willcutt, Pennington & DeFries, 2000). Οι γενετικοί παράγοντες μπορεί να σχετίζονται με συγκεκριμένους παράγοντες επικινδυνότητας ή ανθεκτικότητας και στη συνέχεια οι περιβαλλοντικές επιρροές (π.χ οι εμπειρίες της ζωής) καθορίζουν αν ένα άτομο θα διαγνωσθεί με ΔΕΠ/Υ (Goldstein & Goldstein, 1998).

Ο τρόπος με τον οποίο νευρολογικοί και γενετικοί παράγοντες μπορούν να συντελέσουν στην εμφάνιση της ΔΕΠ/Υ δεν είναι γνωστός. Στις περισσότερες περιπτώσεις βρέθηκε σημαντική σχέση μεταξύ κάποιων ψυχοκοινωνικών παραγόντων (κακή διαπαιδαγώγησή του παιδιού από τους γονείς του, οικογενειακές συγκρούσεις, ψυχοπαθολογία των γονέων) και της εμφάνισης της ΔΕΠ/Υ.

Μια προσεκτικότερη ανάλυση και μεταγενέστερες έρευνες έδειξαν ότι η “σχέση αυτή είναι μάλλον, το αποτέλεσμα της επίδρασης των προβλημάτων του παιδιού με ΔΕΠ/Υ στη συμπεριφορά των γονέων, παρά το αίτιο εμφάνισης της διαταραχής” (Φραγκούλη, 2009). Η συντριπτική πλειοψηφία των αιτιολογικών παραγόντων της είναι βιολογικοί, αναφέρονται δηλαδή στην ανάπτυξη και τη λειτουργία του εγκεφάλου. Σε άλλες περιπτώσεις, πάλι, φάνηκε ότι οι γονείς των παιδιών με ΔΕΠ/Υ παρουσίαζαν και οι ίδιοι διαταραχή, επομένως υπάρχει και μια κληρονομική διάσταση (Κάκουρος - Μανιαδάκη, 2012).

Τα συμπτώματα της ΔΕΠ/Υ σχετίζονται επίσης, με καταστάσεις όπως το σύνδρομο του εμβρυικού αλκοολισμού, η προγεννητική έκθεση σε κοκαΐνη και η δηλητηρίαση από μόλυβδο (Heward, 2011).

Παράλληλα, έρευνες που χρησιμοποιούν τεχνολογίες νευροαπεικόνισης έχουν δείξει ότι κάποια άτομα με ΔΕΠ/Υ παρουσιάζουν δομικές ή βιοχημικές διαφορές στον εγκέφαλο τους (π.χ Berquin et al.,1998, Castellanos, 2001, Filipek et al., 1997).

Έχει παρατηρηθεί ότι εφόσον δεν υπάρχουν ενδείξεις οργανικής βλάβης ή ιστορικό αρνητικών γεγονότων που θα μπορούσαν να δημιουργήσουν ένα τέτοιο πρόβλημα, η έρευνα στρέφεται στη μελέτη περιβαλλοντικών, καθαρά ψυχολογικών παραγόντων ως αιτίων της ΔΕΠ/Υ (Μπεζεβέγκης, 1985).

Προδιαθεσικοί παράγοντες μπορεί να περιλαμβάνουν, την ιδιοσυγκρασία του παιδιού, τις σχέσεις μέσα στην οικογένεια, την κατάθλιψη των γονέων, το χαμηλό μορφωτικό – οικονομικό επίπεδο της οικογένειας. Στο πλαίσιο της οικογένειας οι λεγόμενοι ‘οικογενείς’ παράγοντες έχουν συνδεθεί και ερμηνευτεί με την έλλειψη προσοχής των παιδιών που εμφανίζουν την συγκεκριμένη διαταραχή. Αυτό αναδεικνύει και τον σημαντικότερο ρόλο που διαδραματίζει η οικογένεια και για το λόγο αυτό η αντιμετώπιση των παιδιών με ΔΕΠ/Υ αποκτά ιδιαίτερη βαρύτητα στο οικογενειακό περιβάλλον. (Kaplan & Sadock, 1991, Μπεζεβέγκης, 1985).

2.2.γ. Στάδια Αξιολόγησης

Για να μπορεί ο ερευνητής να αξιολογήσει τις διάφορες αξιολογικές καταγραφές απαραίτητο θεωρείται η χρήση ποικίλων καταγραφών και δοκιμασιών. Η αξιολόγηση είναι αυτή που θα οριοθετήσει με σαφήνεια το πρόβλημα, θα φωτίσει τις διαφορετικές όψεις τους και θα οδηγήσει σε αποτελεσματικότερες θεραπευτικές πρακτικές και συμπεριφορές απέναντι στο παιδί με ΔΕΠ/Υ.

Συγκεκριμένα, Για την αξιολόγηση του παιδιού πρέπει να ακολουθηθούν τα παρακάτω βήματα:

1. Συνέντευξη με το παιδί, τους γονείς, τους εκπαιδευτικούς και αν είναι δυνατόν τα αδέρφια, ακόμη και τους συμμαθητές,
2. Ερωτηματολόγια αξιολόγησης της συμπεριφοράς προς γονείς και εκπαιδευτικούς (Rutter Child Behavior Checklist, Achenbach Child Behavior Checklist, Ελληνική Κλίμακα Αξιολόγησης της ΔΕΠ/Υ-IV),
3. Ψυχομετρικές δοκιμασίες,
4. Αξιολόγηση λόγου και μαθησιακών δεξιοτήτων,
5. Νευρολογική εξέταση και
6. Άλλες ιατρικές εξετάσεις (για την αξιολόγηση της γενικής υγείας του παιδιού) (Κάκουρος & Μανιαδάκη, 2000).

Οι τομείς που αξιολογούνται είναι η αδρή κινητικότητα και συντονισμός, η λεπτή κινητικότητα, η επιδεξιότητα, ο αμφίπλευρος συντονισμός, η ισορροπία, η αισθητηριακή καταγραφή και ανταπόκριση στα ερεθίσματα, η προσοχή και συγκέντρωση, η μνήμη (βραχύχρονη- μακρόχρονη), η επικοινωνία, οι δεξιότητες καθημερινής ζωής, παιχνιδιού και ελεύθερου χρόνου (Reed, 1991).

2.2.δ. Διαγνωστικές Μέθοδοι

Η ιατρική επιστήμη δεν έχει εντοπίσει σαφείς ενδείξεις εγκεφαλικής βλάβης, η έμφαση του ορισμού και της διάγνωσης εστιάζεται και βασίζεται στην περιγραφή και αναγνώριση ενός συνδυασμού συμπεριφορικών συστημάτων (Heward, 2011).

Η διαδικασία διάγνωσης της ΔΕΠ/Υ απαιτεί τη χρήση πολλαπλών διαγνωστικών μεθόδων. Οι πληροφορίες που χρειάζεται ο ειδικός μπορούν να συγκεντρωθούν μέσα από συνεντεύξεις με τους γονείς, το παιδί και τους παιδαγωγούς, με τη χρήση κλιμάκων αξιολόγησης, με εργαστηριακές μετρήσεις των συμπτωμάτων της ΔΕΠ/Υ, με τεχνικές άμεσης παρατήρησης της συμπεριφοράς του παιδιού καθώς και με μέτρηση που αφορά στο επίπεδο λειτουργικότητας τόσο του παιδιού όσο και της οικογένειας του. (Κάκουρος - Μανιαδάκη, 2005)

Επιπλέον, χρειάζεται λεπτομερής αξιολόγηση του παιδιού σε γνωστικό, συναισθηματικό και κοινωνικό επίπεδο, καθώς και αξιολόγηση του περιβάλλοντος μέσα στο οποίο ζει και μεγαλώνει το παιδί. Ένας πολύ σημαντικός στόχος είναι ο προσδιορισμός της συννοσηρότητας της ΔΕΠ/Υ με άλλες διαταραχές και η αξιολόγηση της επίδρασης που ενδέχεται να ασκούν αυτές οι διαταραχές στο σχεδιασμό του θεραπευτικού προγράμματος και στην πρόγνωση της εξέλιξης του παιδιού.

Δεδομένου, ότι το παιδί μοιράζεται τον περισσότερο του χρόνου μεταξύ σχολείου και σπιτιού (οικογένειας), για γίνει καλύτερη διάγνωση ενός παιδιού με

ΔΕΠ/Υ είναι απαραίτητο να μελετήσουμε τους δύο άξονες όπου διοχετεύει το χρόνο του. Οι συγκρίσεις που γίνονται ανάμεσα στους δύο αυτούς άξονες έχουν ως βάση ορισμένες κλίμακες. Αυτές είναι:

1. η κλίμακα Achenbach: η οποία είναι διεθνώς αναγνωρισμένη ως μια από τις πιο έγκυρες μετρήσεις, καθώς λαμβάνεται υπόψη η ηλικία, το φύλο και αποτελείται από 3 διαφορετικά μέρη: 1) για το παιδί, 2) για το γονιό και 3) για το δάσκαλο (Achenbach, 1991),

2. η κλίμακα του Connors (Connors, 1997), για τους δασκάλους και για τους γονείς, διατίθενται σε δύο εκδοχές, μία εκτεταμένη και μία σύντομη. Η αναθεωρημένη εκτεταμένη κλίμακα για τους εκπαιδευτικούς αξιολογεί τα προβλήματα συμπεριφοράς των παιδιών όπως αυτά περιγράφονται από τον δάσκαλο και αποτελείται από ένα κατάλογο 59 συμπεριφορών που παρουσιάζουν συχνά τα παιδιά. Η κλίμακα ταξινομεί τα προβλήματα συμπεριφοράς στις κατηγορίες: Εναντιωτική Συμπεριφορά, Γνωστικά Προβλήματα, Υπερκινητικότητα-Παρορμητικότητα, Άγχος, Συστολή, Τελειοθηρία, Κοινωνικά Προβλήματα, Ψυχοσωματικά Προβλήματα, Συμπτώματα DSM-IV, Δείκτης ADHD (ΔΕΠΥ) και Συνολικός Δείκτης Connors.

Η Αναθεωρημένη Σύντομη Κλίμακα του Connors για τους Εκπαιδευτικούς (Connors' Teacher Rating Scales - Revised CTRS-R-S) συνίσταται σε έναν κατάλογο 28 συμπεριφορών και έχει την ίδια μορφή με την εκτεταμένη εκδοχή. Τα προβλήματα συμπεριφοράς που αναγνωρίζει είναι τα εξής Εναντιωτική Συμπεριφορά, Γνωστικά Προβλήματα, Υπερκινητικότητα-Παρορμητικότητα και Δείκτης ADHD (ΔΕΠ- Υ).

Οι κλίμακες του Conners για τους γονείς έχουν την ίδια μορφή με εκείνες που απευθύνονται στους εκπαιδευτικούς. Επίσης, η κλίμακα του ACTeRS (Ulman, Sleator & Sprague, 1991), το ερωτηματολόγιο του Barkley για το σπίτι και το σχολείο (Barkley, 1991) και η κλίμακα του Brown ADD (Brown, 1997) είναι γνωστές κλίμακες στο χώρο.

Ο ειδικός που κάνει τη διάγνωση προσδιορίζει έναν από τους τρεις υποτύπους της ΔΕΠ/Υ, ανάλογα με το σύνολο των συμπτωμάτων:

- ΔΕΠ/Υ, συνδυασμένος τύπος,
- ΔΕΠ/Υ με προεξάρχοντα τον απρόσεκτο τύπο και
- ΔΕΠ/Υ με προεξάρχοντα τον υπερκινητικό- παρορμητικό τύπο.

Από το πληθυσμό των παιδιών με ΔΕΠ/Υ, περίπου το 55% έχει λάβει τη διάγνωση του συνδυασμένου τύπου, το 27% τη διάγνωση με προεξάρχοντα τον απρόσεκτο τύπο και το 18% τη διάγνωση με προεξάρχοντα τον υπερκινητικό-παρορμητικό τύπο (Wilens, Biederman & Spencer, 2002).¹

Σημαντικό πάντως είναι ανάλογα με την περίπτωση, ο ειδικός να επιχειρήσει τη διερεύνηση παραγόντων όπως: το επίπεδο αυτοεκτίμησης του παιδιού, τις κοινωνικές του δεξιότητες, το επίπεδο αυτοελέγχου και των άλλων τομέων, για τους οποίους μπορεί να επιλέξει τις αντίστοιχες κλίμακες.

¹ Οι ερευνητές αυτοί εργάζονται στο πρόγραμμα 'Clinical Research Program in Pediatric Psychopharmacology, Massachusetts General Hospital and Harvard Medical School, 15 Parkman Street, Boston, Massachusetts 02114, στις Ηνωμένες Πολιτείες.

2.2.ε. Οι συνεντεύξεις

Η συνέντευξη με τους γονείς πραγματοποιείται συνήθως πριν ο ειδικός δει το παιδί και αποτελεί τις περισσότερες φορές το σημαντικότερο μέσο συλλογής πληροφοριών για τις δυσκολίες του παιδιού και τις ανησυχίες των γονέων. Η συνέντευξη αυτή έχει ιδιαίτερη βαρύτητα, όχι μόνο γιατί οι γονείς είναι αυτοί που ζουν με το παιδί σε διάφορες καταστάσεις, αλλά για τον επιπρόσθετο λόγο ότι οι αντιλήψεις τους για το παιδί και τις δυσκολίες του επιδρούν σε μεγάλο βαθμό στη συμπεριφορά του (Κάκουρος - Μανιαδάκη, 2005).

Η κυρίως φάση της συνέντευξης περιλαμβάνει τη διερεύνηση της φύσης, της συχνότητας και της ηλικίας έναρξης της προβληματικής συμπεριφοράς και εστιάζεται στη συμπεριφορά του παιδιού σε διάφορες καταστάσεις καθώς και στις συνέπειές της για το παιδί και για τον κοινωνικό του περίγυρο. Στους γονείς τίθενται συνήθως ερωτήσεις για τον τρόπο με τον οποίο χειρίζονται την προβληματική συμπεριφορά του παιδιού, ενώ επιπλέον διερευνάται αν υπάρχουν διαφωνίες μεταξύ τους για τον τρόπο χειρισμού των προβλημάτων αυτών (Μάνος, 1997).

Στη συνέχεια, οι γονείς καλούνται να κάνουν ανασκόπηση του ιστορικού της ανάπτυξης του παιδιού τους. Από αυτό ο ειδικός μπορεί να σκιαγραφήσει την αναπτυξιακή του πορεία στους τομείς της κινητικής, της γλωσσικής, της νοητικής, τη συναισθηματικής και της σχολικής του ανάπτυξης. Οι πληροφορίες αυτές τον

βοηθούν στη διαφορική διάγνωση της ΔΕΠ/Υ και στον εντοπισμό άλλων διαταραχών που είναι πιθανό να συνυπάρχουν (Κάκουρος - Μανιαδάκη, 2005)

2.3. ΔΕΠ/Υ-οικογενειακό και σχολικό περιβάλλον

2.3.α. Γονείς και ΔΕΠ/Υ

Οι γονείς των παιδιών με ΔΕΠ/Υ αντιμετωπίζουν μεγάλες δυσκολίες στη προσπάθεια που καταβάλλουν για να κατανοήσουν τη διαφορετικότητα του παιδιού τους. Είναι σημαντικό στο πλαίσιο αυτό οι γονείς να μπορούν να ενημερωθούν για τη ΔΕΠ/Υ του παιδιού τους ώστε να μπορούν να ανταποκριθούν θετικά και να βοηθήσουν. Η ενημέρωση μπορεί να γίνει από ειδικούς, είτε από το χώρο του σχολείου είτε εκτός σχολείου και με την επαγγελματική καθοδήγησή τους θα μπορέσουν να προσαρμόσουν τη συμπεριφορά τους στην «προβληματικότητα» της περίπτωσης και να χειριστούν το θέμα με υπομονή και συγκαταβατικότητα (Slavin, 2007).

Θεωρείται ορθό αλλά και χρήσιμο οι γονείς να αποφεύγουν τις συγκρούσεις, τις εκδηλώσεις θυμού, τις απορριπτικές κουβέντες, τη σύγκριση του παιδιού με ΔΕΠ/Υ με τα άλλα παιδιά της οικογένειας (αν υπάρχουν) και την αδιαφορία απέναντι του λόγω απογοήτευσης (Gould & Sullivan, 2002).

Το παιδί με ΔΕΠ/Υ έχει ανάγκη από θετική στάση και οριοθέτηση των

δραστηριοτήτων του, όπως συμβαίνει και με τα υπόλοιπα παιδιά. Η περιφρόνηση των γονιών, που μαρτυρά η έλλειψη οργάνωσης του χώρου και του χρόνου του παιδιού, επιτείνει το πρόβλημα. Από την άλλη, η συνεχής επιβράβευση δεν επιφέρει τα επιθυμητά αποτελέσματα (Breen & Altepeter, 1990).

Το παιδί με ΔΕΠ/Υ πρέπει να καταλάβει ότι εκείνο που θα εισπράξει από τους γονείς του είναι μια συνεπής, ενθαρρυντική και οργανωμένη στάση, που θα το βοηθήσει να ακολουθήσει το πρόγραμμα δραστηριοτήτων μέσα στο σπίτι, να μάθει να ασχολείται με τον εαυτό του και τον ατομικό του χώρο, να επιβραβεύεται σε περίπτωση που επιδεικνύει καλή συμπεριφορά, να δέχεται παρατηρήσεις, όχι μειωτικές και σχετιζόμενες με το πρόβλημα του, όταν ακολουθεί μια παραβατική συμπεριφορά και να λαμβάνει βοήθεια όπου τη χρειάζεται (Barkley, 1998). Όλα τα παραπάνω προϋποθέτουν χρόνο και κόπο από την πλευρά των γονέων του (Bicard & Neef, 2002).

Αυτό που προέχει στη συμπεριφορά τους απέναντι στο παιδί με ΔΕΠ/Υ είναι η σταθερή και ενιαία γραμμή στον προσδιορισμό της στάσης τους, η υπομονή, η αποφυγή «τεταμένου» κλίματος και η προγραμματισμένη αλλά και επιστημονικά ελεγχόμενη βοήθεια στις επικοινωνιακές και μαθησιακές ανάγκες του παιδιού τους. Η συμπεριφορά τους προϋποθέτει, επίσης συνεχή ετοιμότητα, παρατηρητικότητα και άμεση ικανότητα εναλλαγής ρόλων, ανάλογα με τις καταστάσεις που δημιουργούνται κάθε φορά και δεν είναι τόσο ευχάριστες, όταν έχουν να αντιμετωπίσουν ένα παιδί με ΔΕΠ/Υ (Zito et al.,2010).

Εντούτοις, όπως έχει αποδειχθεί συζητώντας με γονείς παιδιών με ΔΕΠ/Υ, η

δυνατότητα ελέγχου και η επιτυχία που σημειώνεται στις «κρίσεις» των παιδιών με ΔΕΠ/Υ συνδέεται άμεσα με τη δυνατότητα ελέγχου και την οριοθέτηση των ίδιων των γονιών. Αυτό σημαίνει ότι οι γονείς χρειάζεται να είναι υπομονετικοί και ήρεμοι καθώς επίσης και θετικοί απέναντι στην καθοδήγηση ειδικών ώστε να βοηθήσουν στο πρόβλημα, διαφορετικά η στάση τους θα επιδράσει αρνητικά και θα είναι ανασταλτικός παράγοντας για την βελτίωση της όλης κατάστασης. (Willcutt, Pennington & DeFries, 2000). Ασφαλώς είναι ανάγκη να γνωρίζουν ότι έχουν μπροστά τους έναν δύσκολο και μακρύ δρόμο και χρειάζεται γνώση, επιμονή και υπομονή για να έχουν θετικά αποτελέσματα και βελτίωση της ποιότητας ζωής των παιδιών τους.

Ο δρόμος είναι δύσκολος και μακρύς, και οφείλουν να τον ακολουθήσουν αν θέλουν να δουν το παιδί τους να βελτιώνεται, να «οριοθετεί» την επιθετικότητά του έτσι ώστε να συνεργάζεται με τους άλλους και να μεθοδεύει τις κινήσεις του.

2.3.β. Σχολείο και ΔΕΠ/Υ

Το σχολείο είναι ένας χώρος όπου τα παιδιά με ΔΕΠ/Υ αντιμετωπίζουν αρκετά προβλήματα. Αδυνατούν να εστιάσουν την προσοχή τους σε μια δραστηριότητα, μοιάζουν να είναι αφηρημένα, δεν προσέχουν τον εκπαιδευτικό, τον διακόπτουν, δεν περιμένουν τη σειρά τους και γενικότερα δεν ακολουθούν κανόνες. Συχνά, ξεχνούν τα βιβλία τους, δεν ολοκληρώνουν τις εργασίες τους, δυσκολεύονται να παραμείνουν καθισμένα, διασπάται εύκολα η προσοχή τους, μιλούν υπερβολικά, δεν μπορούν να καθίσουν ήσυχα (Μάνος, 1997). Η συμπεριφορά αυτή ενδέχεται έχει ως συνέπεια την αποτυχία του παιδιού στο σχολείο, και την χαμηλή αυτοεκτίμησή του καθώς και να

παρουσιάζει προβλήματα στις διαπροσωπικές σχέσεις τόσο με τους συνομήλικους όσο και με τον εκπαιδευτικό και τους γονείς του. Ως εκ τούτου το σχολείο είναι δυνατό να καταστεί συχνά πηγή ματαίωσης, ενώ έχει βρεθεί ότι η διαταραχή αυτή αποτελεί παράγοντα πρόγνωσης της διακοπής της σχολικής φοίτησης (Carlson et al., 1993. Eisert, 1992)

Τα περισσότερα παιδιά με ΔΕΠ/Υ παρουσιάζουν αργή πρόοδο στην τάξη. Έχουν χαμηλότερη βαθμολογία από τους συνομηλικούς τους σε τεστ νοημοσύνης και επίδοσης, ενώ περισσότερα από τα μισά χρειάζονται ενισχυτική διδασκαλία για βασικές δεξιότητες και περίπου το 30% επαναλαμβάνει μία ή περισσότερες τάξεις (Barkley, 2005) Το πλαίσιο αυτό θα μπορούσε κανείς να το ερμηνεύσει με βάση τον ρυθμό γνωστικής και συναισθηματικής ανάπτυξης των παιδιών με ΔΕΠ/Υ αλλά και την δομή των ίδιων των τεστ τα οποία είναι προσαρμοσμένα και απευθύνονται σε πληθυσμούς που δεν παρουσιάζουν συγκεκριμένα προβλήματα/ζητήματα, και τα οποία απαιτούν εξειδικευμένη και στοχευμένη διερεύνηση των νοητικών τους ικανοτήτων. .

Η περίπτωση του υπερκινητικού παιδιού αποτελεί πρόκληση για τον εκπαιδευτικό καθώς είναι πολύ δύσκολο στο χειρισμό του. Αυτό οδηγεί συχνά στη βίωση δύσκολων συναισθημάτων από τον εκπαιδευτικό, ο οποίος συχνά θεωρεί ότι η συμπεριφορά αυτή οφείλεται σε απειθαρχία, ασέβεια, αδιαφορία ή αναίδεια (Neuhaus, 1996). Συχνά οι εκπαιδευτικοί βιώνουν και οι ίδιοι ματαίωση και αποτυχία με αποτέλεσμα να αποδίδουν το πρόβλημα σε «ασθένεια» που είναι αρμοδιότητα ενός ειδικού. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Menamaram (1991), για τους εκπαιδευτικούς τα παιδιά έχουν το πρόβλημα ή είναι το πρόβλημα, γεγονός το οποίο

μπορεί να οδηγήσει σε περιθωριοποίηση του παιδιού εντείνοντας έτσι τα προβλήματα του.

Ο ρόλος του εκπαιδευτικού έχει εξαιρετική σημασία στην παρακολούθηση του παιδιού με ΔΕΠ/Υ. Ο τρόπος που αντιμετωπίζονται τα παιδιά αυτά από τους εκπαιδευτικούς είναι πολύ σημαντικός τόσο για την εκπαιδευτική όσο και για τη ψυχολογική τους πορεία και προσαρμογή. Η σχολική αποτυχία αν και έχει συνδεθεί με τη συγκεκριμένη διαταραχή δεν είναι αποτέλεσμα της διαταραχής αλλά κυρίως της έλλειψης ειδικής εκπαίδευσης των εκπαιδευτικών. Η αντιμετώπιση των δυσκολιών πρέπει να γίνει στα πλαίσια του σχολείου από έναν εκπαιδευτικό με τις κατάλληλες γνώσεις, ο οποίος είναι ο πλέον κατάλληλος να βοηθήσει τον μαθητή να υπερβεί τους περιορισμούς, που επιβάλλει αυτή η διαταραχή (Χατζηχρήστου, 2011).

Προκειμένου να διαμορφωθεί το κατάλληλο εκπαιδευτικό περιβάλλον, μελετητές έχουν προτείνει ενέργειες και συμπεριφορές από τη μεριά του εκπαιδευτικού και τρόπους οργάνωσης της τάξης που θα βοηθήσουν το μαθητή με ΔΕΠ/Υ να λειτουργήσει στην τάξη του.

Ο εκπαιδευτικός οφείλει:

- ✓ Να παρέχει απλές και σαφείς οδηγίες (οπτικές και προφορικές) που να ενημερώνουν τους μαθητές με ΔΕΠ/Υ για το περιεχόμενο και τη μορφή της εργασίας, το διαθέσιμο χρόνο που έχουν προκειμένου να ολοκληρώσουν την εργασία και τον τρόπο με τον οποίο αυτή θα αξιολογηθεί (Gillet, 1986),
- ✓ Πρέπει να ενημερώνει συνεχώς τα παιδιά με ελλιπή ικανότητα

οργάνωσης για το πρόγραμμα της ημέρας (Gould & Sullivan, 2002),

✓ Να ομαδοποιήσει τους μαθητές με ΔΕΠ/Υ με σύνεση, λαμβάνοντας υπόψη το σκοπό της ομάδας και τους άλλους μαθητές που θα συμμετέχουν σε αυτή (Slavin, 2007),

✓ Να παρέχει ειδική βοήθεια όταν στο μάθημα απαιτείται γραπτή εργασία, π.χ. να προηγείται ένα χρονοδιάγραμμα, να δίνεται επιπλέον χρόνος για την ολοκλήρωση της εργασίας κ.α.,

✓ Να τοποθετεί τους μαθητές σε τέτοια θέση μέσα στην τάξη ώστε ο μαθητής με ΔΕΠ/Υ να μη διασπάται από πολλά ερεθίσματα. Τέτοια θέση μπορεί να είναι η μπροστινή, στην οποία έχει και ο εκπαιδευτικός άμεση πρόσβαση (Κεράτσα, 2004),

✓ Να εξατομικεύει τις εργασίες σε σχέση με τις ανάγκες και τις δυνατότητες των παιδιών με ΔΕΠ/Υ (Breen & Altepeter, 1990). Οι εργασίες χωρίζονται σε διαβαθμισμένα στάδια, παρατείνοντας συνάμα και το χρόνο ολοκλήρωσής τους,

✓ Να παρέχει κίνητρα για ολοκλήρωση των εργασιών τους και βελτίωση της επίδοσης. Ο εκπαιδευτικός παρέχει ευκαιρίες στους μαθητές με ΔΕΠ/Υ να αναλάβουν αρχηγικές θέσεις, να εκφράζουν τις επιλογές τους, να επιβραβεύονται οι προσπάθειες τους (Smith, Salend, & Ryan, 2001, Gould & Sullivan, 2002),

✓ Να κάνει σαφείς τους κανόνες συμπεριφοράς και τις επιπτώσεις από την παραβίασή τους (Gould & Sullivan, 2002),

- ✓ Να τηρεί τους κανόνες της σωστής διαχείρισης και συμπεριφοράς μέσα στη τάξη (Slavin, 2007),
- ✓ Να προβάλλει τρόπους συμπεριφοράς κατά την πραγματοποίηση δραστηριοτήτων, όπως για παράδειγμα ότι δεν πρέπει να βιάζονται, να μιλούν σε χαμηλούς τόνους, χωρίς να φωνάζουν κ.α. Οι οδηγίες θα πρέπει να δίνονται συχνά στα παιδιά με ΔΕΠ/Υ, μέχρι να τις μάθουν και να μπορούν να τις θυμηθούν (Gould & Sullivan, 2002),
- ✓ Να αμείβει όχι μόνο την επιτυχία αλλά και την προσπάθεια για βελτίωση (Breen & Altepeter, 1990),
- ✓ Να δίνει ευκαιρίες για απελευθέρωση της περίσσειας ενεργητικότητας μέσω της φυσικής δραστηριότητας (Breen & Altepeter, 1990),
- ✓ Να κατανοήσει ότι ορισμένες συμπεριφορές, αν και ανεπιθύμητες, δεν έχουν σκοπό την επίδειξη ανυπακοής, οι μαθητές είναι πιθανό να αδυνατούν να ελέγξουν τη συμπεριφορά τους (Slavin, 2007),
- ✓ Να μιλάει και να κινείται αργά, χωρίς απότομες κινήσεις ή εξάρσεις (Breen & Altepeter, 1990),
- ✓ Να εκπαιδεύσει τους μαθητές να διαχειρίζονται οι ίδιοι τη συμπεριφορά τους. πχ με αυτοπαρακολούθηση, αυτοαξιολόγηση, αυτοενίσχυση και αυτοδιδασκαλία (Binder, Dixon & Ghezi 2000),
- ✓ Να διατηρήσει συνεχή επικοινωνία με τις οικογένειες των μαθητών χρησιμοποιώντας ημερήσιες κάρτες αναφοράς ή άλλα εργαλεία για τη γνωστοποίηση των πληροφοριών (Slavin, 2007) και τέλος,

- ✓ Να συνεργαστεί με το προσωπικό ειδικής αγωγής, για να αναπτύξει σχέδια συμπεριφοράς και διδασκαλίας για την αντιμετώπιση προβλημάτων προσοχής (Slavin, 2007)

Καθοριστική για την εικόνα που σχηματίζει το παιδί για τον εαυτό του και τη θέση του στο οικογενειακό, σχολικό και κοινωνικό περιβάλλον, είναι η αλληλεπίδραση μεταξύ αυτών των αξόνων. Αξίζει να επισημανθεί πως σε ένα τέτοιο πλαίσιο ο ρόλος του εκπαιδευτικού είναι εξαιρετικά σημαντικός.

Οι περισσότεροι μαθητές με ΔΕΠ/Υ, εξαιτίας της συχνής σχολικής αποτυχίας που βιώνουν χρειάζονται ειδική παιδαγωγική αντιμετώπιση (Reeve, 1990), που θα πρέπει να περιλαμβάνει εκπαιδευτικές παρεμβάσεις προσαρμοσμένες στις μαθησιακές ανάγκες και ιδιαιτερότητες των παιδιών και προσανατολισμένες στην προαγωγή της απόδοσή τους.

Ερευνητές εκτιμούν ότι σε ποσοστό 40-50% οι μαθητές με ΔΕΠ/Υ πληρούν τα κριτήρια για υπηρεσίες ειδικής αγωγής στις ΗΠΑ, με την πλειονότητα να δέχεται υπηρεσίες λόγω υπαγωγής στην κατηγορία των συναισθηματικών διαταραχών και των μαθησιακών δυσκολιών (Reid & Maag, 1998, Zentall, 2006).

Στη χώρα μας τα παιδιά με ΔΕΠ-Υ φοιτούν στα συνηθισμένα σχολεία, και αν χρειαστεί, δίνεται επιπλέον εκπαιδευτικός, ο οποίος λειτουργεί στο πλαίσιο μιας θα λέγαμε 'παράλληλης στήριξης'.

2.4. Τρόποι αντιμετώπισης

2.4.α. Αντιμετώπιση της ΔΕΠ/Υ-Φαρμακοθεραπεία

Η φαρμακοθεραπεία και οι συμπεριφορικές παρεμβάσεις είναι δύο από τις ευρέως χρησιμοποιούμενες θεραπευτικές προσεγγίσεις για παιδιά με ΔΕΠ/Υ.

Είναι πολύ σημαντικό να υπάρξει έγκαιρη παρέμβαση και αντιμετώπιση των δυσκολιών της ΔΕΠ/Υ έτσι ώστε να διευκολυνθεί η προσαρμογή του παιδιού στο σχολείο, αλλά και στο ευρύτερο περιβάλλον, οικογενειακό, κοινωνικό (Χατζηχρήστου, 2011).

Η ΔΕΠ/Υ είναι μια αναπτυξιακή διαταραχή που τα συμπτώματα της επιμένουν στο χρόνο. Μέχρι στιγμής δεν υφίσταται θεραπεία με την κλασσική έννοια. Δεν υπάρχει κάποια θεραπευτική αγωγή με τη βοήθεια της οποίας μπορούν να ανασταλούν τα γενεσιουργά αίτια της διαταραχής. Αυτό όμως, δε σημαίνει ότι δεν υπάρχουν τρόποι ελέγχου και περιορισμού των συμπτωμάτων της (Κάκουρος, 2001).

Τα συμπτώματα της υπερκινητικότητας συνήθως υποχωρούν κατά την εφηβεία και αντικαθίστανται από αυξημένη ανησυχία και νευρικότητα (Hart, 1994, όπως αναφέρεται στο Κάκουρος, 2001).

Όμως τα συμπτώματα της απροσεξίας, της παρορμητικότητας και της υπερκινητικότητας αποτελούν μια πλειάδα διαταρακτικών για το θετικό μαθησιακό κλίμα της τάξης συμπεριφορών (π.χ ο μαθητής αφήνει τη θέση του, μιλάει ακατάπαυστα ενοχλώντας τους συμμαθητές του, δεν ολοκληρώνει τις εργασίες του κ.τ.λ.), με αποτέλεσμα τα συγκεκριμένα παιδιά να τοποθετούνται σε ομάδα υψηλού

κινδύνου όσον αφορά την εμφάνιση μειωμένης σχολικής επίδοσης, προβλημάτων διαγωγής και προβληματικών κοινωνικών σχέσεων (Barkley, 1998). Εύλογα συνεπώς, καθίσταται αναγκαία η χρήση μεθόδων παρέμβασης που σε κάποιες των περιπτώσεων ανάλογα με την ένταση και τη διάρκεια του προβλήματος μπορεί να πάρουν τη μορφή ενός δομημένου προγράμματος, ενώ σε άλλες μπορεί να παραμείνουν στο επίπεδο χρήσης μεμονωμένων τεχνικών ή μέσων.

Η παρέμβαση για την αντιμετώπιση της διαταραχής, αποτελεί δύσκολο έργο, εξαιτίας των αλληλοσυγκρουόμενων ερευνητικών ευρημάτων και των μεθοδολογικών και εννοιολογικών προβλημάτων (Hinshaw, 1994, όπως αναφέρεται στο Κάκουρος, 2001). Οι συνήθεις θεραπευτικές παρεμβάσεις που εφαρμόζονται στα παιδιά με ΔΕΠ/Υ ανήκουν σε τρεις μεγάλες κατηγορίες: φαρμακολογικές, ψυχοκοινωνικές και εκπαιδευτικές. Αφού πραγματοποιηθεί μια ενδελεχής αξιολόγηση και διαμορφωθούν οι κατάλληλες διαγνωστικές προτάσεις, η προσοχή πρέπει να επικεντρωθεί στα μοναδικά χαρακτηριστικά και ιδιότητες αυτού του παιδιού (Φραγκούλη, 2009). Με βάση αυτά θα πρέπει να σχεδιαστεί ένα πρόγραμμα παρέμβασης το οποίο να ανταποκρίνεται στις εξατομικευμένες ανάγκες του παιδιού, της οικογένειας και του εκπαιδευτικού (Κάκουρος, 2002).

Η θεραπευτική προσέγγιση σε κάθε περίπτωση είναι πολυεπίπεδη. Πολύ σημαντική είναι η αξιολόγηση του παιδιού για τον εντοπισμό των δυνατοτήτων και των αδυναμιών. Το παιδί θα πρέπει να υπόκειται σε μια σφαιρική αξιολόγηση πριν διαμορφωθεί το θεραπευτικό πλάνο.

Η διαταραχή ελλειμματικής προσοχής - υπερκινητικότητας έχει αποτελέσει το πεδίο στο οποίο κατεξοχήν έχουν δοκιμασθεί και μελετηθεί τα ψυχοφάρμακα στην παιδική ηλικία για λόγους προφανείς. Η χρήση φαρμάκων ειδικά για το παιδί με ΔΕΠ/Υ, θεωρείται συχνά απαραίτητη για να τεθεί υπό έλεγχο η συμπεριφορά του.

Στην θεραπευτική αγωγή της ΔΕΠ/Υ πρέπει να λαμβάνεται υπόψη η υψηλή συνοσηρότητα (18% μέχρι 35%) με άλλες διαταραχές όπως εναντιωματική συμπεριφορά, διαταραχή διαγωγής, διαταραχές του συναισθήματος και μάθησης σπανιότερα δε και με το σύνδρομο Gilles de la Tourette. Αν υπάρχει συνοσηρότητα είναι αναγκαίος ο συνδυασμός της φαρμακευτικής αγωγής με άλλες μορφές θεραπείας.

Η πρόγνωση της ΔΕΠ/Υ εξαρτάται από τη σοβαρότητα της διαταραχής και την πιθανή συνοσηρότητα (<http://drgncevich.wordpress.com/2011/05/12/comorbidity-when-kids-have-more-than-one-disorder/>, <http://ncpamd.com/add-comorbidity/>).

Η «συνοσηρότητα» μπορεί να εννοηθεί είτε ως συνύπαρξη δυο νόσων στον ίδιο ασθενή, είτε ως συνύπαρξη δύο καταστάσεων που έχουν μεταξύ τους κάποια αιτιολογική συνάφεια με παθοφυσιολογική βάση (π.χ. στην περίπτωση της επίδρασης του άγχους). Επίσης, μπορεί να θεωρηθεί ως συνύπαρξη καταστάσεων που έχουν μεταξύ τους κάποια αιτιολογική σχέση σε επίπεδο αλληλεπίδρασης αλλά και ψυχιατρικές συνέπειες που έχει μια σωματική νόσος, αλλά και ως συνύπαρξη που επηρεάζει άμεσα ή έμμεσα την πορεία και την πρόγνωση της κάθε νόσου (Υφαντής 2003).

Ανάμεσα στα παιδιά με Διαταραχή Ελλειμματικής Προσοχής με ή χωρίς Υπερκινητικότητα, ένα ποσοστό που κυμαίνεται μεταξύ 15 και 20% εμφανίζουν συνοσηρότητα με Διαταραχές της Διάθεσης, 20-25% με Αγχώδεις Διαταραχές, και 6-20% με Μαθησιακές Δυσκολίες. Αν δε τεθεί ένας ευρύτερος ορισμός της σχολικής υποεπίδοσης, εντοπίζονται ποσοστά σε μια ευρύτερη κλίμακα με μεγαλύτερη διακύμανση (10% ως 90% (American Psychiatric Association, 1994, Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, 4th Ed.)

Ωστόσο, ενώ παρατηρείται υποχώρηση των συμπτωμάτων στην αρχή της ήβης σε ποσοστό που κυμαίνεται από 43% μέχρι 80%, προβλήματα σύμφωνα με διάφορες μελέτες παραμένουν στην εφηβεία και συνεχίζονται για ένα σημαντικό ποσοστό στον ενήλικο βίο (Συρίγου- Παπαβασιλείου, 2001, Κωτσόπουλος, 2004).

Τα φάρμακα που χορηγούνται συνήθως είναι διεγερτικά, η μεθυλφενιδάτη (Ritalin) είναι η πιο συχνά συνταγογραφημένη φαρμακευτική αγωγή για ΔΕΠ/Υ. Άλλες διεγερτικές ουσίες, όπως η δεξτροαμφεταμίνη (Dexedrine), η θειική δεξτροαμφεταμίνη (Adderall), η υδροχλωρική μεθαμφεταμίνη (Dexosyn), η πεμολίνη (Cylert) ή τρικυκλικά αντικαταθλιπτικά, συνταγογραφούνται ευρέως (Heward, 2011, Kaplan & Sadock, 1991, Μπεζεβέγκης, 1985, Ρούσσου, 1998).

Ένα ποσοστό 70%-80% των παιδιών με ΔΕΠ/Υ φαίνεται να ανταποκρίνεται καλά στη φαρμακοθεραπεία με διεγερτικά φάρμακα. Βέβαια, τα φάρμακα, καλό είναι να προστίθενται στο θεραπευτικό πρόγραμμα αφού πρώτα εξαντληθούν όλοι οι άλλοι τρόποι και δεν φέρουν θετικά αποτελέσματα.

Ο αριθμός των παιδιών, που λαμβάνουν διεγερτικά φάρμακα έχει αυξηθεί σημαντικά από τις αρχές της δεκαετίας του 1990. Κατ' εκτίμηση, 700.000 παιδιά έλαβαν φαρμακευτική αγωγή για τη ΔΕΠ/Υ στα τέλη της δεκαετίας του 1980 στις ΗΠΑ. Έως το 1995 ο αριθμός είχε υπερδιπλασιαστεί σε 1,6 εκατομμύρια παιδιά (Safer, Zito&Fine, 1996).

Το 2000 οι ερευνητές εκτίμησαν ότι περισσότερα από 3 εκατομμύρια παιδιά σχολικής ηλικίας στις ΗΠΑ λάμβαναν φαρμακευτική αγωγή για τη ΔΕΠ/Υ (Jensen, 2000). Ο Diller (1998) αναφέρει ότι οι πωλήσεις του Ritalin για παιδιά στις ΗΠΑ εξηγούν το 90% της παγκόσμιας κατανάλωσης του φαρμάκου. Σύμφωνα με την Υπηρεσία Ελέγχου Χορήγησης Φαρμάκων των ΗΠΑ (2002), η παραγωγή του Ritalin αυξήθηκε κατά 900% από το 1990 έως το 2001 και η παραγωγή των αμφεταμινών (Dexedrine και Adderall) αυξήθηκε κατά 5,67% από το 1993 έως το 2001. Η Klein (2007) ανέφερε ότι τα παιδιά στις ΗΠΑ είναι 10 φορές πιο πιθανό να λάβουν διεγερτική φαρμακευτική αγωγή από τα παιδιά στην Ευρώπη και ότι οι ΗΠΑ καταναλώνουν περίπου το 85% των διεγερτικών, που κατασκευάζονται για τη ΔΕΠ/Υ.

Παρότι οι εκπαιδευτικοί και οι γονείς αναφέρουν γενικά ευνοϊκά αποτελέσματα για τα παιδιά που λαμβάνουν διεγερτικά φάρμακα, οι συνηθισμένες παρενέργειες περιλαμβάνουν αϋπνία, μειωμένη όρεξη, πονοκεφάλους, απώλεια βάρους, μείωση θετικού συναισθήματος, μεταβολές στην αρτηριακή πίεση και ευερεθιστότητα (Wilens, 1998). Αυτές οι παρενέργειες είναι συνήθως βραχείας διάρκειας και ελέγχονται αν μειωθεί η δόση (Goldstein& Goldstein, 1998).

Επιπρόσθετα, προβλήματα έχουν αναφερθεί σε παιδιά που δεν λάμβαναν τη φαρμακευτική αγωγή σύμφωνα με τις οδηγίες, ή που προσπαθούσαν να αναπληρώσουν τις δόσεις που παράλειψαν λαμβάνοντας πολλά χάπια μαζί σε μία δόση (Hancock, 1996, Wood & Zabel, 2001).

Οι Mather και Goldstein (2001) πιστεύουν ότι τα άμεσα βραχυπρόθεσμα οφέλη των διεγερτικών φαρμάκων αντισταθμίζουν σε πολύ μεγάλο βαθμό τις παρενέργειες, γεγονός που φαίνεται να δικαιολογεί τη σταθερή τους χρήση για την αντιμετώπιση της ΔΕΠ/Υ. Σύμφωνα με την αξιολόγηση, δύο μετα-αναλύσεων φαρμακευτικών μελετών, οι Forness, Kavale, Crenshaw και Sweeney (2000) υποστηρίζουν ότι ο αποκλεισμός της φαρμακοθεραπείας από ένα ολοκληρωμένο πρόγραμμα αντιμετώπισης παιδιών με ΔΕΠ/Υ δεν είναι ενδεδειγμένος και μπορεί να θεωρηθεί κακή πρακτική.

Ωστόσο, κάποιοι επαγγελματίες ανησυχούν ότι τα φάρμακα μπορεί να έχουν περιορισμένα ή καθόλου μακροπρόθεσμα οφέλη στην ακαδημαϊκή επίδοση και ότι οι εκπαιδευτικοί και οι γονείς βασίζονται υπερβολικά στις φαρμακευτικές παρεμβάσεις (Flora, 2007, Maag & Reid, 1994, Northup, Galley, Edwards & Fountain, 2001).

2.4.β. Συμπεριφορική παρέμβαση

Οι αρχές και οι μέθοδοι της εφαρμοσμένης ανάλυσης συμπεριφοράς παρέχουν στους εκπαιδευτικούς και στους γονείς πρακτικές στρατηγικές για τη διδασκαλία και τη συμβίωση με παιδιά με ΔΕΠ/Υ (Goldstein & Brooks, 2007). Αυτές οι μέθοδοι περιλαμβάνουν τη θετική ενίσχυση συμπεριφορών ενασχόλησης με το έργο, την

τροποποίηση των εργασιών και των διδακτικών δραστηριοτήτων για την προαγωγή της επιτυχίας και τη συστηματική σταδιακή διδασκαλία του αυτοελέγχου.

Οι υλοποιούμενες από τον εκπαιδευτικό παρεμβάσεις για τα παιδιά με ΔΕΠ/Υ περιλαμβάνουν την αναδόμηση του περιβάλλοντος (π.χ το παιδί να κάθεται κοντά στον δάσκαλο και οι εργασίες να επιμερίζονται σε μικρότερα, ευκολότερα ως προς τη διαχείριση μέρη), την παροχή συχνών ευκαιριών για ενεργητική απόκριση κατά τη διάρκεια της συνεχούς διδασκαλίας και την παροχή διαφορετικών συνεπειών για τη συμπεριφορά του παιδιού (π.χ θετική ενίσχυση της κατάλληλης συμπεριφοράς μέσω επαίνου και ανταλλάξιμων αμοιβών, αγνόηση ακατάλληλης συμπεριφοράς), (Harlacher, Roberts&Merrell, 2006). Παρεμβάσεις που βασίζονται στη λειτουργική αξιολόγηση της διαταρακτικής, διασπαστικής, μη σχετικής με το έργο συμπεριφοράς των μαθητών με ΔΕΠ/Υ έχουν επίσης, αποδειχθεί αποτελεσματικές (Lo & Cartledge, 2006).

Ένας σημαντικός ερευνητικός τομέας με εφαρμογές στην αντιμετώπιση της ΔΕΠ/Υ είναι η διερεύνηση του τρόπου διδασκαλίας του αυτοελέγχου σε παιδιά των οποίων η μάθηση επηρεάζεται αρνητικά από την παρορμητικότητα. Έχει διατυπωθεί η υπόθεση ότι ένα έλλειμμα της εκτελεστικής λειτουργίας ή της ικανότητας λεκτικής εξέτασης και ελέγχου των ενεργειών αποτελεί το πρωταρχικό χαρακτηριστικό των παιδιών με διάγνωση ΔΕΠ/Υ (Barkley, 2005).

Σύμφωνα με την παραπάνω υπόθεση, τα παιδιά με ΔΕΠ/Υ είναι απίθανο και ίσως αδύνατο να μπορέσουν να αναπτύξουν αυτοέλεγχο (Abikoff, 1991). Ωστόσο, πιο πρόσφατες έρευνες έχουν δείξει ότι μπορούν να μάθουν να αυτορυθμίζουν τη

συμπεριφορά τους για να μειώσουν την παρορμητικότητα (Reid, Trout & Schartz, 2005). Οι Neef, Bicard και Endo (2002) έδειξαν ότι τα παιδιά με ΔΕΠ/Υ μπορούν να καλλιεργήσουν τον αυτοέλεγχο όταν η θεραπευτική αγωγή συνδέεται άμεσα με την αξιολόγηση.

Τα αποτελέσματα μιας μεταγενέστερης μελέτης έδειξαν ότι τα παιδιά με ΔΕΠ/Υ μπορούν να μάθουν να ακολουθούν κανόνες και να περιγράψουν τη συμπεριφορά τους, με την προϋπόθεση ότι δέχονται σαφείς οδηγίες και σταθερή ενίσχυση (Bicard & Neef, 2002). Τα αποτελέσματα αυτών των μελετών και ερευνών για την αυτοεπιτήρηση (Huff & DuPaul, 1998) και η εκπαίδευση στη λεκτική και μη-λεκτική ανταπόκριση είναι ελπιδοφόρα όσον αφορά στην αντιμετώπιση της ΔΕΠ/Υ.

Επιπροσθέτως, η συστηματική εφαρμογή προγραμμάτων ενίσχυσης για τη μείωση της υπερκινητικότητας ή την αύξηση της συγκέντρωσης της προσοχής μεταβάλλει ραγδαία τα επίπεδα των συμπτωμάτων της ΔΕΠ/Υ. Επιπλέον, η ενίσχυση επιθυμητών συμπεριφορών στην τάξη που αφορούν τη σχολική επίδοση του μαθητή (π.χ. ο αριθμός και η ορθότητα επίλυσης προβλημάτων) όχι μόνο οδηγεί στην αύξηση της παραγωγικότητας και της ορθότητας των απαντήσεών του, αλλά μειώνει εμμέσως την εκτός έργου συμπεριφορά (off-task behavior) και την υπερκινητικότητά του (Pfiffner, O' Leary & Rosen, 1985).

Συνήθως στο σχεδιασμό των προγραμμάτων παρέμβασης ενσωματώνονται τεχνικές αύξησης της επιθυμητής συμπεριφοράς, όπως το σύστημα ανταλλάξιμων αμοιβών (token economy system), καθώς από τα αποτελέσματα ερευνών προκύπτει ότι κοινωνικοί ενισχυτές, όπως ο έπαινος, δεν επαρκούν για την αύξηση ή τη

διατήρηση της συμπεριφοράς στα επιθυμητά επίπεδα (Pffiffer & Barkley, 1998). Στην τεχνική της σταδιακής διαμόρφωσης της θετικής συμπεριφοράς (shaping) η συμπεριφορά αναλύεται σε μικρότερα βήματα και ενισχύεται συστηματικά κάθε βήμα προς την επιθυμητή συμπεριφορά (Zirpoli, 2005).

Σε εκτεταμένη ανάλυσή τους οι DuPaul και Eckert (1997) καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι οι παρεμβάσεις στο πλαίσιο του σχολείου (school-based interventions) για μαθητές με ΔΕΠ/Υ έχουν θεαματικά αποτελέσματα στον τομέα της συμπεριφοράς.

Ειδικότερα οι συμπεριφοριστικές τεχνικές και τα εκπαιδευτικά προγράμματα που εστιάζουν στον έλεγχο των ερεθισμάτων (π.χ. τροποποίηση εργασιών, αλλαγή συνθηκών περιβάλλοντος) είναι πιο αποτελεσματικά σε σύγκριση με τη γνωσιακή – συμπεριφοριστική παρέμβαση, όσον αφορά τη διαχείριση των προβλημάτων συμπεριφοράς

Αντίστοιχα, οι Purdie et. al. (2002) στη μεταανάλυσή τους αναφέρουν ότι οι παρεμβάσεις με χρήση φαρμάκων και οι συνδυασμένες παρεμβάσεις (multimodal treatment) –συνδυασμός φαρμακευτικής και συμπεριφοριστικών / γνωσιακών παρεμβάσεων– αποδίδουν σημαντικότερα αποτελέσματα στη διαχείριση των προβλημάτων απροσεξίας, υπερκινητικότητας και παρορμητικότητας σε σύγκριση με τα προγράμματα παρέμβασης στο πλαίσιο του σχολείου.

Ωστόσο, τα γνωστικά οφέλη και οι αντίστοιχες σχολικές επιδόσεις εμφανίζονται ποιοτικά και ποσοτικά υψηλότερα στην περίπτωση των προγραμμάτων παρέμβασης στο χώρο του σχολείου (school-based interventions) σε σύγκριση με τη

φαρμακευτική και τη συνδυασμένη παρέμβαση, ενώ όσον αφορά την επίδραση των προγραμμάτων στην προαγωγή των κοινωνικών σχέσεων των μαθητών δεν παρατηρούνται μεταξύ τους διαφορές.

Επισημαίνεται επίσης ότι, εκτός των παρενεργειών που παρατηρούνται κατά τη χρήση φαρμάκων (π.χ. αυπνίες, απώλεια βάρους, κ.α.), καταγράφονται ελάχιστες έρευνες που να αξιολογούν τα αποτελέσματα της φαρμακευτικής παρέμβασης σε μακροπρόθεσμη βάση και από τις λίγες που αναφέρονται δεν προκύπτουν σημαντικά μακροπρόθεσμα οφέλη (DuPaul & Barkley, 1998).

Συμπερασματικά, όπως επισημαίνει ο Barkley (2002) τα προγράμματα ενίσχυσης της συμπεριφοράς είναι δυνατόν να αποδώσουν άμεση, σημαντική και βραχυπρόθεσμη βελτίωση της συμπεριφοράς και αντίστοιχα αποτελέσματα στη σχολική επίδοση των μαθητών με ΔΕΠ/Υ.

Επιπλέον, οι υλικοί ενισχυτές θεωρούνται πιο αποτελεσματικοί για τη μείωση της διασπαστικής συμπεριφοράς των μαθητών και την αύξηση της απόδοσής τους σε σύγκριση με τη θετική προσοχή και τους κοινωνικούς ενισχυτές. Υπογραμμίζεται επιπλέον, ότι μία εξίσου υποσχόμενη θετικά αποτελέσματα τεχνική είναι η χρήση προγραμμάτων ενίσχυσης στο πλαίσιο του σπιτιού (home based contingencies) με βάση τη συμπεριφορά και την απόδοση που επιδεικνύει ο μαθητής στην τάξη, όπως αυτή καταγράφεται καθημερινά σε κάρτες αναφοράς (school report cards ή school – home notes) από τον εκπαιδευτικό.

Πρέπει να σημειωθεί πως μελέτες οι οποίες αναφέρουν στασιμότητα των αποτελεσμάτων ή ακόμη και η παλινδρόμηση της συμπεριφοράς αποτελούν σύνηθες

φαινόμενο σε αντίστοιχα προγράμματα παρέμβασης, αφού όπως επισημαίνεται, οι συμπεριφοριστικές τεχνικές θα πρέπει να εφαρμόζονται σε όλα τα πλαίσια, στα οποία δραστηριοποιείται ο μαθητής και σε μακροπρόθεσμη βάση προκειμένου να επιτυγχάνεται γενίκευση των θετικών αποτελεσμάτων τους (Barkley, 2002). Επιπλέον, επισημαίνεται ότι τα προγράμματα παρέμβασης που στηρίζονται αποκλειστικά στη χορήγηση ενισχυτών στους μαθητές οδηγούν σε πρόσκαιρη βελτίωση της συμπεριφοράς τους. Η άποψη αυτή ενισχύεται και από το γεγονός ότι στα επιτυχημένα παρεμβατικά πλάνα, όπως δείχνει η σχετική βιβλιογραφία, για μαθητές με προβλήματα συμπεριφοράς χρησιμοποιούνται με μεγαλύτερη συχνότητα τεχνικές οι οποίες έχουν να κάνουν με χτίσιμο δεξιοτήτων και με παρεμβάσεις βασισμένες στις συνέπειες (consequences-based interventions) (Ματσόπουλος, 2004).

Όπως επισημαίνουν οι Pfiffner και O' Leary (1987) η αποκλειστική χρήση θετικών ενισχύσεων για τον έλεγχο της συμπεριφοράς των παιδιών με ΔΕΠ/Υ στη σχολική τάξη δεν επαρκεί για τη διατήρηση της νέας βελτιωμένης συμπεριφοράς. Η ερευνητική αξιολόγηση των αποτελεσμάτων της συστηματικής και περιοδικής χρήσης λεκτικών επιπλήξεων και του κόστους αντίδρασης (response cost) στον έλεγχο της συμπεριφοράς των παιδιών με ΔΕΠ/Υ κατέδειξε τη σημαντική μείωση της διασπαστικής συμπεριφοράς τους, ιδιαίτερα στην περίπτωση της χρήσης της τεχνικής του κόστους αντίδρασης.

Φαίνεται συνεπώς, πως η συνδυαστική χρήση της έμμεσης τιμωρίας με τη μορφή του κόστους αντίδρασης (response cost) και των θετικών ενισχύσεων οδηγεί σε αύξηση της συχνότητας της επί τω έργω συμπεριφοράς (on-task behavior) και της

ορθότητας των απαντήσεων του μαθητή. Η διατήρηση των θετικών αποτελεσμάτων από τη συνδυαστική χρήση των δύο τεχνικών εδραιώνεται στην πορεία με τη χρήση ενός προγράμματος θετικών ενισχύσεων στο οποίο η τεχνική του κόστους αντίδρασης (response cost) αποσύρεται σταδιακά.

3. Χαρακτηριστικά, Υποτύποι και Συμπτώματα ΔΕΠ/Υ σύμφωνα με το DSM-IV

Οι διαταραχές αυτής της ομάδας έχουν τα ακόλουθα χαρακτηριστικά:

- Η συχνότητα της συμπεριφοράς πρέπει να είναι μεγαλύτερη στο παιδί από άλλα παιδιά του ίδιου αναπτυξιακού σταδίου,
- Τουλάχιστον μερικά από τα συμπτώματα πρέπει να παρουσιάζονται πριν τα 7 έτη (Πρώιμη εμφάνιση),
- Τα συμπτώματα πρέπει να παρουσιάζονται για 6 τουλάχιστον μήνες πριν την αξιολόγηση (Διάρκεια),
- Τα συμπτώματα πρέπει να έχουν αρνητική επίδραση στην ακαδημαϊκή και κοινωνική ζωή του και τέλος,

- Τα συμπτώματα πρέπει να παρουσιάζονται σε πολλαπλά περιβάλλοντα.

Στα πυρηνικά χαρακτηριστικά της ΔΕΠ/Υ θεωρούνται η απροσεξία, η υπερκινητικότητα και η παρορμητικότητα, που εξελίσσονται και αλλάζουν με την ωρίμανση του ατόμου.

Η **απροσεξία** ή ελλειμματική προσοχή, όπως πολύ συχνά αναφέρεται, σχετίζεται με τη σύντομη ενασχόληση με έργα που επιβάλλουν ή υποδεικνύουν οι ενήλικες, την εναλλαγή πολλών δραστηριοτήτων σε σύντομο χρονικό διάστημα, το σύντομο χρονικό διάστημα που αφιερώνεται στο παιχνίδι, την αδυναμία εστίασης, ελέγχου και διατήρησης της προσοχής. Η **υπερκινητικότητα** μπορεί να οριστεί ως ο αυξημένος ρυθμός φυσιολογικών δραστηριοτήτων, ο αυξημένος αριθμός άσκοπων νευρικών κινήσεων και η υπερβολική κινητικότητα όλου του σώματος σε καταστάσεις που δεν δικαιολογούν κάτι τέτοιο. Η **παρορμητικότητα** ορίζεται ως η μειωμένη ικανότητα ή επιθυμία αναστολής ακατάλληλων συμπεριφορών και αναμονής μιας καθυστερούμενης συνέπειας (Κάκουρος & Μανιαδάκη, 2000. Novak, Solano & Abikoff, 1995. Taylor, 1995).

Ειδικότερα, με βάση τα συμπτώματα που εμφανίζονται στα παιδιά σχολικής ηλικίας, διακρίνουμε τρεις τύπους ΔΕΠ/Υ με πρωτογενή συμπτώματα, σύμφωνα με το DSM/IV:

3.1. ΔΕΠ/Υ – τύπος Απροσεξίας

Ο συγκεκριμένος τύπος έχει τα παρακάτω χαρακτηριστικά. Το παιδί:

- αδυνατεί να παραμείνει συγκεντρωμένο,

- αδυνατεί να συγκρατηθεί από περιβάλλοντα ερεθίσματα,
- δείχνει ότι δεν ακούει,
- δεν δίνει έμφαση στις λεπτομέρειες,
- κάνει λάθη από έλλειψη συγκέντρωσης,
- χαρακτηρίζεται από δυσχέρεια στην εκτέλεση οδηγιών,
- επιλέγει να απέχει από διαδικασίες που απαιτούν έντονο πνευματικό κόπο,
- δε θυμάται τα σχολικά του καθήκοντα,
- έχει συχνή απώλεια αντικειμένων και
- χαρακτηρίζεται εν γένει από έλλειψη οργάνωσης.

Ο πιο συνηθισμένος τύπος που συναντάται σε παιδιά σχολικής ηλικίας που συχνά δεν γίνεται αντιληπτός επειδή η συμπεριφορά τους δεν είναι διασπαστική.

Σε κάποιες περιπτώσεις είναι παιδιά που διαγνώστηκαν σε σχετικά μεγαλύτερη ηλικία, όταν είχαν ξεπεράσει τα προβλήματα υπερκινητικότητας που εμφάνιζαν σαν μικρότερα, ενώ σε άλλες περιπτώσεις είναι μια αμιγώς διαφορετική κατάσταση από τους άλλους τύπους της ΔΕΠ/Υ.

3.2. ΔΕΠ/Υ – τύπος Παρορμητικότητας/Υπερκινητικότητας

Ο συγκεκριμένος τύπος εστιάζει στα ακόλουθα χαρακτηριστικά γνωρίσματα. Το παιδί:

- αντιμετωπίζει δυσκολία να μείνει καθισμένο,
- βρίσκεται σε ατέρμονη κίνηση των άκρων, ακόμα και όταν είναι καθιστό,
- παρατηρεί συνέχεια τον περιβάλλοντα χώρο και ενοχλεί τους γύρω του,
- δεν κάθεται όταν πρέπει,
- τρέχει και σκαρφαλώνει υπερβολικά,
- αντιδρά χωρίς να σκεφτεί,
- βιάζεται να απαντήσει πριν ακούσει όλη την ερώτηση,
- δε σταματάει να μιλάει,
- αδυνατεί να περιμένει τη σειρά του,
- δεν μπορεί να ακολουθεί κανόνες όταν παίζει,
- παρεμβάλλεται όταν μιλούν οι άλλοι ή τους ενοχλεί.

Ο πιο συνηθισμένος τύπος που συναντάται σε παιδιά μικρότερης ηλικίας που η συμπεριφορά τους είναι έντονα υπερκινητική και παρορμητική. Τα παιδιά της ηλικίας αυτής δεν έχουν εμπλακεί άμεσα με σχολικό - εκπαιδευτικό περιβάλλον, οπότε δεν έχει διαφανεί η αδυναμία του συγκέντρωσης της προσοχής.

3.3. ΔΕΠ/Υ – Συνδυαστικός τύπος

Είναι επίσης συνηθισμένος τύπος ΔΕΠ/Υ στα παιδιά και στους εφήβους όπου

παρουσιάζεται συνδυασμός κάποιων από τα παραπάνω συμπτώματα απροσεξίας, υπερκινητικότητας και παρορμητικής συμπεριφοράς.

Υπάρχουν και δευτερογενή συμπτώματα, τα οποία δεν είναι τυπικά αλλά προκύπτουν από την επίδραση των πρωτογενών συμπτωμάτων.

Τέτοια είναι:

- η καθυστέρηση στην ανάπτυξη του λόγου,
- η δυσκολία στην ανάγνωση,
- η αδυναμία αφομοίωσης καινούριων πληροφοριών και γνώσεων,
- η δυσκολία στη σύναψη κοινωνικών και φιλικών σχέσεων,
- η χαμηλή αυτοεκτίμηση και εμπιστοσύνη στον εαυτό,
- η επιθετικότητα και απειθαρχία και τέλος,
- η ανησυχία στον ύπνο.

(A.P.A., 1994, Ρούσσου, 1998, Μανιαδάκη, 2001)

Συνοδευτικά ή δευτερογενή συμπτώματα μπορεί επίσης, να είναι :

- Οι διαταραχές διαγωγής (Eisert, 1992), υπάρχουν στοιχεία που δείχνουν ότι η κοινωνική λειτουργία του δεν πάει καλά. Η συμπεριφορά αυτών των παιδιών καταλήγει να γίνει αντικοινωνική με χαρακτηριστικές εκδηλώσεις το ψέμα, την απάτη, τις κλοπές και τις βίαιες φιλονικίες (Μπεζεβέγκης, 1985).

- Οι δυσκολίες στη σχολική μάθηση, οι οποίες κατά κύριο λόγο οφείλονται στην έλλειψη συγκέντρωσης της προσοχής. Η δυνατότητα της συγκέντρωσης της προσοχής είναι βασική στη μάθηση. Ένα παιδί το οποίο δεν μπορεί να συγκεντρωθεί σ' αυτό που βλέπει ή ακούει ή αισθάνεται δεν μπορεί να το μάθει. Όταν λοιπόν ένα παιδί έχει διάσπαση της προσοχής στην ουσία κινδυνεύει να μείνει πίσω σε όλες τις μαθησιακές δραστηριότητες, ακριβώς γιατί η προσοχή είναι προϋπόθεση της μάθησης (Νικολάου - Παπαναγιώτου, Α & Συρίγου-Παπαβασιλείου, Α. 1997).

Μια άλλη αιτία της σχολικής αποτυχίας μπορεί να είναι και το γεγονός ότι το παιδί μπορεί να δυσκολεύεται να συγκρατήσει προφορικές λέξεις, προτάσεις ή γράμματα (ακουστική μνήμη), να αποκωδικοποιεί ήχους (ακουστική διάκριση), χαμηλό οπτικοκινητικό συντονισμό, και αδύναμη οπτική μνήμη (Ρούσσου, 1998, Μπεζεβέγκης, 1985).

- Η έλλειψη αυτοεκτίμησης και το χαμηλό αυτοσυναίσθημα. Επειδή τα παιδιά με ΔΕΠ/Υ αντιλαμβάνονται τα προβλήματά τους και εισπράττουν συγχρόνως την απογοήτευση των γονιών και των δασκάλων τους αισθάνονται άσχημα με τον εαυτό τους, έχουν λίγη αυτοεκτίμηση και χαμηλό αυτοσυναίσθημα (Μπεζεβέγκης, 1985).

- Η αδεξιότητα στις κινήσεις. Λόγω της παρορμητικότητάς τους τα παιδιά με ΔΕΠ/Υ παρουσιάζουν αδεξιότητα στις κινήσεις τους.

Η ΔΕΠ/Υ αποτελεί παράγοντα κινδύνου για την ανάπτυξη του παιδιού και την εμφάνιση επιπρόσθετης ψυχοπαθολογίας στην εφηβική ηλικία κυρίως με την μορφή δευτερογενών επιπρόσθετων ανεπιθύμητων συμπεριφορών, όπως εναντιωματικότητα και παραπρωματικότητα. Επίσης, μπορεί να έχει σημαντικές συναισθηματικές και

κοινωνικές επιπτώσεις όπως: οικονομικό κόστος, οικογενειακές εντάσεις, διακοπή της σχολικής φοίτησης, αυξημένες πιθανότητες για μελλοντική εμφάνιση διαταραχής διαγωγής, εναντιωματικής προκλητικής διαταραχής και κακής κοινωνικής προσαρμογής (Beiderman, Faraone, Taylor, Sienna, Williamson & Fine, 1998)

Γενικά, η κλινική εικόνα της ΔΕΠ/Υ ποικίλλει από παιδί σε παιδί, ενώ μόνο σε ελάχιστες περιπτώσεις εμφανίζονται όλα τα παραπάνω συμπτώματα σε έντονο βαθμό. Συνήθως υπάρχουν διαφοροποιήσεις στην ένταση των συμπτωμάτων και μάλιστα τέτοιες διακυμάνσεις μπορεί να παρατηρούνται στο ίδιο παιδί κατά την διάρκεια της ημέρας, ακόμη και από ώρα σε ώρα. Πάντως για να υπάρχει η διάγνωση της ΔΕΠ/Υ, τα προβλήματα αυτά πρέπει να είναι παρόντα τόσο στο σπίτι, όσο και στο σχολείο και να προκαλούν σημαντική δυσκολία στην ακαδημαϊκή απόδοση και την κοινωνική συναναστροφή.

Τα συμπτώματα του συνδρόμου διέπουν τη νηπιακή, παιδική, εφηβική και πολλές την ενήλικη ζωή. Οι εκδηλώσεις τους όμως διαφέρουν ανάλογα με την αναπτυξιακή ηλικία στην οποία βρίσκεται το άτομο ανάλογα με την ηλικία αλλά και το περιβάλλον μέσα στο οποίο κινείται. Στη **βρεφική** ηλικία η αναγνώριση της διαταραχής είναι σπάνια. Ενδεχόμενες ενδείξεις για εκδήλωση της διαταραχής είναι ευερεθιστότητα, διεγερτικότητα και συχνοί κολικοί. Στη **νηπιακή** ηλικία υπάρχει αυξημένη δραστηριότητα, εκρήξεις θυμού, ελλιπής αυτοέλεγχος, προβλήματα στον κινητικό συντονισμό, ελλείμματα στις κοινωνικές δεξιότητες και έλλειψη ανοχής. (Dupaul, Mcgoey, Eckert & Vanbrackle, 2001).

Θα πρέπει να σημειωθεί ωστόσο ότι πολλά από τα συμπτώματα σε αυτή την ηλικία που οδηγούν στη διάγνωση της διαταραχής εμπίπτουν στο φυσιολογικό φάσμα των καθημερινών εκδηλώσεων συμπεριφοράς των νηπίων οπότε θα πρέπει να υπάρξει ιδιαίτερη προσοχή εκ μέρους των εκπαιδευτικών, αλλά και των γονέων. (Γιαννοπούλου, 2006).

Η **σχολική** ηλικία είναι και η βασική περίοδος όπου γίνεται με αξιοπιστία η αναγνώριση της διαταραχής. Τα προβλήματα στο σχολείο είναι εμφανή και τα συμπτώματα εντονότερα. Η πλειονότητα πάντως των παιδιών αυτών εμφανίζουν σημαντική βελτίωση και καλή προσαρμογή κυρίως αν υπάρχει έγκαιρη παρέμβαση (Pelham & Fabiano, 2008).

Συνοψίζοντας τα συμπτώματα της συγκεκριμένης διαταραχής μπορεί κανείς να αναφέρει τα εξής: το υπερκινητικό παιδί βρίσκεται σε μια συνεχή διέγερση, συνεχώς κινείται, τρέχει, σκαρφαλώνει ή χοροπηδάει. Είναι ανίκανο να σταθεί σε ένα μέρος (Barnes, 1992) και συνεχώς μεταπηδά από τη μια δραστηριότητα στην άλλη, ενώ σπάνια μπορεί να ασχοληθεί με το ίδιο πράγμα περισσότερο από τρία λεπτά (Ρούσσου, 1998). Ανάλογα με την περίσταση μπορεί να σηκώνεται από τη θέση του όταν απαιτείται να παραμείνει καθιστό, ή να είναι υπερβολικά ομιλητικό και θορυβώδες, ή να κουνά ένα μέρος του σώματος του και να στριφογυρίζει ακόμα και σε καταστάσεις ηρεμίας. Αυτή η συμπεριφορά είναι περισσότερο εμφανής σε καταστάσεις οργανωμένες και δομημένες που απαιτούν υψηλό βαθμό αυτοέλεγχου της συμπεριφοράς (Steinhausen, 1992).

4. Η κλινική έκπτωση της λειτουργικότητας: διαγνωστικά κριτήρια

Για τη διάγνωση της διαταραχής ελλειμματικής προσοχής-υπερκινητικότητας (ΔΕΠ/Υ) σύμφωνα με το DSM/IV είναι απαραίτητος ο υπολογισμός της κλινικής έκπτωσης της λειτουργικότητας του παιδιού για τη διάγνωση της διαταραχής.

Ο υπολογισμός ή μη της κλινικής έκπτωσης της λειτουργικότητας του παιδιού στη διάγνωση της ΔΕΠ/Υ έχει σοβαρές κλινικές προεκτάσεις, καθώς μπορεί να οδηγήσει σε θετικές ψευδείς διαγνώσεις ή σε λαθεμένες αρνητικές διαγνώσεις και ευλόγως στη μη βέλτιστη επιλογή θεραπευτικού σχήματος από τον κλινικό (Gathje et al, 2008 & Skounti et al, 2010).

Μάλιστα, σε μια πρόσφατη μελέτη υπολογίστηκε ότι ένα ποσοστό περί του 77% παιδιών με ΔΕΠ/Υ, δεν θα είχαν λάβει ποτέ τη διάγνωση της διαταραχής αν είχε υπολογιστεί το κριτήριο του DSM/IV για την κλινική έκπτωση (Gordon et al., 2006).

Αυτό που περιπλέκει ακόμα περισσότερο την υπόθεση είναι οι έντονες διαμάχες μεταξύ των κλινικών για το πόσο ελλειμματικά πρέπει να είναι τα πεδία της λειτουργικότητας του παιδιού ώστε να θεωρούνται ενδεικτικά της ύπαρξης σημαντικής έκπτωσης στη λειτουργικότητά του και να οδηγούν στη διάγνωση της διαταραχής (Gathje et al., 2008 & Gordon et al., 2006).

Γονείς και ειδικοί για τη ΔΕΠ/Υ ανησυχούν για την έκβαση των δυσκολιών που αντιμετωπίζουν τα παιδιά. Ο περιορισμός της λειτουργικότητας των παιδιών στους

τομείς της μάθησης και της συμπεριφοράς είναι άξονες που επηρεάζονται από τη ΔΕΠ/Υ.

Όμως, σημαντικό είναι να διευκρινιστεί πως όλα τα συμπτώματα της ΔΕΠ/Υ δε συντελούν στον περιορισμό της λειτουργικότητας. Ορισμένα από τα συμπτώματα της διαταραχής μπορεί να έχουν μεγάλη επίδραση στη λειτουργικότητα, άλλα να έχουν μικρή και άλλα να μην έχουν καθόλου (Κάκουρος 2012, στο Κάκουρος- Μανιαδάκη 2012).

Ιδιαίτερης σημασίας το εύρημα, σύμφωνα με το οποίο η επίδραση των συμπτωμάτων της ΔΕΠ/Υ στη λειτουργικότητα του ατόμου μπορεί να διαφοροποιείται σημαντικά ανάλογα με την ηλικία. Έρευνα έχει καταδείξει ότι η επίδραση των συμπτωμάτων κατά την περίοδο της προσχολικής ηλικίας είναι σχετικά μικρή, όμως στις περιπτώσεις των ενηλίκων είναι ιδιαίτερα μεγάλη. (Gordon et al., 2006).

Για να μπορεί όμως ο ειδικός να κατανοεί κάθε φορά την επίδραση των συμπτωμάτων στη λειτουργικότητα του ατόμου, θα πρέπει η προσέγγιση του να είναι αναπτυξιακή και να μπορεί να κατανοεί τη διαδικασία της επιγένεσης των προβλημάτων (Κάκουρος 2012, στο Κάκουρος- Μανιαδάκη 2012).

Γενικά πάντως, το έντονο ενδιαφέρον και η κινητικότητα που παρατηρούνται στο χώρο της έρευνας των παιδιών με ΔΕΠ/Υ, δεν αναδεικνύει μόνον τη σοβαρότητα του προβλήματος, αλλά παρέχει και αισιόδοξα μηνύματα για βελτίωση της ποιότητας της ζωής των παιδιών αυτών τόσο στο χώρο του σχολείου όσο και στο χώρο της οικογένειας και της ευρύτερης κοινωνίας (Γιαννοπούλου, 2006).

5. Ερευνητικά Ερωτήματα

Η έρευνά μας ασχολείται ερευνητικά με γονείς παιδιών με ΔΕΠ/Υ (αλλά και χωρίς ΔΕΠ/Υ). Η επιλογή αυτή σχετίζεται με την ανάγκη προσέγγισης των ζητημάτων που απασχολούν τα παιδιά με ΔΕΠ/Υ στο οικογενειακό τους πλαίσιο, το οποίο, εκτός από το ότι αποτελεί το πρώτο και πρώιμο στάδιο ανάπτυξης του παιδιού, αποτελεί και μία σημαντική χωροχρονική παράμετρο: τα παιδιά για πολλές ώρες της ημέρας βρίσκονται στον χώρο της οικογένειας με τους γονείς και η επαφή αυτή προσδιορίζει και την έγκαιρη παρέμβαση και αντιμετώπιση αλλά και την λεπτομερή ανάλυση και ‘διάγνωση’ της συμπεριφοράς των παιδιών αυτών. Παράλληλα, αντίστοιχη έρευνα δεν έχουμε εντοπίσει στην βιβλιογραφία και με την έννοια αυτή στόχος μας είναι να προσφέρουμε ένα πεδίο για περαιτέρω προβληματισμό και συζήτηση πάνω στο συγκεκριμένο θέμα. Σημειώνουμε ότι παρούσα έρευνα διερευνά γονείς παιδιών με ΔΕΠ/Υ (10) και γονείς παιδιών χωρίς ΔΕΠ/Υ (5) για να υπάρξει μια συγκριτική θεώρηση των απόψεων η οποία αναδεικνύει πιθανές ομοιότητες και διαφορές, χρήσιμες για την διάγνωση αλλά και την αποτελεσματική αντιμετώπιση των παιδιών.

Με βάση το θεωρητικό μας πλαίσιο, για την παρούσα εργασία σταθμίσαμε συγκεκριμένες ερωτήσεις για την έρευνά μας. Τα ερωτήματα αυτά εμφανίζονται και στο μέρος ‘Μεθοδολογία της έρευνας’ και είναι τα ακόλουθα:

- Πόσο ενημερωμένοι είναι οι γονείς για την συμπεριφορά των παιδιών τους στο σχολείο;

- Ποια είναι τα σημαντικά θέματα που τους απασχολούν στην καθημερινότητα των παιδιών;
- Ποιες είναι οι πιο σημαντικές διαπιστώσεις από την πλευρά των γονέων σε σχέση με συμπεριφορές των παιδιών που αφορούν τη συγκέντρωση της προσοχής, το παιχνίδι, τις διάφορες δραστηριότητές τους;
- Ποια είναι η σχέση των παιδιών με μέλη της οικογένειας, με παππούδες/γιαγιάδες, αδέρφια, φίλους, κλπ.
- Πού επικεντρώνονται οι προσπάθειες των γονέων σε θέματα συμπεριφοράς και καθημερινότητας των παιδιών τους.

6. Μεθοδολογία της Έρευνας – δείγμα-εργαλείο έρευνας

6.1. Μεθοδολογική προσέγγιση

Στην παρούσα εργασία επιλέχθηκε η ποιοτική προσέγγιση. Η ποιοτική έρευνα χαρακτηρίζεται από την επιδίωξη του ερευνητή να εξερευνήσει και να κατανοήσει σε βάθος τις υποκειμενικές αντιλήψεις, πεποιθήσεις και εμπειρίες συγκεκριμένων προσώπων αναφορικά με κάποιο φαινόμενο, ώστε να δημιουργηθεί μια βαθύτερη, αρτιότερη και περισσότερο επεξεργασμένη γνώση για το υπό έρευνα φαινόμενο, η οποία θα εμπεριέχει μια ολιστική και βαθύτερη ερμηνεία για τους συμμετέχοντες στην έρευνα και το περιβάλλον τους σε σχέση με το φαινόμενο της έρευνας (Sarantakos, 1998).

Η ποιοτική έρευνα καταγράφει απόψεις, ιδέες και ενέργειες κατά γράμμα τα λεγόμενα ή δρώμενα των συμμετεχόντων, ώστε να μπορέσει να ερμηνεύσει γιατί απαντούν ή δρουν με το συγκεκριμένο και να κατανοήσει σε βάθος τα αισθήματα, τα κίνητρα, τις επιδιώξεις και το περιβάλλον τους. Επιχειρεί, δηλαδή, να κατανοήσει την ποιότητα των όσων λένε και κάνουν οι συμμετέχοντες, καθώς και τους άδηλους ή πρόδηλους παράγοντες που επηρεάζουν αυτή την ποιότητα (εξ ου και ο όρος ποιοτική έρευνα) (Holloway & Wheeler 1996, Rolfe, 1994).

Συνεπώς, στην παρούσα εργασία, η οποία πραγματεύεται τις αντιλήψεις των γονέων για τη ΔΕΠ/Υ σε συνάρτηση με τις συμπεριφορές που εκδηλώνουν τα παιδιά

τους, οι οποίες σχετίζονται άμεσα με τα συμπτώματα της διαταραχής, θεωρήσαμε την ποιοτική έρευνα ως καταλληλότερη.

Συνακόλουθα με τα παραπάνω, η ποιοτική έρευνα δείχνει σεβασμό στο πλαίσιο, το οποίο καλείται να ερμηνεύσει, καθώς και στο προσωπικό βίωμα προσπαθώντας, παράλληλα, να κατανοήσει τα φαινόμενα περιγράφοντάς τα (Στάλικας, 2005).

Στο παραπάνω πλαίσιο υπογραμμίζουμε το γεγονός ότι η διενέργεια μιας τέτοιου είδους έρευνας εμπεριέχει όπως είναι αναπόφευκτο πολλές δυσκολίες και περιορισμούς. Για το λόγο αυτό απαραίτητο θεωρήθηκε η λήψη όλων εκείνων των μέτρων που διασφαλίζουν την εγκυρότητα της έρευνας και κυρίως έγκυρη συλλογή, ανάλυση και ερμηνεία των ποιοτικών δεδομένων. Σε ό,τι αφορά τις δυσκολίες, αυτές εντοπίστηκαν κυρίως στην προσπάθεια κατάλληλου εντοπισμού των υποκειμένων της έρευνας και τις διαθεσιμότητάς τους (διαθεσιμότητα χρόνου και διάθεσης) να συμμετέχουν στην έρευνα. Οι επικοινωνίες, οι ρυθμίσεις της ημέρας και της ώρας των συνεντεύξεων, οι επεξηγήσεις για το λόγο της έρευνας κλπ. αποτελούν, όπως και σε κάθε ανάλογη έρευνα- ζητήματα που απασχολούν έντονα τον μελετητή που επιχειρεί μία τέτοιου είδους έρευνα. Στο πλαίσιο αυτό σημαντικότερο ρόλο διαδραματίζει επίσης η αντιπροσωπευτικότητα του δείγματος που αφορούν ανεξάρτητες μεταβλητές. Σε γενικές όμως γραμμές η προθυμία των υποκειμένων της έρευνάς μας να συμμετέχουν σε αυτή ήταν δεδομένη, καθώς και η επιθυμία τους να εκφράζουν τα ζητήματα/προβλήματα που τους απασχολούν σε σχέση με τα παιδιά τους. Προς την κατεύθυνση αυτή βασική μέριμνα και ταυτόχρονα δυσκολία του ερευνητή είναι να δημιουργήσει ένα κλίμα άνεσης και εμπιστοσύνης με τον

συνομιλητή/συνομιλήτριά του ώστε να διενεργηθεί απρόσκοπτα και η έρευνα και να δοθούν ολοκληρωμένες, αυθόρμητες και ειλικρινείς απαντήσεις.

Η μέθοδος και το εργαλείο της έρευνας (όπως περιγράφεται παρακάτω) σχετίζονται και με ορισμένους περιορισμούς που σχετίζονται με την υιοθέτηση της συγκεκριμένης ερευνητικής μεθόδου. Είναι γεγονός ότι η λιγότερο ‘κανονιστική’, η ημιδομημένη συνέντευξη εμφανίζει κάποια από τα συνήθη προβλήματα αυτών των μεθόδων. Συγκεκριμένα, το διαπιστωμένο ‘χάσμα’ μεταξύ συνέντευξης της έρευνας και συζήτησης που παρατηρείται καθημερινά αποτελεί ένα περιορισμό στο πλαίσιο των συμπερασμάτων της στο μέτρο που τα αποτελέσματα και οι απαντήσεις αρδεύονται από την ατομική μνήμη και ανακαλούν μια ‘προφορική ιστορία’. Δηλαδή η μνήμη ως ένας επιλεκτικός μηχανισμός, συνεχώς μεταβάλλεται, πάντα βέβαια μέσα σε ορισμένα πλαίσια. Αυτός ο περιορισμός αίρεται ως ένα βαθμό διότι με τις συνεντεύξεις-συνομιλίες αναζητούμε αυτό που οι συγκεκριμένοι άνθρωποι θυμούνται από τα γεγονότα (τα οποία ζουν/βιώνουν και τα διαμορφώνουν με την συμμετοχή τους). Παράλληλα, ένας άλλος περιορισμός της έρευνας θα μπορούσε να αφορά και την ‘επιλογή’ του συγκεκριμένου δείγματος (με την έννοια του αριθμού, του εύρους και του χρόνου/διάρκειας της συνέντευξης). Επιπλέον, επιπρόσθετος περιορισμός της έρευνας σχετίζεται και με την ‘επιλογή’ των λέξεων-φράσεων κλειδιών που θα επιλεγούν κάθε φορά και θα αποτελέσουν μέρος του ερμηνευτικού πλαισίου και της κατηγοριοποίησης κατά την ανάλυση και ερμηνεία των αποτελεσμάτων.

6.2. Εργαλείο έρευνας

Με βάση αυτές τις αρχές επιχειρήθηκε να πραγματοποιηθεί και η έρευνα αυτή. Το εργαλείο, το οποίο επιλέχθηκε για τη διεξαγωγή της έρευνας είναι η ημιδομημένη συνέντευξη. Σε ευρύτερο πλαίσιο, οι σκοποί για τους οποίους πραγματοποιείται μία συνέντευξη είναι ποικίλοι, όλοι, όμως, έχουν έναν κοινό όρο την αναζήτηση πληροφοριών από το ένα μέλος και την παροχή τους από το άλλο.

Ως ερευνητική, όμως, συνέντευξη ορίζεται η *«συζήτηση δύο ατόμων, που αρχίζει από τον συνεντευκτή, με ειδικό σκοπό την απόκτηση σχετικών με την έρευνα πληροφοριών, και επικεντρώνεται από αυτόν σε περιεχόμενο καθορισμένο από τους στόχους της έρευνας με συστηματική περιγραφή, πρόβλεψη ή ερμηνεία»* (Cannell and Kahn, 1968 παράθεμα στο Cohen and Manion, 1994).

Τα κριτήρια με τα οποία επιλέχθηκε το συγκεκριμένο εργαλείο είναι ποικίλα. Καταρχήν, επιλέχθηκε η συγκεκριμένη μέθοδος συλλογής δεδομένων, επειδή το δείγμα της έρευνας ήταν μικρό. Επιπλέον, η συνέντευξη επιτρέπει στον ερωτώμενο να αναφερθεί σε βάθος αναφορικά με το αντικείμενο της έρευνας (Ιωσηφίδης, 2003, Παρασκευόπουλος, 1993).

Επίσης, οι ερωτώμενοι/ερωτώμενες είναι περισσότερο πρόθυμοι να παρέχουν πληροφορίες προφορικά από ό,τι με μακροσκελείς γραπτές απαντήσεις. Επιπλέον, η αμεσότητα της προσωπικής επαφής και της δημιουργίας κλίματος εμπιστοσύνης κατά τη διάρκεια της συνέντευξης λειτουργεί ιδιαίτερα βοηθητικά αναφορικά με την ποιότητα της έκθεσης των προσωπικών πληροφοριών του ερωτώμενου. Συνακόλουθα, η συνέντευξη επιτρέπει στον ερευνητή να προσαρμόζει την

διατύπωσή του ανάλογα με τα 'ευαίσθητα' θέματα, να διαφοροποιεί το λεξιλόγιο του ανάλογα με το μορφωτικό επίπεδο του συνεντευξιαζόμενου και να παρέχει τον κατάλληλο χρόνο (Παρασκευόπουλος, 1993, Ζαφειρόπουλος, 2005).

Επιπροσθέτως, αυτό το εργαλείο αφήνει περιθώριο ερμηνείας στον συνεντευκτή και των μη λεκτικών συμπεριφορών, αυτό που ονομάζεται «άρρητο» περιεχόμενο (π.χ. δισταγμούς, παύσεις, αποφυγή οπτικής επαφής, νευρικές χειρονομίες, αυξημένη κινητικότητα κ.ά.). Με αυτό τον τρόπο τα μη λεκτικά μηνύματα μπορούν να δρουν συνοδευτικά ως προς τις απαντήσεις του ερωτωμένου, μπορούν εντούτοις να λειτουργούν και συμπληρωματικά, εάν έρχονται σε αντίθεση με το λεκτικό περιεχόμενο της συνέντευξης. Αυτές τις πληροφορίες ο ερευνητής θα πρέπει να τις συμπεριλάβει στην ανάλυση δεδομένων που θα πραγματοποιήσει (Στάλικας, 2005).

Αναφορικά με το είδος, η ημιδομημένη συνέντευξη αποτελεί έναν τύπο συνέντευξης, ο οποίος επιτρέπει στον ερευνητή να την προσαρμόζει και να την τροποποιεί κατά την διαδικασία αυτής, όταν αντιληφθεί ότι κάτι τέτοιο θα λειτουργήσει θετικά προς την παροχή πληροφοριών (Παρασκευόπουλος, 1993). Πιο συγκεκριμένα, υπάρχουν προκαθορισμένες ερωτήσεις, αλλά ταυτόχρονα προσαρμόζεται, όπου χρειάζεται, η σειρά των ερωτήσεων και υπάρχει προσθαφαίρεση ερωτήσεων ανάλογα με τα ζητήματα που εγείρονται. Ακόμη, υπάρχει η δυνατότητα ευελιξίας ως προς την τροποποίηση του περιεχόμενου των ερωτήσεων ανάλογα με το μορφωτικό και κοινωνικό επίπεδο των ερωτηθέντων, όπως αναφέρθηκε και πιο πάνω (Ιωσηφίδης, 2003).

Η μελέτη μας βασίστηκε στη θεωρητική τεκμηρίωση (εννοιολόγηση των παιδιών με ΔΕΠ/Υ και ανασκόπηση της σχετικής βιβλιογραφίας), η οποία οδήγησε στην βασική προβληματική μας και στην ερευνητική της προσέγγιση.

Με βάση το θεωρητικό πλαίσιο, σταθμίσαμε συγκεκριμένες ερωτήσεις –για τις οποίες έχει γίνει λόγος και στην αρχή της εργασίας- για τις συνεντεύξεις οι οποίες σκοπό είχαν να απαντήσουν στα βασικά ερωτήματα της έρευνά μας, τα οποία ήταν τα ακόλουθα:

- Πόσο ενημερωμένοι είναι οι γονείς για την συμπεριφορά των παιδιών τους στο σχολείο;
- Ποια είναι τα σημαντικά θέματα που τους απασχολούν στην καθημερινότητα των παιδιών;
- Ποιες είναι οι πιο σημαντικές διαπιστώσεις από την πλευρά των γονέων σε σχέση με συμπεριφορές των παιδιών που αφορούν τη συγκέντρωση της προσοχής, το παιχνίδι, τις διάφορες δραστηριότητές τους;
- Ποια είναι η σχέση των παιδιών με μέλη της οικογένειας, με παππούδες/γιαγιάδες, αδέρφια, φίλους, κλπ.
- Πού επικεντρώνονται οι προσπάθειες των γονέων σε θέματα συμπεριφοράς και καθημερινότητας των παιδιών τους.

Η έρευνά μας ασχολήθηκε με τη διερεύνηση δύο βασικών παραμέτρων:

1. Προσοχή

2. Υπερκινητικότητα- Παρορμητικότητα

Η στάθμιση των βασικών ερωτήσεων που τέθηκαν με αντίστοιχες συνεντεύξεις σε 15 συνολικά γονείς² (10 γονείς με παιδιά ΔΕΠ/Υ και 5 με παιδιά χωρίς ΔΕΠ/Υ) αφορούσε τις παραπάνω παραμέτρους.

Συγκεκριμένα ερωτήθηκαν συνολικά: 15 γονείς (15 πατέρες/μητέρες)

Ηλικία: από 38 έως 55 ετών

Διάρκεια συνέντευξης: 20' - 40'

Περίοδος συνέντευξης: εαρινό εξάμηνο 2014.

Αναλυτικότερα, οι βασικές παράμετροι (προσοχή-υπερκινητικότητα - παρορμητικότητα) που διερευνήθηκαν συνδέθηκαν με συγκεκριμένους άξονες και πλαίσια όπως φαίνεται παρακάτω:

Προσοχή- συγκέντρωση (συνθήκες, συμπτώματα, δραστηριότητες, προτάσεις-βοήθεια/διάρκεια εκδήλωσης συμπεριφοράς-παρόντα πρόσωπα κατά την εκδήλωση της συμπεριφοράς.

2. Βλ. τις απομαγνητοφωνημένες συνεντεύξεις στο Παράρτημα της εργασίας.

Υπερκινητικότητα (συμπτώματα, παιχνίδι, συγκέντρωση, προτάσεις-βοήθεια/ διάρκεια εκδήλωσης συμπεριφοράς-παρόντα πρόσωπα κατά την εκδήλωση της συμπεριφοράς.

Παρορμητικότητα (παιχνίδι, συμμετοχή σε συζητήσεις, διάθεση, επαφή με ενήλικες-συμπεριφορά, αντιδράσεις/διάρκεια εκδήλωσης συμπεριφοράς-παρόντα πρόσωπα κατά την εκδήλωση της συμπεριφοράς.

Η μέθοδος ανάλυσης των δεδομένων της έρευνάς μας είναι η ανάλυση περιεχομένου των ημικατευθυνόμενων / ημιδομημένων (με βάση τις παραμέτρους μας) συνεντεύξεων.

Η ανάλυση περιεχομένου αρχικά ήταν περιγραφική, δηλαδή αποκωδικοποιήθηκαν οι απαντήσεις με βάση τις λέξεις-κλειδιά που εντοπίστηκαν σε κάθε απάντηση του κάθε συνεντευξιζόμενου, η οποία περιέγραφε/αντιστοιχούσε στις παραμέτρους μας.

Η επόμενη φάση της ανάλυσης περιεχομένου ήταν ερμηνευτική των αποτελεσμάτων που έδωσαν οι απαντήσεις όπως αυτές κωδικοποιήθηκαν κατά την προηγούμενη περιγραφική φάση και κατατάσσουν το κάθε παιδί στον αντίστοιχο τύπο ΔΕΠ/Υ (τύπος απροσεξίας Α, τύπος παρορμητικότητας και υπερκινητικότητας Π-Υ, συνδυαστικός τύπος Α-Π-Υ).

7. Ανάλυση αποτελεσμάτων – Συζήτηση

Στο κεφάλαιο που ακολουθεί παρουσιάζονται τα αποτελέσματα της έρευνάς μας όπως αυτά εντοπίστηκαν με την ανάλυση περιεχομένου που προηγήθηκε όπως αυτή περιγράφηκε στο κεφάλαιο της μεθοδολογίας της έρευνας.

Οι τρεις πίνακες που ακολουθούν αντιστοιχούν στους τρεις τύπους ΔΕΠ/Υ: Α τύπος Απροσεξίας (Πίνακας 1), Π-Υ τύπος παρορμητικότητας και υπερκινητικότητας (Πίνακας 2) και Α-Π-Υ συνδυαστικός τύπος (Πίνακας 3).

Στην κάθετη στήλη κάθε πίνακα φαίνονται τα χαρακτηριστικά του κάθε τύπου, ενώ στην οριζόντια στήλη οι αριθμοί αντιστοιχούν στις απομαγνητοφωνημένες συνεντεύξεις των 15 γονέων. Ο αύξων αριθμός 1 έως και 10 αντιστοιχεί σε συνεντεύξεις με γονείς με παιδιά ΔΕΠ/Υ, ενώ ο αύξων αριθμός 11 έως και 15 αντιστοιχεί σε συνεντεύξεις με γονείς με παιδιά χωρίς ΔΕΠ/Υ.

Οι παραπάνω πίνακες περιλαμβάνουν τα βασικά χαρακτηριστικά των παιδιών όπως αυτών αποκωδικοποιήθηκαν από τις συνεντεύξεις και εκφράστηκαν είτε με άμεσο είτε με έμμεσο τρόπο. Το όλο πλαίσιο των συνεντεύξεων δίνει ασφαλώς και την ευρύτερη ερμηνεία για την κατάσταση του κάθε παιδιού. Δηλαδή, παράμετροι όπως: ο ύπνος, η προετοιμασία για το σχολείο, η φοίτηση στο νηπιαγωγείο, στο

δημοτικό, στο γυμνάσιο, η ημέρα των γονιών και ο χρόνος ενασχόλησής του με το παιδί, οι τύποι βοήθειας που παρέχονται σε κάθε παιδί (ιατροφαρμακευτικοί και άλλοι), οι σχέσεις με τους συμμαθητές, τη δασκάλα/το δάσκαλο, τον κάθε γονέα, τα αδέρφια, τον παππού/την γιαγιά, τους ενήλικες, κλπ. οριοθετούν την κατάσταση στην οποία βρίσκεται το κάθε παιδί, ερμηνεύουν τους τρόπους αντιμετώπισης και τους τρόπους συμπεριφοράς τους και διατυπώνονται καλύτερα ασφαλώς και οι προτάσεις για βελτίωση της ποιότητας ζωής και της καθημερινότητας των παιδιών αυτών.

Παραθέτουμε τον Πίνακα 1 με τα εξής αποτελέσματα:

Πίνακας 1

Τύπος Α	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
Έλλειψη συγκέντρωσης	X	X	X	X	X		X	X	X	X			X		
Εύκολη απόσπαση προσοχής χωρίς λόγο	X		X	X	X		X	X							
Έλλειψη προσοχής σε ακουστικό κάλεσμα			X												
Έλλειψη σημασίας σε λεπτομέρειες			X												
Πράξη λαθών από απροσεξία			X	X											
Δυσκολία στην παρακολούθηση οδηγιών	X					X									
Αποφυγή εργασιών με συστηματική πνευματική προσπάθεια	X	X	X		X	X		X	X						X
Δυσκολία απομνημόνευσης εργασιών	X		X		X		X	X							

Χάσιμο πραγμάτων	X		X												
Ανοργάνωτος/η			X										X		

Αναλυτικότερα, θα μπορούσε κανείς να σχολιάσει μερικά χαρακτηριστικά επιμέρους αποτελέσματα/ εκφράσεις και ερμηνείες των ίδιων των γονέων που ερωτήθηκαν, όπως αυτά διαφαίνονται στον πίνακα 1 που έχει προηγηθεί:

Από τον τύπο Α αξίζει να σχολιάσει κανείς την έλλειψη συγκέντρωσης ως βασικό χαρακτηριστικό/παράμετρος που εντοπίζεται σε παιδιά ΔΕΠ/Υ (συνέντευξη 1,2,3,4,5,7,8,9 και 10). π.χ. χαρακτηριστικές είναι οι φράσεις

«στο θέμα του διαβάσματος δυσκολευόταν να συγκεντρωθεί»,

« Ήταν λιγότερο συγκεντρωμένος σε πράγματα που δεν τον ενδιέφεραν, δηλαδή στα μαθήματα μπορούσαμε να καθόμαστε μαζί έτσι και στα δυο λεπτά μια ερώτηση άσχετη, μια ματιά εκεί πέρα. αυτό τι είναι, αυτό είναι τέτοιο. Είχαμε παρατηρήσει όμως πως σε πράγματα που ενδιαφερόταν , του άρεσαν, είχε την προσοχή»,

«βγαίνει απ' τα πλαίσια και κουράζεται. Πάνω από είκοσι λεπτά δεν μπορεί να κάνει εργασία ή να συγκεντρωθεί. Αυτό έχει περίπου ελέγξει»,

«Όταν είναι κουρασμένη, όταν έχει να κάνει κάτι καινούργιο, τα καινούρια την ενοχλούνε λίγο, όχι πολύ, ανάλογα με το βαθμό της δυσκολίας αν είναι κάτι που δεν της αρέσει καθόλου, δυσκολεύεται πολύ να συγκεντρωθεί. Σε αυτά που της αρέσουν πολύ και σ' αυτά αντιμετωπίζει ένα βαθμό δυσκολίας, εάν είναι σ' ένα καινούριο περιβάλλον με ένα καινούριο άνθρωπο» , κλπ.

Η παραπάνω παράμετρος φαίνεται να μνημονεύεται λιγότερο σε παιδιά χωρίς ΔΕΠ/Υ (ή χωρίς να έχει διαγνωστεί ΔΕΠ/Υ) (συνέντευξη 13). Αντίστοιχη είναι η διαπίστωση που αφορά την ‘εύκολη απόσπαση προσοχής χωρίς λόγο’ (συνέντευξη 1,3,4,5,7,8) για τα παιδιά ΔΕΠ/Υ. Στην ίδια περίπου αναλογία με την προηγούμενη διαπίστωση βρίσκεται η παράμετρος ‘αποφυγή εργασιών με συστηματική πνευματική προσπάθεια’ (συνέντευξη 1,2,3,5,6,8,9) και (συνέντευξη 15 για την κατηγορία ‘χωρίς ΔΕΠ/Υ ή χωρίς διαπιστωμένη ΔΕΠ/Υ’).

Παραθέτουμε αντίστοιχα τον Πίνακα 2 (που αντιστοιχεί στον τύπο Π-Υ,) με τα εξής αποτελέσματα:

Πίνακας 2

Τύπος	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
Π-Υ															
Δυσκολία παραμονής σε καθιστή θέση		X	X	X	X		X	X	X	X					
Κούνημα χεριών-ποδιών, ή στριφογύρισμα σε κάθισμα		X	X	X	X		X	X		X			X		
Συνεχές κούνημα γύρω και ενοχλητική συμπεριφορά			X					X							
Όρθια θέση χωρίς να είναι επιτρεπτό			X	X			X	X							
Υπερβολικό τρέξιμο/σκαρφάλωμα		X	X	X			X	X	X						
Αντιδράσεις χωρίς σκέψη			X				X	X							
Εσπευσμένη απάντηση, πριν την ολοκλήρωση της ερώτησης		X	X	X			X	X	X						
Συνεχής ομιλία	X					X		X	X	X					
Δυσκολία στην αναμονή της σειράς		X		X	X	X		X		X					

του/της															
Καταστρατήγηση των κανόνων στα παιχνίδια			X		X	X	X			X	X				
Διακοπή και ενόχληση των άλλων		X		X	X		X	X		X		X			

Από τον Τύπο Π-Υ, χαρακτηριστική είναι η συχνότητα εμφάνισης της παραμέτρου ‘δυσκολία παραμονής σε καθιστή θέση’ (συνέντευξη 2,3,4,5,7,8,9,10) και ‘δυσκολία στην αναμονή της σειράς του/της’ (συνέντευξη 2,4,6,7,8,9) καθώς και η ‘καταστρατήγηση των κανόνων στα παιχνίδια’ (συνέντευξη 3,5,6,7,9) στα παιδιά με ΔΕΠ/Υ. Χαρακτηριστικές φράσεις από τις συνεντεύξεις είναι εξής:

«Όπως είπαμε πριν στο παιχνίδι που τον ενδιαφέρει μπορεί να καθίσει αρκετή ώρα. Είναι ο λόγος που μου κάνει εντύπωση δηλαδή. Μπορεί να κάτσει και μιάμιση ώρα μπορεί να παίζει. Βέβαια κινείται κάνει αυτό που του... αλλά το μυαλό του το έχει εκεί. Είναι κάτι που τον ενθουσιάζει. Και μένει εκεί... Διαφορετικά ... νομίζω το πολύ τρία λεπτά», κλπ. Η εμφάνιση των παραπάνω στα παιδιά χωρίς ΔΕΠ/Υ (ή χωρίς διαπιστωμένη κατάσταση ΔΕΠ/Υ) (συνέντευξη 13, και συνέντευξη 12) είναι πολύ λιγότερη.

Γενικά, ο Τύπος Π-Υ είναι αυτός που θα λέγαμε συγκεντρώνει τα περισσότερα χαρακτηριστικά για τα παιδιά με ΔΕΠ/Υ, ενώ ο τύπος Α λιγότερα και ο Τύπος Α-Π-Υ συγκεντρώνει σχετικά τα λιγότερα, δύο παιδιά. Σε ό,τι αφορά δε τα παιδιά χωρίς ΔΕΠ/Υ ή χωρίς διαπιστωμένη κατάσταση ΔΕΠ/Υ οι επισημάνσεις όπως φαίνεται και από τους αντίστοιχους πίνακες είναι σαφώς πολύ λιγότερες.

Κατάταξη των παιδιών σε τύπους ΔΕΠ/Υ με βάση την ανάλυση των συνεντεύξεων και σύμφωνα με τους τρεις προαναφερθέντες τύπους: Α, Π-Υ και συνδυαστικό τύπο Π-Υ:

Πίνακας 3

Παιδιά ΔΕΠ/Υ	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
Τύπος Α	X				X		X								
Τύπος Π-Υ		X		X		X			X	X					
Τύπος Α-Π-Υ			X					X							

Η παραπάνω κατάταξη (Πίνακας 3) των παιδιών σε τύπους ΔΕΠ/Υ δείχνει ότι εντοπίζονται αμιγείς τύποι ΔΕΠ/Υ που ανήκουν στον τύπο Α και στον τύπο Π-Υ, ωστόσο εντοπίζεται και ο συνδυασμός και των δύο (έχουν δηλαδή την ίδια βαρύτητα) και αποτελούν το τρίτο τύπο, το συνδυασμένο (υποκείμενα 3, 8).

Αυτό που θα μπορούσαμε να θεωρήσουμε ως σημαντικό στη διαδικασία των συνεντεύξεων –απαντώντας έτσι και στα ερωτήματα της έρευνά μας- είναι ότι οι γονείς που έχουν παιδιά με ΔΕΠ/Υ φροντίζουν να ενημερώνονται για τη συμπεριφορά των παιδιών τους στο σχολείο και επίσης να γνωρίσουν τα σημαντικά θέματα που τους απασχολούν στην καθημερινότητα των παιδιών τους. Στο ίδιο όμως πλαίσιο φαίνεται να κινούνται και οι γονείς των παιδιών χωρίς ΔΕΠ/Υ (ή χωρίς διαπιστωμένη ΔΕΠ/Υ).

Επιπλέον, και οι δύο ‘κατηγορίες’ γονέων φαίνεται ότι προβαίνουν σε σημαντικές διαπιστώσεις σε σχέση με συμπεριφορές των παιδιών που αφορούν τη συγκέντρωση της προσοχής, το παιχνίδι, τις διάφορες δραστηριότητές τους στο σχολείο, αλλά κυρίως στο σπίτι.

Τέλος, σημαντική φαίνεται να αναδεικνύεται για όλους και η σχέση των παιδιών με μέλη της οικογένειας, με παππούδες/γιαγιάδες, αδέρφια, φίλους, κλπ.

Γενικά, η γνώση/ενημέρωση των γονέων, η συναισθηματική επαφή και η δημιουργία ενός κατάλληλου/υγιούς κλίματος κοινωνικοποίησης για το παιδί τους φαίνεται να αποτελούν βασικές ερμηνευτικές συνιστώσες της συμπεριφοράς και της καθημερινότητας των οικογενειών οι οποίες προσπαθούν μέσα σε μια ‘δύσκολη’ καθημερινότητα να ανταποκριθούν- κάποιες περισσότερο και κάποιες λιγότερο- στο πλαίσιο αυτό. Αξίζει να αναφερθεί πως το ενδιαφέρον αυτό και οι συγκεκριμένες διαπιστώσεις αφορούν και τις δύο κατηγορίες γονέων, δηλαδή και εκείνους με παιδιά ΔΕΠ/Υ και με χωρίς ΔΕΠ/Υ. Οι τελευταίοι φαίνεται ότι εντοπίζουν μερικά χαρακτηριστικά συμπεριφοράς τα οποία απαντώνται σε όλα τα παιδιά και στις αντίστοιχες ηλικίες, όπως π.χ. η έλλειψη συγκέντρωσης, η αποφυγή εργασιών με συστηματική πνευματική προσπάθεια και η ανοργάνωτη διευθέτηση του χώρου και του χρόνου τους (χαρακτηριστικά του τύπου Α). Επίσης, το κούνημα χεριών-ποδιών ή στριφογύρισμα σε κάθισμα έχει αναφερθεί από την κατηγορία γονιών με παιδιά χωρίς ΔΕΠ/Υ, χαρακτηριστικό του τύπου Π-Υ.

Όπως φάνηκε γενικά από τις συνεντεύξεις μας, οι γονείς γενικά επιδεικνύουν ένα μεγάλο ενδιαφέρον για την συμπεριφορά των παιδιών τους, παρατηρούν

λεπτομέρειες και δηλώνουν την επιθυμία τους να συμπαρασταθούν και να βοηθήσουν το παιδί τους με όποιους τρόπους μπορούν.

Είναι πάντως γεγονός ότι τα παιδιά με ΔΕΠ/Υ μπορούν να αντιμετωπίσουν και αντιμετωπίζουν προβλήματα και διαταραχές συμπεριφοράς που όταν εντοπιστούν έγκαιρα αντιμετωπίζονται περισσότερο αποτελεσματικά. Γενικά πάντως, παιδιά με μαθησιακές δυσκολίες (Κωτούλας 2015), παρουσιάζουν διαταραχές συμπεριφοράς και προβληματικές συμπεριφορές που μπορούν να εντοπιστούν και σε παιδιά με ιδιαίτερες συναισθηματικές διαταραχές και συναισθηματικού τύπου δυσκολίες (Τσαπακίδου 2010), με προβλήματα λόγου και κινητικές και φωνητικές διαταραχές, στο πλαίσιο επίσης των μαθησιακών δυσκολιών (Αγγέλου, Αλευριάδου και Σέμογλου 2011). Οι τρόποι αντιμετώπισης συνδέονται σε όλες τις περιπτώσεις με την κατάλληλη και έγκαιρη διάγνωση, την αποτελεσματική αντιμετώπιση από τους ειδικούς και την μέριμνα από γονείς και εκπαιδευτικούς που με ενθάρρυνση και επιδοκιμασία βοηθούν στην αλλαγή και τη βελτίωση της συμπεριφοράς στο σπίτι και στο σχολείο.

8. Προτάσεις

Ολοκληρώνοντας, θεωρούμε σημαντικό –και για λόγους μεθοδολογικής προσέγγισης και ερμηνείας των αποτελεσμάτων μας, και εφόσον πρόκειται για ποιοτική έρευνα- να τονίσουμε ότι το παραπάνω πλαίσιο ανάλυσης αξίζει να συζητηθεί και να ερμηνευθεί ξεχωριστά για κάθε ένα παιδί με βάση το προαναφερόμενο συνολικό προσωπικό του πλαίσιο καθώς και τα επιμέρους χαρακτηριστικά των γονέων και της οικογένειάς του και να ληφθούν σοβαρά υπόψη τόσο μερικά σημαντικά αποσπάσματα από τις συνεντεύξεις που υπογραμμίζουν την συμπεριφορά και τη καθημερινότητα του κάθε παιδιού, όσο και οι προτάσεις που γίνονται από τους γονείς οι οποίες είναι πολύ χαρακτηριστικές και ενδεικτικές της όλης υπόθεσης που αντιμετωπίζουν έχοντας ένα παιδί με ΔΕΠ/Υ. Προς την κατεύθυνση αυτή σημαντική κρίνεται ότι είναι και η άποψη των ‘σημαντικών άλλων’ κατά G. Mead (essential others), όπως εκείνη των δασκάλων, του φιλικού και συγγενικού περιβάλλοντος του κάθε παιδιού (φίλοι, συγγενείς, κλπ.). Αυτό θα συμβάλλει και στην ανάπτυξη και προώθηση μιας κατάλληλα διαμορφωμένης/πλαισιωμένης διδασκαλίας από την πλευρά των σύγχρονων εκπαιδευτικών.

Επίσης, σημαντικές θα μπορούσαν να θεωρηθούν οι πληροφορίες που σχετίζονται –όπως ήδη έχουμε αναφέρει στη μεθοδολογία της έρευνας - με το status των γονέων και τα προσωπικά τους δεδομένα (ηλικία, φύλο, επάγγελμα κλπ.), διότι θα μπορούσαν να ερμηνεύσουν μαζί με τις άλλες μεταβλητές την όλη κατάσταση και

να διαφοροποιήσουν και τους τρόπους αντιμετώπισης και συμπεριφοράς απέναντι στα παιδιά και την καθημερινότητά τους στο σχολείο και το σπίτι. Αυτό θα μπορούσε να αποτελέσει και ξεχωριστό μέρος μιας νέας ερευνητικής εργασίας που θα προσέθετε μία άλλη ερμηνευτική όψη/θέαση των αποτελεσμάτων της έρευνας. Όπως ήδη έχουμε αναφέρει, κατά το εαρινό εξάμηνο του 2014, στην παρούσα έρευνά μας ερωτήθηκαν συνολικά: 15 γονείς (15 πατέρες/μητέρες), ηλικίας από 38 έως 55 ετών και η διάρκεια συνέντευξης διήρκεσε περίπου 20' - 40'.

Είναι γεγονός ότι οι έρευνες που αφορούν παιδιά με ΔΕΠ/Υ θα χρειαστεί να συμπεριλαμβάνουν όλους τους εμπλεκόμενους φορείς, εκτός από τους γονείς, τους εκπαιδευτικούς, άλλα μέλη της οικογένειας ή του περιβάλλοντος των παιδιών και κυρίως τα ίδια τα παιδιά. Αυτό θα συμβάλλει στην καλύτερη κατανόηση του θέματος καθώς και στην επίλυση των ζητημάτων που ανακύπτουν. Με τον τρόπο αυτό θα είναι και αποτελεσματικότερη η παρέμβαση.

Μερικές προτάσεις στο πλαίσιο ενός παιδαγωγικού/εκπαιδευτικού παραδείγματος, όπως αυτές προέκυψαν από τις συνεντεύξεις μας και την επαφή μας με τους γονείς των παιδιών με ΔΕΠ/Υ και χωρίς ΔΕΠ/Υ, είναι οι εξής:

- Έγκαιρη ενημέρωση των γονέων για τη ΔΕΠ/Υ από ειδικούς στο πλαίσιο σχολικών και εξωσχολικών εκδηλώσεων και επιμορφώσεων (Σχολές Γονέων, συναντήσεις εκπαιδευτικών και γονέων, δράσεις Συλλόγου Γονέων κλπ.).
- Κατάλληλη μόρφωση και επιμόρφωση των εκπαιδευτικών για το θέμα αυτό, τόσο κατά τη διάρκεια των βασικών τους σπουδών όσο και στην πορεία της

επαγγελματικής τους κατάρτισης, επιμόρφωσης και μετεκπαίδευσης ώστε στο πλαίσιο μιας κατάλληλα πλαισιωμένης διδασκαλίας να μπορούν να είναι αποτελεσματικοί και δημιουργικοί

- Ευαισθητοποίηση των γονέων σε γενικά θέματα που αφορούν την καθημερινότητα των παιδιών τους και τις σχέσεις τους μέσα στην οικογένεια, ευαισθητοποίηση που θα προωθεί και στο πλαίσιο των επαφών της οικογένειας με το σχολείο, αλλά και με άλλους φορείς του ευρύτερου περιγύρου και σχέσεων που αναπτύσσει η οικογένεια με φορείς, θεσμούς, άτομα ή ομάδες ατόμων.
- Δημιουργία ευχάριστου και υγιούς κλίματος οικογενειακών σχέσεων στο πλαίσιο της οικογένειας και μιας υγιούς κοινωνικοποίησης όπου αναπτύσσονται ισορροπημένες συναισθηματικές σχέσεις ανάμεσα στα μέλη της οικογένειας, εκδηλώνεται αγάπη, σεβασμός, αλληλεγγύη και εδραιώνονται δημοκρατικές και συμμετοχικές διαδικασίες στη λήψη αποφάσεων.
- Έγκαιρη αναζήτηση υποστήριξης ειδικού σε περίπτωση διάγνωσης της ΔΕΠ/Υ. Αυτή η διαδικασία θεωρείται πολύ σημαντική διότι από τη μια σημαίνει 'αποδοχή' από μέρους των γονέων της κατάστασης, γεγονός που αποτελεί και την αφετηρία για αναζήτηση λύσεων και αποτελεσματικής επαγγελματικής επιστημονικής παρέμβασης για το παιδί τους.
- Μέριμνα από μέρους της Πολιτείας στο πλαίσιο του Αναλυτικού Προγράμματος του σχολείου για τα παιδιά με ΔΕΠ/Υ, με την υιοθέτηση κατάλληλων εκπαιδευτικών πολιτικών που θα ευνοούν τη λειτουργία ενός

Αναλυτικού Προγράμματος ευέλικτου και προσαρμοσμένου και στις ιδιαίτερες ανάγκες των παιδιών με ΔΕΠ/Υ καθώς και με την μέριμνα για ύπαρξη ειδικών ψυχολόγων στα σχολεία για την υποστήριξη παιδιών με ΔΕΠ/Υ και την κατάλληλη επαφή (γέφυρες) σχολείου και οικογένειας.

- Ενημέρωση για το θέμα από την πλευρά των ΜΜΕ με ενημερωτικές εκπομπές που θα στοχεύουν στην σωστή ενημέρωση και διάχυση πληροφοριών για το θέμα με τρόπο απλό και κατανοητό.
- Συνεργασία σχολείου και οικογένειας για επίλυση ζητημάτων που εμφανίζονται στο σχολείο ή το σπίτι και αφορούν είτε παιδιά με ΔΕΠ/Υ είτε χωρίς.

Επιπλέον, μερικές προτάσεις με ερευνητικό χαρακτήρα, θα μπορούσαν να είναι οι ακόλουθες:

- Απαραίτητη είναι η υλοποίηση μιας μεγαλύτερης έρευνας σε πανελλαδικό επίπεδο τα αποτελέσματα της οποίας θα μπορούσαν να αξιοποιηθούν από τους αρμόδιους φορείς προκειμένου να προσφέρουν σημαντικά στην προσπάθεια για βελτίωση της υπάρχουσας κατάστασης.
- Στο παραπάνω πλαίσιο ενδιαφέρον θα είχε μία έρευνα με διεθνή χαρακτήρα, όπου γονείς από διαφορετικές χώρες θα συμμετείχαν στις απαντήσεις των ίδιων ερωτημάτων με σκοπό τη σύγκριση και την εύρεση ομοιοτήτων και διαφορών στην αντιμετώπιση και στην καταγραφή του υπό διερεύνηση θέματος.

- Σημαντική θα μπορούσε επίσης να είναι μία έρευνα η οποία, εκτός από τους γονείς θα συμπεριελάμβανε και τους εκπαιδευτικούς οι οποίοι κατέχουν επίσης τα ζητήματα και έρχονται επίσης σε καθημερινή επαφή με τα παιδιά και γνωρίζουν τα θέματα και την συμπεριφορά τους στο σχολικό περιβάλλον.
- Μία ερευνητική προσέγγιση στο πλαίσιο των Αναλυτικών Προγραμμάτων και της σκοποθεσίας τους, με σκοπό τον εντοπισμό των σημείων εκείνων που θεωρούνται σημαντικά για τα παιδιά με ΔΕΠ/Υ θα ήταν ενδιαφέρουσα και θα οδηγούσε στην αναβάθμιση των ΑΠ και στον εμπλουτισμό τους
- Ενδιαφέρουσα θα ήταν παράλληλα μια συγκριτική διεθνής έρευνα στο χώρο με βάση ένα κοινό πλαίσιο ερωτήσεων προς γονείς αλλά και εκπαιδευτικούς.
- Χρήσιμη θα ήταν και μία έρευνα με τα ίδια τα παιδιά που αντιμετωπίζουν θέματα ΔΕΠ/Υ και ο συσχετισμός των αποτελεσμάτων της έρευνας αυτής με τις αντίστοιχες απαντήσεις και θέσεις γονέων και εκπαιδευτικών.
- Μία ερευνητική πρόταση θα αποτελούσε και η προσπάθεια ‘κατασκευής’ από μέρους των ειδικών παιδαγωγών, ψυχολόγων και κοινωνιολόγων ενός κατάλληλα διαμορφωμένου διδακτικού υλικού για χρήση από τον/την εκπαιδευτικό της πράξης.
- Μία έρευνα σε επίπεδο μόρφωσης και επιμόρφωσης των εκπαιδευτικών της πράξης θα μπορούσε να προταθεί με σκοπό την ανάδειξη των ζητημάτων και των ελλείψεων σε επίπεδο σχεδιασμού και εκπαιδευτικής πολιτικής για το θέμα. Τέλος,

- Ενδιαφέρουσα θα ήταν μία έρευνα που θα αφορούσε ορισμένες μελέτες περίπτωσης στη διαχρονία τους, δηλαδή μελέτη και έρευνα σε παιδιά, γονείς, εκπαιδευτικούς σε έναν ‘αρχικό χρόνο’, στη συνέχεια επανάληψη της ίδιας έρευνας σε μία δεύτερη/ μέση χρονική φάση όπου θα εντοπίζεται η εξελικτική πορεία των παιδιών στην οικογένεια και το σχολείο.

Στην παρούσα εργασία, επιλέγουμε ως επίλογό της να παραθέσουμε ένα χαρακτηριστικό απόσπασμα από τις συνεντεύξεις, το οποίο αφορά τη διαχείριση των παιδιών ΔΕΠ/Υ στο πλαίσιο της οικογένειας και της πλαισιωμένης διδασκαλίας και το οποίο καταγράφει την επιμονή και την υπομονή που χρειάζεται να έχουν οι γονείς και κυρίως, το αίσθημα της αισιοδοξίας και της ελπίδας για επιτυχημένη προσπάθεια από μέρους των γονέων και παροχή ουσιαστικής βοήθειας από μέρους τους προς τα παιδιά τους.

“Η ΔΕΠ/Υ δεν περνά εύκολα, μπορεί να εξαλειφθεί με τα χρόνια, αλλά πρέπει να έχεις την ικανότητα να τη διαχειριστείς. Και πώς να τη διαχειριστείς, βάζοντας τα προγράμματα, βάζοντας χρόνο, χρονοδιαγράμματα σε κάθε κίνηση που κάνεις. Έτσι καταφέρνεις να εξαλείψεις τα προβλήματα που δημιουργεί η ΔΕΠ/Υ και ταυτόχρονα νιώθεις και την ικανοποίηση της επιτυχίας, όταν καταφέρνεις και κάνεις κάποια πράγματα. Και έτσι λίγο αλλάζει το περιβάλλον’...

Είναι γεγονός ότι η όλη υπόθεση δεν είναι εύκολη, θέλει την κατάλληλη διαχείριση, σεβασμό στις περιστάσεις, κατάλληλες γνώσεις, πολύ χρόνο και υπομονή και προπαντός μεγάλη αγάπη. Η ικανοποίηση που προκαλεί η επιτυχία γονέων και εκπαιδευτικών ότι ‘κάτι άλλαξε προς το καλύτερο’ είναι τόσο μεγάλη που είναι αυτή

που δίνει δύναμη σε γονείς, δασκάλους, στα ίδια τα παιδιά να προχωρήσουν και να πετύχουν στη ζωή, στο σχολείο, να διεκδικήσουν τη θέση που τους αξίζει.

9. Βιβλιογραφία (ξενόγλωσση)

Abikoff, H. (1991). Cognitive training in ADHD children: Less to it than meets the eye. *Journal of Learning Disabilities*, 24(4), 205-209.

Achenbach, T. (1991). *Manual for the Child Behavior Checklist and Revised Child Behaviour Profile*. Burlington:University of Vermont, Department of Psychiatry.

American Psychiatric Association. (2000). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders -text revision DSM-IV-TR* (4th ed.) Washington, DC

American Psychiatric Association. (1994). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders* (4th ed.) Washington : DC

American Psychiatric Association (1987). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders* (3rd edition, revised).Washington, D.C.: Author

American Psychiatric Association. (1980). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders* (3rd Edition). Washington, D.C.: Author.

American Psychological Association (1968). *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders*. (2nd ed.).Washington, DC: Author.

Barkley, R. A. (1991). *Attention Deficit Hyperactivity Disorder: A clinical workbook*. New York: Guilford Publications. Second edition revised and published in 1998 with Kevin R. Murphy. A Spanish translation has also been published with

assistance of Jose J. Bauermeister, Ph.D. and associates. Third edition revised and published in 2006 with Kevin R. Murphy.

Barkley, R.A. (1997). A review of stimulant drug research with hyperactive children. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, (18)137-165.

Barkley, R.A. (2005). *Attention-Deficit Hyperactivity Disorder: A handbook for diagnosis and treatment*. (3rd ed.) New York: Guilford Press

Barkley, R.A., DuPaul, G.J., & McMurray, M. B. (1990). A comprehensive evaluation of attention deficit disorder with and without hyperactivity. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, (58) 775-789

Barnes, B. (1992). *Το Υπερκινητικό Παιδί*. Αθήνα: Θυμάρι

Beiderman, Faraone, Taylor, Sienna, Williamson & Fine (1998) Diagnostic continuity between child and adolescent ADHD: findings from a longitudinal clinical sample *Journal of the American Academy of Child Adolescent Psychiatry*. Mar;37(3):305-13.

Berquin PC, Giedd JN, Jacobsen LK, Hamburger SD, Krain AL, Rapoport JL, Castellanos FX (1998). *Cerebellum in attention deficit hyperactivity disorder: A morphometric MRI study*. *Neurology* (50)1087-1093.

Breen, M. J., & Altepeter, T. S. (1990). Situational variability in boys and girls identified as ADHD. *Journal of Clinical Psychology*, 46(4), 486-490.

Brown, T.E. (1997). *New Brown Attention-Deficit Disorder Scales (Brown ADD Scales)*. New York: The Psychological Corporation.

Cantwell, D.P., Lewinsohn, P.M., Rohde, P., & Seeley, J.R. (1997). Correspondence between adolescent report and parent report of psychiatric diagnostic data. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, (36) 610–619.

Castellanos, F. X. (2001). Neuroimaging studies of ADHD. In M. V.Solanto, A. F. T. Arnsten, & F. X. Castellanos (Eds.), *Stimulant drugs and ADHD: Basic and clinical neuroscience*, New York: Oxford University Press, pp. 243–258.

Clark, L., & Elliott, S. N. (1988). The influence of treatment strength information on knowledgeable teachers' pretreatment evaluations of social skills training methods. *Professional School Psychology*, (3)241–251.

Conners CK. (1997). *Conners' Rating Scales – Revised: Long Form. Multi-Heath Systems*; North Tonawanda, NY.

Curatolo P, Bombardieri R, Jozwiak S. (2008) Tuberous sclerosis. *Lancet* 372:657–668.

Diller, I., H., (1998) *Running on Ritalin*. New York: Bantam.

DuPaul, G. J. (1991). Parent and teacher ratings of ADHD symptoms: Psychometric properties in a community based sample. *Journal of Clinical Child Psychology*, (20) 245-253.

DuPaul, G. J., McGoey, K. E., Eckert, T. L., & VanBrackle, J. (2001). Preschool children with attention-deficit/hyperactivity disorder: Impairments in behavioral, social, and school functioning. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, (40) 508-515.

Eisert, H.G. (1992). Διαταραχή ελλειμματικής προσοχής- υπερκινητικότητα και σχολική απόδοση. Το παιδί με ΔΕΠ/Υ σαν μαθητής που μειονεκτεί στην τάξη. Στο *Πεπραγμένα συμποσίου : Παιδιά με υπερκινητικό σύνδρομο και διαταραχές διαγωγής. Πρόκληση για τους ειδικούς και το σχολείο*. Αθήνα: Παιδοψυχιατρική εταιρεία Ελλάδας .

Filipek PA, Semrud-Clikeman M, Steingard RJ, Renshaw PF, Kennedy DN, Biederman J (1997): Volumetric MRI analysis comparing subjects having attention-deficit hyperactivity disorder with normal controls. *Neurology* (48)589–601.

Flora, S.,R, (2007) Taking America off drugs: Why behavioral therapy is more effective for treating ADHD, OCD, depression, and other psychological problems *The Psychological Record*

Forness, S.R., & Kavale, K.A., Crenshaw, T.M., & Sweeney, D.P. (2000). *Best practice in treating Children with ADHD: Does not using medication in a comprehensive intervention verge on malpractice?* Beyond Behavior.

Gathje RA, Lewandowski LJ, Gordon M. (2008) The role of impairment in the diagnosis of ADHD. *J Atten Disord*, (11)529–537

Gillet, P. (1986). Mainstreaming techniques for LD students. *Academic Therapy*, (21)389-399.

Goldstein S. & Naglieri j. A., the school neuropsychology of adhd: theory, assessment, and intervention in: *Psychology in the Schools*, Vol. 45(9), 2008

Goldstein, S. & Goldstein, M.(1998). *Managing Attention Deficit Hyperactivity Disorder in Children: A Guide for Practitioners* (2nd Edition) . New York, NY: Wiley.

Goodman LS & Gilman A (1975) *The Pharmacological Basis of Therapeutics*, Macmillan, New York: pp. 1030 –1032.

Gordon M, Antshel K, Faraone S, Barkley R, Lewandowski L, Hudziak JJ et al. (2006) Symptoms versus impairment: the case for respecting DSM-IV's Criterion D. *J Atten Disord*, 465–475.

Gould, P. & Sullivan, J. (2002). *Μια τάξη νηπιαγωγείου για ΟΛΑ τα παιδιά*. Μετάφ. Α. Βεργιοπούλου. Εκδ. Πατάκη.

Grodzinsky, G.M., & Diamond, R. (1992). Frontal lobe functioning in boys with attention-deficit hyperactivity disorder. *Developmental Neuropsychology*, (8)427–445.

Hancock, L. (1996, March 18). "Mother's little helper." *Newsweek*, pp. 51-56.

Harlacher, J., Merrell, K., & Roberts, N. (2006). *Classwide interventions for students with ADHD: A summary of teacher options beneficial for the whole class*.

Holloway I, Wheeler S. (1996). *Qualitative research for nurses*. Oxford, Blackwell Sciences.

Huff, K. E., & DuPaul, G. J. (1998). Reducing disruptive behavior in general education classrooms: The use of self-management strategies. *School Psychology Review* (27) 290–303.

Hughes, L and Cooper, P (2007). *Understanding and Supporting Children with ADHD: Strategies for teachers, parents and other professionals*. London: Sage Publications.

James, W. (1980). *The principle of psychology*. New York: Henry Holt.

Jensen, P.S (2000) Pediatric psychopharmacology the United States: issues and challenges in the diagnosis and treatment of attention deficit/hyperactivity disorder. Στο L.L. Greenhill & B.B. Osman (Eds.) *Ritalin: Theory and practice* (2nd ed.) Larchmont, NY: Mary Ann Liebert, Inc.

Kaplan, H.I.& Sadock, B.J. (1991). *Synopsis of Psychiatry* (6th ed.). Baltimore, U.S.A.: Williams and Wilkins.

Klein, K.,(2007). “Pencils, Pens, Meds: As Kids Head to Class, Pharmaceutical Companies Ramp Up Their Drug Marketing – And It Works.” The Los Angeles Times, August 20, 2007. <www.latimes.com> Ανάκτηση στις 25/03/13 από <http://www.latimes.com/news/opinion/commentary/la-oe-klein20aug20,0,7161010.story>

Lambert, N. M., & Sandoval, J. (1980). The prevalence of learning disabilities in a sample of children considered hyperactive. *Journal of Abnormal Child Psychology*, (8)33-50.

Maag, J.W., & Reid, R. (1994). Attention-deficit hyperactivity disorder: A functional approach to assessment and treatment. *Behavioral Disorders* (20)5-23.

Mather, N., & Goldstein, S. (2001). *Learning Disabilities and Challenging Behaviors: A Guide to Intervention and Classroom Management* Baltimore, MD: Paul H. Brookes Publishing Co. , pp. 235-242.

National Institutes of Health. (1998).Diagnosis and treatment of attentiondeficit hyperactivity disorder. NIH consensus statement 1998 Διαθέσιμο on-line στη σελίδα <http://consensus.nih.gov/1998/1998AttentionDeficitHyperactivityDisorder110html.htm>, Ανακτήθηκε στις 26/3/13.

Neef, Bocard (2002). Effects of strategic versus tactical Instructions on adaptation to changing Contingencies in children with adhd. *Journal of Applied Behavior Analysis*. *Journal of Applied Behavior Analysis* (35) 375–389.

Northup, J., Gulley, V. Edwards, S., & Fountain, L. (2001). The effects of methylphenidate in the classroom: What dosage, for which children, for what problems? *School Psychology Quarterly* (16)303-323.

Pelham WE, Fabiano GA (2008) . Evidence-based psychosocial treatments for attention-deficit/hyperactivity disorder. *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology* (37)184-214.

Reed, K. L. (1991). *Quick Reference to Occupational Therapy. Maryland: An Aspen Publication.* 5-10.

Reeve, R.E. (1990). ADHD facts and fallacies. *Intervention in School and Clinic, (26)*70-78.

Reid, R., & Maag, J. W. (1998). Functional assessment: A method for developing classroom-based accommodations and interventions for children with ADHD. *Reading & Writing Quarterly, (14)* 9-42.

Reid, R., Trout, A. L., & Schartz, M. (2005). Self-regulation interventions for children with attention deficit/hyperactivity disorder. *Exceptional Children, 71*(4), 361–377.

Rolfe G. (1994) Towards a new model of nursing research. *J Adv Nurs, (19)*969–975.

Safer DJ, Zito JM, Fine EM. (1996). Increased methylphenidate usage for attention deficit disorder in the 1990s. *Pediatrics, 98*(6 pt. 1):1084–1088.

Sandberg, S. (Ed.). (1996). *Hyperactivity disorders of childhood. Cambridge monographs on child and adolescent psychiatry 2.* New York: Cambridge University Press.

Sarantakos, S. (1998) *Social research, 2nd* ed. Basingstoke, Macmillan Press Ltd.

Smith, B., Barkley, R. A., & Shapiro, C. (2007). "Attention deficit hyperactivity disorder". In E. J. Mash & R. A. Barkley (Eds.), *Assessment of Childhood Disorders* (4th ed.). New York: Guilford.

Smith, R. M., Salend, S. J., & Ryan, S. (2001). Watch your language: Closing or opening the special education curtain. *Teaching Exceptional Children*, 33(4), 18-23.

Steinhausen, H.CHR. (1992). *Υπερκινητικές διαταραχές. Στο Πεπραγμένα συμποσίου: Παιδιά με υπερκινητικό σύνδρομο και διαταραχές διαγωγής. Πρόκληση για τους ειδικούς και το σχολείο*. Αθήνα: Παιδοψυχιατρική εταιρεία Ελλάδας.

Szatmari P, Offord DR, Boyle MH. (1989). Correlates, associated impairments and patterns of service utilization of children with attention deficit disorder: findings from the Ontario Child Health Study. *J Child Psychol Psychiatry*. Mar;30(2):205–217.

Taylor, J. F. (1994). *Helping Your Hyperactive/Attention Deficit Child*, Prima, Rocklin, CA.

Ullmann, R. K., Sleator, E. K., & Sprague, R. L. (1991). *ADHD Comprehensive Teacher's Rating Scale* (2nd ed.). Champaign, IL: MetriTech.

Wilens TE, Biederman J, Spencer TJ. (2002). Attention deficit/hyperactivity disorder across the lifespan. *Annual Review of Medicine*, (53)113-131.

Willcutt, E. G., Pennington, B. F., & DeFries, J. C. (2000). A twin study of the etiology of the comorbidity between reading disability and attention-deficit/hyperactivity disorder. *American Journal of Medical Genetics (Neuropsychiatric Genetics)*, (96)296–301.

Wood, J.G., & Zabel, R.H. (2001). Adderall: Special education's new fix-it drug. *Beyond Behavior*, 11(1), 39-41.

Zentall, S.S. (2006). *ADHD and education: Foundations, characteristics, methods, and collaboration*. Upper Saddle River, N.J., Pearson Merrill Prentice Hall).

Ελληνόγλωσση

Αγαπητού- Χαλμπέ, Β.(2010.)*Το υπερκινητικό παιδί στην προσχολική και πρώτη σχολική ηλικία*, Πεδίο.

Αγγέλου Ι., Αλευριάδου Α. και Σέμογλου Κ., (2006). 'Οπτικοκινητικές δεξιότητες και οπτική προσοχή σε παιδιά με διαταραχή μυοσπασμάτων: μελέτη περίπτωσης', *Πρακτικά 14ου ΔΣΦΑ*

Κάκουρος, Ε. (επιμ.) (2002). *Το Υπερκινητικό Παιδί*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Κάκουρος, Ε. & Μανιαδάκη, Κ. (2002). *Διαταραχή Ελλειμματικής Προσοχής – Υπερκινητικότητα*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Κάκουρος, Ε. & Μανιαδάκη, Κ. (Επιμ.) (2012). *Διαταραχή ελλειμματικής προσοχής - υπερκινητικότητα. Θεωρητικές προσεγγίσεις και θεραπευτική αντιμετώπιση*. Αθήνα: Gutenberg

Κάκουρος, Ε., & Μανιαδάκη, Κ. (2000). *Διαταραχή Ελλειμματικής Προσοχής - Υπερκινητικότητα*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Καλαντζή- Αζίζι Α. , Αγγελή Κ. , Ευσταθίου Γ. (2005). *Ελληνική κλίμακα αξιολόγησης της ΔΕΠ/Υ – IV. Κλίμακα για γονείς και εκπαιδευτικούς*. Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα.

Καλαντζή-Αζίζι, Α., & Καραδήμας, Ε. Χ. (2004). Διάσπαση προσοχής και αδυναμία ελέγχου των παρορμήσεων: Από τον απρόσεκτο μαθητή ως τη διαταραχή ελλειμματικής προσοχής - υπερκινητικότητα. Στο Α. Καλαντζή-Αζίζι & Μ. Ζαφειροπούλου (Επιμ.). *Προβλήματα συμπεριφοράς και ψυχικής υγείας στο σχολείο*.

Κεράτσα, Ν. (2004) Υπερκινητικό σύνδρομο με διάσπαση προσοχής. Διαθέσιμο on-line στη σελίδα <http://www.specialeducation.gr/frontend/articles.php?cid=77> Ανακτήθηκε στις 26/3/13.

Κωτούλας Β., 'Μαθησιακές Δυσκολίες, Αίτια-Διάγνωση', Αναρτημένη ανακοίνωση στη σελίδα <http://dipe.kar.sch.gr/grss/autosch/joomla15/images/keddy%2029052012.pdf> Ανακτήθηκε στις 5/01/2015.

Κωτσόπουλος, Σ.Ι. (Ιανουάριος- Μάρτιος 2004). «Φαρμακευτική Αγωγή των Ψυχιατρικών Διαταραχών στο παιδί και έφηβο». *Εγκέφαλος* (2002). (Αρχεία Νευρολογίας και Ψυχιατρικής) Υπηρεσία Ελέγχου Χορήγησης Φαρμάκων των ΗΠΑ.

Μανιαδάκη, Κ. (2001). Η επίδραση της ΔΕΠ/Υ στη μάθηση και στη συμπεριφορά. Στο: Ε. Κάκουρος (επιμ.). *Το υπερκινητικό παιδί και οι δυσκολίες του στη μάθηση και τη συμπεριφορά* Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, σσ. 47-74.

Μπεζεβέγκης, Η. (1985). *Εξελικτική Ψυχοπαθολογία*. Αθήνα.

Νικολάου - Παπαναγιώτου, Α. & Συρίγου -Παπαβασιλείου, Α. (1997). *Μαθησιακά προβλήματα*. Αθήνα : Υπουργείο Υγείας & Πρόνοιας.

Ρούσσου, Α. (1998). *Η διαταραχή της ελλειμματικής προσοχής*. Στο: *Σύγχρονα Θέματα Παιδοψυχιατρικής* (επιμ. Τσιάντης, Γ. & Μανωλόπουλος, Σ.). Αθήνα: Καστανιώτης.

Σταλίκας, Α. (2005). *Μέθοδοι Έρευνας στην Ψυχολογία*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Συρίγου- Παπαβασιλείου, Α. (2001). Νευρολογικά ευρήματα και φαρμακευτική αγωγή στη ΔΕΠ/Υ. Στο Ε. Κάκουρος (2001). *Το Υπερκινητικό Παιδί. Οι δυσκολίες του στη μάθηση και στη συμπεριφορά*. Εκδ. Ελληνικά Γράμματα.

Τσαπακίδου Ε. (2010). 'Διαταραχή συμπεριφοράς στο σχολείο-σύνδεση με συναισθηματικού τύπου δυσκολίες και διεργασίες πένθους', *ανακοίνωση στο 2^ο Πανελλήνιο Συνέδριο Αναπτυξιακής Ψυχολογίας, Αλεξανδρούπολη*.

Υφαντής Θ. (2003). Συννοσηρότητα ψυχικών και σωματικών διαταραχών, *Εισήγηση στο 2^ο Πανελλήνιο Τριήμερο Πρωτοβάθμιας Ψυχιατρικής Φροντίδας, Ναύπλιο 31/10-2/11/2003*.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Απομαγνητοφωνημένες Συνεντεύξεις

1. Άννα και Πόπη

- **Καλησπέρα σας κυρία Πόπη, θα θέλαμε να σας ρωτήσουμε πώς είναι μια τυπική μέρα της κόρης σας απ' την ώρα που ξυπνάει μέχρι την ώρα που κοιμάται.**

- Η κόρη μου είναι στην Γ' Λυκείου επομένως η μέρα της έχει πολύ διάβασμα. Δηλαδή, ξυπνάει το πρωί, πηγαίνει στο σχολείο οριακά. Αργεί να πάει στο σχολείο – γυρνάει από το σχολείο, θα προετοιμαστεί να πάει φροντιστήριο, γυρνάει από το φροντιστήριο, διαβάζει. Η φετινή χρονιά είναι ανάμεσα στο σχολείο και το φροντιστήριο.

- **Μικρότερη και ειδικά τα πρώτα χρόνια του σχολείου πώς ήταν η καθημερινότητα της;**

- Μικρότερη είχε το εξής θέμα. Αργούσε πάρα πολύ να διαβάσει τα μαθήματά της, δηλαδή μπορεί να πήγαινε έντεκα η ώρα και μην έχει τελειώσει ακόμα. Βασικά χάζευε, άνοιγε το συρτάρι, είχε τα τετράδια πάνω στο γραφείο, άνοιγε το συρτάρι, έβγαζε κάτι παιχνιδάκια, έπαιζε, ήταν πολύ αργή.

- **Κατά την περίοδο της προσχολικής ηλικίας πώς ήταν η καθημερινότητα της;**

- Στην προσχολική ηλικία δεν υπήρχε κάτι που να το είχα παρατηρήσει, γιατί δεν ... ασχολιόταν με πράγματα που την ενδιέφεραν, ζωγράφιζε, έκανε κατασκευές, δεν είχε συγκεκριμένο χρόνο να κάνει συγκεκριμένη δουλειά.

- **Το πρόγραμμα του ύπνου της στη προσχολική ηλικία πώς ήταν;**

- Πάντοτε κοιμόταν αργά. Τώρα σε περίπτωση που ξυπνούσε, ξυπνούσε μια φορά τη νύχτα για τουαλέτα, έτσι τουλάχιστον σε μικρή ηλικία κοιμόταν μέχρι αργά. Αλλά είχε ήρεμο ύπνο και συνεχόμενο.

- **Είχατε παρατηρήσει να δυσκολεύεται να συγκεντρωθεί;**

- Ναι, στο θέμα του διαβάσματος δυσκολευόταν να συγκεντρωθεί.

- **Η δυσκολία της να παραμείνει συγκεντρωμένη πότε έγινε αισθητή για πρώτη φορά;**

- Από την Α' Δημοτικού και μάλιστα επειδή είχε μάθει να διαβάζει μόνη της. Πριν πάει στο Δημοτικό είχε μάθει τα γράμματα, μάλλον κατάλαβε η ίδια πως όταν βάλεις ένα γράμμα δίπλα στο άλλο φτιάχνεις μία λέξη και έτσι προσπαθούσε μόνη της. Γύρω στα Χριστούγεννα στη Α' Δημοτικού μου είπε: «εγώ ξέρω να διαβάζω, θα σταματήσω το σχολείο. Φτάνει». Δεν της άρεσε η δουλειά του σχολείου.

- **Σε ποιες δραστηριότητες, σε ποιες συνθήκες είχε και έχει τη μεγαλύτερη αδυναμία συγκέντρωσης;**

- Νομίζω όταν έχει πολύ χρόνο έχει αδυναμία συγκέντρωσης, ενώ όταν ο χρόνος της είναι περιορισμένος, αναγκαστικά μπαίνει σ' ένα καλούπι και συγκεντρώνεται.

- **Τι συμπτώματα έχει όταν δε συγκεντρώνεται; Παίζει με κάτι; Τι κάνει;**

- Κάνει κάτι άλλο. Ασχολείται με το κινητό ή κάνει κάτι άσχετο. Δηλαδή πρέπει να κάνει μια δουλειά άλφα και κάνει μια άλλη που δεν είναι της ώρας, δεν μπορεί μάλλον να βάλει προτεραιότητα στο τι μπορεί να κάνει τώρα. Βέβαια το έχει καταλάβει και η ίδια τώρα πια και προσπαθεί. Από τα προηγούμενα χρόνια έφτιαχνε προγράμματα, που δεν τα τηρούσε, δηλαδή έφτιαχνε θα κάνω την τάδε ώρα αυτό, την τάδε ώρα το άλλο και μετά έβγαινε εκτός.

- **Στη προσχολική ηλικία όταν ήταν με τι ασχολιόταν όταν δε συγκεντρωνόταν;**

- Έπαιζε, ζωγράφιζε. Βέβαια η αλήθεια είναι ότι , επειδή από την Α' Δημοτικού είχα δει ότι τις δουλειές δεν μπορεί να τις κάνει μόνη της, ήμουν από δίπλα. Μόλις έφευγα από το δωμάτιο ασχολείτο με κάτι άλλο και είχαμε ένα τσακωμό γι' αυτό το θέμα.

- **Πόση ώρα μπορούσε να μείνει συγκεντρωμένη σε κάτι;**

- Δε θυμάμαι.

- **Ο χρόνος που ασχολιόταν με κάτι σας φαινόταν πάντα λίγος;**

- Όχι, δε μου φαινόταν λίγο, συγκρίνοντας με το γιο που έχει σοβαρότερο πρόβλημα θεωρώ ότι...

- **Υπήρχαν δραστηριότητες κατά τις οποίες μπορούσε να διατηρήσει περισσότερο την προσοχή της;**

- Τώρα συγκεκριμένα δε θυμάμαι. Γενικά ασχολιόταν πάρα πολύ με κατασκευές, είχε πολλή δημιουργικότητα και φαντασία, έφτιαχνε πράγματα από το τίποτα. Με αυτά που την εξιτάρανε ή της

άρεσαν πολύ μπορούσε να ασχοληθεί με τις ώρες. Ήθελε να φτιάχνει παραστάσεις να φτιάχνει δηλαδή ό,τι εικαστικό. Εντάξει δεν ήταν ότι είχε άρνηση με το σχολείο, τις έκανε τις δουλειές, αλλά όχι φανατικά.

- **Μπορούσε να παραμένει στην ίδια θέση ή δυσκολευόταν;**

- Όχι, δεν είχε πρόβλημα, παρέμενε στην ίδια θέση, αλλά ονειροπολούσε. Μπορούσε να καθόταν με ένα βιβλίο μπροστά και να σκεφτόταν άλλα πράγματα, να ονειροπολούσε, σαν να μην ήταν εκεί, δεν είχε υπερκινητικότητα, αλλά πιο πολύ μια αφηρημάδα, ή κάτι τέτοιο.

- **Το παιχνίδι της το ολοκλήρωνε ή το άφηνε στη μέση;**

- Το ολοκλήρωνε.

- **Παρέμενε στην ίδια θέση ή σηκωνόταν;**

- Δεν είχα παρατηρήσει κάτι, θεωρώ ότι το ολοκλήρωνε και τις ζωγραφιές τις ολοκλήρωνε.

- **Μπορούσε να παίζει ήσυχα;**

- Ναι, ναι.

- **Δηλαδή δεν κουνούσε χέρια-πόδια;**

- Όχι ήταν ήρεμη.

- **Όταν ονειροπολούσε ή δυσκολευόταν να συγκεντρωθεί, κάνατε κάτι για να τη βοηθήσετε ;**

- Εντάξει, αν ήταν η ώρα που έπρεπε να διαβάσει, τη ρωτούσα τι έκανε, πήγαινε και ήταν στο ίδιο σημείο.

- **Της το υπενθυμίζατε...**

- Εντάξει, της το υπενθύμιζα μια, δυο, μετά μπορεί και να τη μάλωνα.

- **Για παράδειγμα με τις παραστάσεις ή με αυτά που την ενδιέφεραν πόση ώρα μπορούσε να ασχοληθεί;**

- Καταρχήν όταν έβρισκε πάνω από ένα και δυο παιδιά ή παραπάνω, φτιάχναμε ένα θέατρο και καθόταν, είχαμε τις στολές τις αποκριάτικες που ήταν σε ημερήσια διάταξη, δηλαδή όλο το χρόνο, κάναμε τις πριγκίπισσες... Μπορούσε να ασχοληθεί πολλή, πολλή ώρα.

- **Όταν ήταν με άλλα παιδιά, ηλικιακά ή σωματικά μεγαλύτερα από εκείνη πώς συμπεριφερόταν;**

- Γενικά της άρεσε οι μεγαλύτεροι να τη φροντίζουν, να ασχολούνται μαζί της, δεν είχε ισότιμη σχέση, δηλαδή, το έπαιζε μικρή, πώς να το πω...
- **Σε διαφορετικό περιβάλλον, σε κλειστούς ή ανοιχτούς χώρους η συμπεριφορά της με τα άλλα παιδιά διαφοροποιείτο;**
- Δε θα το έλεγα. Σε πιο μικρή ηλικία ήταν πιο μαζεμένη, πιο δειλή. Ίσως κάποιες φορές να είχε υποστεί bullying απ' το σχολείο, δηλαδή όταν κάποιο αγόρι μεγαλύτερο κάποια στιγμή της ζήτησε να τα φτιάξουν, την πείραζε, την έκανε, ή όταν δεν έβρισκε μερικά πράγματα στην τσάντα της, τα άφηνε, μπορεί να της τα γράφανε, τώρα δεν είναι απάντηση αυτή ακριβώς, αλλά αυτή ήταν η σχέση της με τους άλλους.
- **Η διάθεσή της πώς ήτανε; Είχε μεταστροφές, αλλαγές;**
- Γενικά ήταν χαρούμενο παιδί. Εντάξει, στην Α' Γυμνασίου υπήρχαν. Ήταν μια περίοδος στην οποία ήτανε κάτι είχε τσακωθεί με μια κολλητή της και είχε θέματα. Τώρα βέβαια, περνώντας τα χρόνια και τώρα στην εφηβεία, έτσι ανθίζει, μπορώ να πω ότι έχει μεταστροφές, μπορεί μερικές φορές να είναι χαρούμενη, κάποιες φορές είναι έξαλλη, γκρινιάζει, κλαίει δηλαδή έχει έντονες διακυμάνσεις.
- **Προεφηβικά η διάθεσή της πώς ήτανε; Στα παιδικά χρόνια η διάθεσή της είχε διακυμάνσεις ;**
- Προεφηβικά, θα έλεγα ότι μάλλον χαρούμενο παιδί ήτανε. Εξωστρεφές, δηλαδή ομιλητικό για τον εαυτό της. Γενικά, όταν έχει πρόβλημα θα στο πει, δηλαδή εξωτερικεύεται.
- **Σε συζητήσεις είναι παρορμητική;**
- Κάποιες φορές είναι, δηλαδή τώρα που είναι μεγάλη, η ίδια μου έλεγε « ότι είπε κάτι που δεν έπρεπε να πει » και νομίζω ότι κάποιες φορές όταν ήταν μικρή, έλεγε μυστικά τρίτων, πώς να στο πω. Αυτό δημιουργούσε κάποια προβλήματα.
- **Άφηνε τους άλλους να ολοκληρώσουν τη φράση τους ή παρενέβαινε;**
- Ναι, ναι. Άφηνε τους άλλους να ολοκληρώσουν, δεν παρενέβαινε. Όχι δεν μπορώ να πω. Τους άφηνε. Δε με ρωτήσατε αυτό, αλλά ένα θέμα που σχετίζεται μ' όλη την ιστορία, είναι ότι είναι το γεγονός ότι έχανε πράγματα, έχανε βιβλία, έφτιαχνε μια εργασία που ήταν να την παραδώσει την επόμενη μέρα και ξέχναγε να την παραδώσει την επόμενη μέρα. Ή ξέχναγε ραντεβού, ραντεβού με

φίλες, μπορεί να είχε κανονίσει την ίδια μέρα δυο πράγματα, δηλαδή σαν να μη θυμότανε. Γενικότερα υπήρχε ένα χάσιμο..., μια θολούρα σε σχέση με τις δραστηριότητες, ας πούμε και τις υποχρεώσεις.

- **Όταν βρίσκεται με υπερήλικες, γιαγιάδες, παππούδες, πώς είναι η σχέση τους;**

- Στοργική, τρυφερή.

- **Το ίδιο και με τους δυο;**

- Ναι. Ναι. Ειδικά με τον έναν παππού που ήταν πιο γλυκός άνθρωπος, ήταν πολύ καλή μαζί τους.

- **Εκείνοι είχαν κάποια ιδιαίτερη αντιμετώπιση;**

- Κοιτάξτε να δείτε. Η μια γιαγιά η οποία δεν είναι ας πούμε πολύ ζεστός άνθρωπος, έχει αντίστοιχη αντιμετώπιση και εκείνη. Η άλλη γιαγιά που είναι πιο ζεστή δέχεται κι εκείνη, είναι ανάλογα με τη σχέση που έχει αναπτύζει.

- **Μικρή όταν ήταν, πώς ήταν η σχέση μαζί σας;**

- Εντάξει, επειδή ήταν και το θέμα με τα διαβάσματα, εκεί είχαμε κόντρες, αλλά γενικά μπορώ να πω ότι είχαμε καλές σχέσεις. Βέβαια πιο πολλή αδυναμία είχε στον μπαμπά.

- **Με τον μπαμπά πώς είναι η σχέση τους;**

- Με τον μπαμπά, μέχρι κάποια ηλικία η σχέση ήταν διαφορετική. Ο μπαμπάς ήταν ο ήρωας της δεν ξέρω δηλαδή ο μπαμπάς της έκανε όλα τα χατίρια, έτσι, μάλλον τον χειριζότανε και κάπως. Μετά άρχισε να μου λέει, μάλλον, όταν πάσανε να παίζουν με τον μπαμπά και να έχουν κοινά ενδιαφέροντα, μου λέει ότι ο μπαμπάς είναι αδιάφορος και δεν..., ας πούμε, ότι δε νοιάζεται για κείνη, για ό,τι κάνει. Τώρα που είναι Γ' Λυκείου και ο μπαμπάς είναι μαθηματικός, το παράπονό της είναι ότι ο μπαμπάς το μόνο που τον νοιάζει είναι τι κάνει με τα μαθήματα και δεν τον νοιάζει σαν άνθρωπο το πώς περνάει. Από την άλλη νομίζω και λόγω φύλου έχουμε πιο καλή σχέση, γιατί μιλάμε πιο πολύ, καταλαβαίνω και την οπτική της που μπορεί ο μπαμπάς να μη την...

- **Με τον αδερφό της που είναι τρία χρόνια μικρότερος;**

- Με τον αδερφό της παλιά μαλώνανε γιατί την πείραζε. Τώρα έχουν καλές σχέσεις. Ανησυχεί για τον αδερφό της γιατί είναι λίγο..., έχει και αυτός κάποια θέματα διάσπασης. Την ανησυχεί η συμπεριφορά του. Γενικά φαίνεται ότι τον αγαπάει και νοιάζεται γι' αυτόν.

- **Έχω ολοκληρώσει τις ερωτήσεις, θα θέλατε να συμπληρώσετε κάτι;**

- Θα ήθελα να συμπληρώσω το εξής, το ότι η κόρη μου διαγνώστηκε με ΔΕΠ/Υ φέτος που είναι στη Γ' Λυκείου και η διάγνωση σε βοηθάει να καταλάβεις κάποια πράγματα που συμβαίνουν ή συνέβαιναν στο παρελθόν. Αν το ήξερα νωρίτερα, θα μπορούσα να κάνω κάτι παραπάνω.
- **Υπάρχει κάτι που θεωρείται, ότι αποτελεί το λόγο που δεν είχε διαγνωστεί μέχρι τώρα;**
- Το ότι δεν ενοχλούσε, ο γιος μου διαγνώστηκε σε μικρότερη ηλικία, γιατί ενοχλούσε στο σχολείο. Η Άννα δεν ενοχλούσε στο σχολείο. Ήταν ένα παιδί που χάζευε. Αυτό δεν με προείδεσε, κάποιος δεν μου τράβηξε την προσοχή, ότι αυτό είναι ένα σημάδι. Αυτό, δηλαδή αν βλέπουμε ένα παιδί το οποίο κοιτάζει από το παράθυρο και δείχνει να μας ακούει πότε, πότε, μήπως να το ψάξουμε, ας πούμε.
- **Ευχαριστούμε πάρα πολύ. Καλή συνέχεια.**

2. Γιώργος και Πόπη

- **Καλημέρα σας κυρία Πόπη, θα θέλαμε να σας ρωτήσουμε για το γιο σας, να μας διηγηθείτε μια τυπική μέρα του παιδιού από την ώρα που ξυπνάει μέχρι την ώρα που κοιμάται.**
- Μια τυπική ημέρα, εντάξει, ξυπνά αργά συνήθως. Πηγαίνει στο σχολείο, καμιά φορά χάνει την πρώτη ώρα, γυρνάει από το σχολείο με το κινητό στο χέρι. Εάν έχει Αγγλικά, πηγαίνει στα Αγγλικά ή ετοιμάζει κάτι. Εντάξει δεν μπορώ να πω ότι ασχολείται με μαθήματα, ασχολείται πολύ λίγο με μαθήματα. Όποτε βρει ευκαιρία ανοίγει το ρούτερ, για να έχει ίντερνετ στο κινητό, βλέπει κάποια ώρα τηλεόραση. Και έχει τρεις φορές την εβδομάδα αθλητικές δραστηριότητες και κάνει ποδόσφαιρο.
- **Όταν ήταν μικρός είχε πρόβλημα με το πρωινό ξύπνημα;**
- Όταν ήταν μικρός ξύπναγε πολύ πρωί, κοιμόταν νωρίς, ξύπναγε νωρίς, ήταν πάρα πολύ ζωηρός όλη μέρα, αλλά δεν είχε θέμα ας πούμε με το ξύπνημα, ή κάτι τέτοιο. Αλλά ήταν πολύ ζωηρός.
- **Ο ύπνος του ειδικότερα όταν ήταν μικρός ήταν συνεχόμενος ύπνος;**
- Ύπνος συνεχόμενος ναι. Αν είχε όμως μια έντονη μέρα, όταν ήταν μικρός κάποιες φορές παραμίλαγε ή έλεγε πράγματα της ημέρας, αλλά δεν ξύπναγε το βράδυ. Δηλαδή έπεφτε πτώμα νωρίς και κοιμόταν συνεχόμενα.
- **Θα μπορούσαμε να πούμε ότι κοιμόταν γύρω στις εννιά – δέκα και ξύπναγε;**

- Κοιμόταν στις εννιά όχι, αλλά μπορούμε να πούμε ότι ξύπναγε, κοιμόταν κατά τις δέκα, μιλάω τώρα για τάξη του δημοτικού και ξύπναγε για να πάει στο σχολείο εφτά και κάτι.
- **Είχατε παρατηρήσει προβλήματα συγκέντρωσης;**
- Ναι, βεβαίως. Δυσκολεύεται να συγκεντρωθεί, το έχει καταλάβει και ο ίδιος και μάλιστα σε φάση εξετάσεων. Λέει ότι μπορεί να συγκεντρωθεί, όταν κάνει κάτι, αν κάνει κάτι, δηλαδή έχουμε μια μικρή μπασκετούλα. Μπορεί να λέει, θέλει κάτι να κινείται κάπως να μπορέσει να συγκεντρωθεί.
- **Σε ποιες συνθήκες παρατηρείτε αυτή την αδυναμία συγκέντρωσής ;**
- Ό,τι έχει να κάνει με τα μαθήματα. Δηλαδή με το διάβασμα.
- **Και τα συμπτώματά του ποια είναι εκείνη την ώρα;**
- Ας πούμε κάθεται να διαβάσει και μετά από λίγο δηλαδή, θα κάτσει πέντε λεπτά, θα σηκωθεί θα κάνει κάτι άλλο. Τον βλέπεις ότι δεν μπορεί. Και μάλιστα όταν ήταν πιο μικρός ήταν καλύτερη η κατάσταση, γιατί έκανε τις δουλειές του, τις προχειροέκανε, αλλά τις έκανε, τις ολοκλήρωνε. Τώρα που είναι πιο μεγάλος, πιο πολλές που είναι οι δουλειές που πρέπει να κάνει, τις αποφεύγει. Δηλαδή κάνει κάποια πράγματα απ' αυτά που πρέπει να κάνει.
- **Για πόσο χρόνο μπορεί να είναι συγκεντρωμένος σε κάτι που δεν του αρέσει και σε κάτι που του αρέσει;**
- Σε κάτι που του αρέσει μπορεί να είναι συγκεντρωμένος πάρα πολλή ώρα.
- **Πόση ώρα εννοείτε;**
- Πάρα πολλή ώρα, δηλαδή μπορεί να πούμε να έχει να κάνει με αθλητικά ή με πράγματα που μπορεί να τον ενδιαφέρουν, τώρα ώρα δεν ξέρω να σας πω, αλλά τα πράγματα που τον ενδιαφέρουν, με τα πράγματα που τον ενδιαφέρουν κολλάει.
- **Κατά τη νηπιακή του ηλικία μπορούσε να παραμένει συγκεντρωμένος για μεγάλα χρονικά διαστήματα;**
- Δεν είχα παρατηρήσει κάτι όταν ήταν μικρός, γιατί έπαιζε με τα παιχνίδια του πολλή ώρα δηλαδή ήταν απορροφημένος μ' αυτό που έκανε. Οι δυσκολίες φανήκανε όταν ξεκίνησαν τα μαθήματα, ήδη από τον παιδικό σταθμό ήταν αυτός που έκανε τις αταξίες, δυο χρονών μας είχανε κάνει την παρατήρηση, γιατί είχε ανέβει πάνω στο τραπεζάκι που ήταν για να τρώνε και να παίζουν και έκανε τον Καραγκιόζη, δηλαδή ήταν πολύ κινητικός όταν ήταν μικρός και τι άλλο θυμάμαι, είχε

πει η κυρία που τους έκανε μάθημα ότι την ώρα που μαζεύοταν να κάνουν την ομαδούλα, που κάνουν κάτι στο μάθημα, δεν καθότανε στη θέση του όπως τα άλλα παιδιά, αλλά πάντα βέβαια όταν τον ρώταγε απαντούσε. Πρόσεχε αυτά που λέγονταν, αλλά δεν καθότανε έτσι ήρεμα στη θέση του, όπως οι άλλοι.

- **Ειδικότερα όταν ήταν μικρότερος ποια παιχνίδια, ποιες δραστηριότητες του διατηρούσαν περισσότερο την προσοχή;**

- Εντάξει, τα αυτοκινητάκια, μπάλες, ας πούμε τα παζλ ήτανε κάτι που δεν τα έκανε, δεν του άρεσαν, κατασκευές, ναι αυτά.

- **Όταν τον βλέπετε να έχει μια δυσκολία συγκέντρωσης, κάνετε κάτι για να τον βοηθήσετε;**

- Πιο μικρός όταν ήταν προσπαθούσα να είμαι κοντά του, όχι, όχι λάθος κάνω. Γενικά είναι παιδί που από μικρός ήθελε να είναι αυτόνομος. Όποτε δηλαδή, Γ' Δημοτικού όταν ήταν και του έλεγα για να δω τι έχεις γράψει, έλεγε η κυρία θα μας τα δει. Εσύ δεν έχεις καμιά δουλειά. Οπότε δε μου άφηνε πολλά περιθώρια να παρέμβω. Και τώρα βέβαια αν τολμήσω να παρέμβω, τσακωνόμαστε, δεν έχεις καμιά δουλειά κλπ.

- **Πόσο μπορεί να παραμείνει σε μια θέση; Για πόσο χρονικό διάστημα;**

- Δεν έχει πρόβλημα να κάτσει σε μια θέση. Μπορεί να κουνάει τα πόδια του. Απλά δεν είναι από εκείνους που θα τον βλέπεις να πηγαινοέρχεται κάνοντας κάτι. Μεγαλώνοντας η υπερκινητικότητα φαίνεται να έχει καταλαγιάσει, αλλά μπορεί να παίζει με κάτι, να κουνάει τα πόδια του.

- **Μικρότερος όταν ήταν παρέμενε στην ίδια θέση;**

- Μικρότερος ήταν σίφουνας. Δηλαδή, έτρεχε, έκανε..., δεν τον προλάβαινες. Πράγμα που μου δημιουργούσε φοβερό άγχος για να μην του συμβεί κάτι.. να μην πέσει. Τον είχα πάντα έννοια, ήταν απρόβλεπτος, δεν ήξερα τι θα σκεφτεί.

- **Είχε την τάση να κουνάει χέρια, πόδια να είναι σαν «κουρδισμένος»;**

- Είχε την τάση να είναι σε κίνηση. Να τρέχει, να έχει διάφορες ιδέες ας πούμε, να σκαρφαλώνει να εξερευνήσει. Έκανε πράγματα που ήταν επικίνδυνα για την ηλικία του.

- **Τότε σηκωνόταν διαρκώς;**

- Επειδή η δουλειά με τα μαθήματα, την έκανε, ήταν λιγότερη, την έκανε, τελείωνε και μετά έπαιζε. Δεν υπήρχε, ενώ τώρα είναι πιο μεγάλη.
- **Με τα παιχνίδια του, τότε που είχε πολύ χρόνο για πιο πολλά παιχνίδια, ολοκλήρωνε το παιχνίδι του;**
- Ναι. Ναι. Επίσης συγκεντρώνεται πάρα πολύ, του αρέσει να ζωγραφίζει και είναι μια χρονική περίοδος που μπορεί να κάτσει ώρες, να κάνει λεπτομέρειες και να είναι καθισμένος, δηλαδή, αν εκείνο το πράγμα που κάνει τον ενδιαφέρει, μπορεί να είναι ακίνητος και να το κάνει.
- **Όταν εσείς τον βλέπετε να είναι σ' αυτήν την κίνηση, κάνετε κάτι για να τον βοηθήσετε έτσι να το περιορίσει;**
- Του λέω «έλα βρε Γιώργο, άντε να καθίσεις λίγο», λεκτικά.
- **Παλιότερα γινόταν αλλιώς;**
- Παλιότερα όταν ήταν υπερβολική η υπερκινητικότητα, όταν ήταν κουραστικός, εντάξει τον μάλωνα.
- **Όταν παρατηρούσατε κάποια ιδιαίτερη ανησυχία, προσπαθούσατε να το αντιμετωπίσετε χρησιμοποιώντας κάποιους τρόπους;**
- Όχι, γιατί δεν ήξερα ότι υπήρχε αυτό το πρόβλημα. Θεωρούσα απλά ότι ήταν ένα ζωηρό παιδί. Δεν ήξερα ότι ήταν θέμα υπερκινητικότητας. Ήταν κάτι που το έμαθα στην Α' Γυμνασίου.
- **Όταν τον ενδιαφέρει κάτι, για παράδειγμα η ζωγραφική, όπως είπατε πόση ώρα, μπορεί να ασχοληθεί μ' αυτό;**
- Μπορεί και μια ώρα, μπορεί να κάνει και περισσότερες λεπτομέρειες, μπορεί μάλλον, αυτή είναι η υπερεστίαση που λένε, μπορεί να καθίσει πάρα πολλή ώρα. Μπορεί να καθίσει και πάρα πολλή ώρα στον υπολογιστή με παιχνίδια και τέτοια.
- **Σε συζητήσεις είναι παρορμητικός; Θέλει να πει τη γνώμη του παίρνοντας τη σειρά των άλλων;**
- Αυτό δεν το έχω παρατηρήσει. Αλλά είναι παρορμητικός στις αντιδράσεις του, δηλαδή και αυτό του έχει δημιουργήσει πάρα πολλά προβλήματα, ήδη από το δημοτικό σχολείο. Δε θα σκεφτεί ποτέ τη συνέπεια αυτού που λέει και αν μιλάει έτσι στον διευθυντή του σχολείου μετά έχει πρόβλημα.
- **Η διάθεσή του πώς είναι; Έχει διακυμάνσεις, έχει μεταστροφές;**

- Δεν μπορώ να πω ότι είναι χαρούμενος. Μάλλον μεγαλώνοντας θα έλεγα ότι είναι μελαγχολικός, όχι μελαγχολικός, αλλά σαν να έχει κάτι που τον τρώει. Αυτό μου το είχαν πει από το δημοτικό, μάλιστα στην Ε' Δημοτικού το είχε εντοπίσει ο εκπαιδευτικός και μάλιστα όταν κάναμε μια αξιολόγηση για τα μαθηματικά μου είχαν πει ότι έχει αγχώδη διαταραχή όσον αφορά στην ικανότητα του στις σχολικές επιδόσεις.
- **Όταν ήταν μικρότερος παρατηρούσατε κάποιες σημαντικές μεταστροφές;**
- Όχι, όχι σα να είναι... εεε... Εντάξει πάντα θύμωνα έντονα, δηλαδή δεν μπορούσε να ελέγξει τα συναισθήματά του, δεν μπορούσε να..., δηλαδή, αν ήθελε κάτι, θα ήταν επίμονος, θα έβαζε όλους τους τρόπους να το κάνει, ήταν απαιτητικός, δύσκολος.
- **Σε μικρότερη ηλικία, όταν ήταν και με άλλα παιδιά, σε ένα πάρτι, σε έναν κλειστό χώρο, σε κάποιο ανοιχτό χώρο, σε μια παιδική χαρά, πώς συμπεριφερόταν;**
- Ένα από τα ζωηρά παιδιά του πάρτι, ας πούμε, μπορεί να πείραζε τους άλλους, μπορεί να έκανε τίποτα κακά σχόλια, ας πούμε, μια συμμαθήτρια, που ήταν ευαίσθητούλα, μπορεί να την έκανε να έκλαιγε.
- **Ο χώρος δεν έπαιζε κάποιο ρόλο;**
- Τα πιο πολλά ζορίσματα πιστεύω ότι τα έχει στο σχολείο. Βέβαια τρίτη- τετάρτη δημοτικού είχε μια καταπληκτική δασκάλα η οποία παρότι δεν ήξερε ότι υπήρχε θέμα υπερκινητικότητας, μου έλεγε «τον βλέπω να ζορίζεται» και στο διάλειμμα, ανάμεσα πέμπτη – έκτη ώρα τον έστελνε στην αυλή, να της φέρει πράγματα, δηλαδή προσπαθούσε να εκτονώσει την ενεργητικότητα που έβλεπε ότι είχε ας πούμε και το χειριζόταν έτσι.
- **Όταν βρίσκεται με άλλα παιδιά μεγαλύτερα από εκείνον, είτε ηλικιακά, είτε σωματικά, ποια στάση έχει; Τους ακολουθεί; Αντιδρά;**
- Γενικά δεν είχε προβλήματα με μεγαλύτερα παιδιά και γενικά επειδή είναι μεγαλόσωμος, από μικρός ήτανε, έκανε παρέα και με μεγαλύτερους.
- **Τότε τους ακολουθούσε ή ήθελε να περάσει το δικό του;**
- Νομίζω ότι υπήρχε ισότιμη αντιμετώπιση. Δεν έβλεπε ότι εκείνος είναι πιο μικρός και εκείνοι είναι... Προσπαθούσε ισότιμα να παίζει το παιχνίδι στα ίσα.
- **Και ελάμβανε την αντίστοιχη συμπεριφορά;**

- Ναι, από τους άλλους ναι. Και τώρα κάνει παρέα με μεγαλύτερους.
- **Όταν βρίσκεται με ηλικιωμένους, για παράδειγμα γιαγιάδες, παππούδες, η συμπεριφορά του πώς είναι;**
- Όταν βρίσκεται με τη γιαγιά, τη μαμά μου, που μένει πιο κοντά και έχουμε πιο πολλές σχέσεις την πείραζε, δεν έδειχνε το δέοντα σεβασμό ας πούμε, παρότι στην οικογένεια μας είναι κάτι που το έχουμε ως αξία. Δηλαδή ήταν ενοχλητικός, με αποτέλεσμα η μαμά μου να μην τον πολυθέλει, να μου κάνει παράπονα γι' αυτό και τέτοια.
- **Κάποια διαφοροποίηση με τον παππού;**
- Ο παππούς τώρα δε ζει. Παλιότερα, εντάξει νομίζω η μαμά μου έμπαινε στο παιχνίδι, έπαιζε το παιχνίδι του. Δηλαδή την πείραζε, αυτή αντιδρούσε και κάπως έτσι.
- **Με σας πώς αντιδρά όταν βρίσκεστε μαζί;**
- Με μένα.. νομίζει ότι για όλα φταίω εγώ. Θεωρώ ότι αυτό είναι το μόνο που τον χαρακτηρίζει. Καταλαβαίνω ότι με αγαπάει, αλλά αφότου έχω τη διάγνωση προσπαθώ να καταλάβω, γιατί μέχρι τότε έπαιρνα τις αντιδράσεις προσωπικά, προσπαθώ να καταλάβω, δηλαδή προχτές νόμιζε ότι έχασε τα κλειδιά του κι ήταν έξαλλος και μαλώσαμε. Ήταν βράδυ και ήταν κουρασμένος. Προσπαθώ εγώ να είμαι πιο ήπια για να μην πυροδοτώ εκρήξεις στο σπίτι, δηλαδή βλέποντας ότι έχει μια δυσκολία πρέπει να το χειριστώ, δηλαδή να μη θεωρήσω ότι η στάση του είναι εναντίον μου, να εξηγήσω τη στάση του, δεν ξέρω αν το έκανα σαφές.
- **Πριν την εφηβεία, γιατί πολλά απ' αυτά μπορεί να σχετίζονται με την εφηβεία, η σχέση σας ήταν ίδια;**
- Είχαμε κόντρες, για τι ήταν παιδί το οποίο δηλαδή, σε αντίθεση με την κόρη που από μικρή όταν της εξηγούσες κάτι, αν δε της εξηγούσα τους κανόνες υπήρχε θέμα, αλλά αν της εξηγούσες γιατί το κάνουμε αυτό το θέμα έληγε. Ο Γιώργος ήθελε να κάνει πάντα το δικό του, ότι του καρφωνόταν στο μυαλό.
- **Με το μπαμπά του πώς είναι οι σχέσεις;**
- Με το μπαμπά του επειδή είναι καλύτερες οι σχέσεις, γιατί επειδή ο μπαμπάς του τον πάει στο ποδόσφαιρο, είναι πολύ καλός στο ποδόσφαιρο και συζητάνε διάφορα σχετικά θέματα και ο μπαμπάς είναι ο καλός μπάτσος της οικογένειας, εγώ παίζω το ρόλο του κακού. Δηλαδή τις απαγορεύσεις τις

έθετα εγώ, δεν τις έθετε εκείνος, γιατί τώρα εντάξει είναι σε μια ηλικία που δεν μπορώ να πω ότι θα θέσω απαγορεύσεις, μόνο με την κουβέντα ό,τι κάνεις. Με τον μπαμπά του έχει καλύτερες σχέσεις.

- **Με την αδερφή του που είναι τρία χρόνια μεγαλύτερη;**

- Με την αδερφή του, εντάξει, πιο πολύ την πείραζε. Θυμάμαι τώρα να σου πω χαρακτηριστικά. Ο Γιώργος είναι στην ηλικία που δεν ξέρει να ζωγραφίζει και έχει ζωγραφίσει κάτι η Άννα και πηγαίνει και της το σκίζει, επειδή αυτός δεν μπορούσε, δηλαδή υπήρχε ένας ανταγωνισμός γιατί ήταν μεγαλύτερη, γιατί τέλος πάντων ήταν σε μεγαλύτερο επίπεδο και αυτό τον ζόριζε. Τώρα έχουν καλές σχέσεις. Βέβαια τώρα δεν έχουν σχέσεις, είναι παιδί που δε μιλάει πολύ για τον εαυτό του, έτσι ναι μεν έχουν καλές σχέσεις, δεν μαλώνουν, αλλά δεν ξέρω κατά πόσο είναι οι σχέσεις τους είναι ουσιαστικές με την έννοια ότι θα πεις τώρα το ένα είναι αγόρι, το άλλο κορίτσι, δεν ξέρω αν παίζει και αυτό ρόλο, αλλά δεν μιλάει δεν μιλάει για τον εαυτό του ας πούμε, δεν μπορείτε να φανταστείτε πράγματα που συμβαίνουν στο σχολείο, που τον είχαν τιμωρήσει δηλαδή πχ, το μάθαινα από ομάδες συμμαθητριών, δηλαδή, δεν έλεγε ποτέ, μπορεί να τον κακοποιούσαν στο σχολείο, έτσι, και δεν έλεγε κάτι σε μας, για να τον υπερασπιστούμε σε τελευταία ανάλυση, να δούμε τι έχει γίνει.

- **Έχω ολοκληρώσει τις ερωτήσεις. Θα θέλατε να συμπληρώσετε κάτι άλλο;**

- Γενικά καλό θα ήταν, καλό είναι ότι υπάρχουν ημερίδες και γίνεται ενημέρωση, γιατί νομίζω αυτά τα παιδιά που ταλαιπωρούνται πολύ, δηλαδή, μην καταλαβαίνοντας το τι συμβαίνει, θεωρείς τη συμπεριφορά τους σαν συμπεριφορά μη σεβασμού, ειδικά στο σχολείο, με αποτέλεσμα να πέφτουν τιμωρίες και να γίνονται λάθος χειρισμοί, με αποτέλεσμα να γίνονται πολύ χειρότερα τα πράγματα. Αυτό το κατάλαβα πολύ στη Ε' και Στ' δημοτικού, δηλαδή μια πιο ενημερωμένη συμπεριφορά από την πλευρά των εκπαιδευτικών, νομίζω ότι θα είχε καλύτερη καλύτερο αποτέλεσμα στην ψυχή του γιου μου.

- **Σας ευχαριστούμε πάρα πολύ, καλή σας συνέχεια.**

3. Νικόλας κα Ευαγγελία

- **Καλημέρα κυρία Ευαγγελία, θα ήθελα να σας ρωτήσω για το πρόγραμμα του γιου σας. Πώς είναι μια τυπική ημέρα του παιδιού σας από την ώρα που ξυπνά μέχρι την ώρα που κοιμάται;**

- Λοιπόν, το πρωί πηγαίνει σχολείο. Όταν γυρίζει, παίζει μέχρι την ώρα που γυρίζω εγώ. Συνήθως είναι αρκετά ζωηρός εκείνη την ώρα. Όταν πια ξεκινάμε τα μαθήματα με δυσκολία θα ξεκινήσει να διαβάσει. Και κοιτάζει να πάρει τόσο χρόνο όσο έχει μπροστά του είτε έχει λίγα μαθήματα είτε έχει πολλά, είναι όσο χρόνο θα θέλει να πάρει ο ίδιος στο μυαλό του.

- **Πώς ξεκινάει τη μέρα του;**

- Πολύ εύκολα σηκώνεται, ευδιάθετος. Ακόμα και όταν κοιμηθεί πολύ λίγο, δε θα γκρινιάξει, ούτε θα φανεί κουρασμένος, κάθε άλλο είναι ένα ζωηρό παιδί. Στο σχολείο πια δεν έχω τα προβλήματα.... Ενώ πιο παλιά σηκωνόταν, τώρα δε σηκώνεται. Αυτό κράτησε στην Α' – Β' Δημοτικού και κυρίως ήταν ζωηρός όχι όμως να δημιουργεί ιδιαίτερα προβλήματα μέσα στην τάξη. Πιο πολύ χάζευε ο ίδιος. Τώρα τα τελευταία χρόνια, μετά την Δ' – Ε' και στη Στ' είναι πιο ήσυχος, αλλά χάνεται για κάποια χρονικά διαστήματα. Εκεί βοηθάει η δασκάλα, τον επαναφέρει και επανέρχεται εύκολα αλλά πρέπει μόνιμα η δασκάλα να έχει το νου της. Τον έχει και πάντα δίπλα της, ότι πρέπει κάτι να του πει, να τον επαναφέρει, οπότε μπορεί και συνεχίζει.

- **Αυτά τα σημάδια εμφανίστηκαν από την εποχή του νηπιαγωγείου; Σας έχει πει κάτι η νηπιαγωγός;**

- Στο νηπιαγωγείο δεν μου είχαν πει κάτι. Απλά ήταν ένα ζωηρό παιδί, όχι κάτι που να δυσκόλευε μέσα την τάξη.

- **Σας είχαν πει κάτι το ιδιαίτερο για τη συμπεριφορά του οι εκπαιδευτικοί του νηπιαγωγείου;**

- Στη νηπιαγωγείο έτσι κι αλλιώς σηκωνόταν. Δεν είχα ιδιαίτερα προβλήματα. Στην Α' Δημοτικού εκείάρχισαν οι πρώτες ενδείξεις. Η δασκάλα όμως δε βοήθησε. Έκανε ακριβώς ό,τι δεν έπρεπε. Επομένως το παιδί «εξαγριώθηκε». Το έβαλε μ' ένα παιδί πολύ δύσκολο, με πολλά

προβλήματα που μετά πήγε και σε ειδικό σχολείο. Απομονώθηκε από τα άλλα παιδιά. Όταν πήγα στη γιορτή να δω, τα έχασα που είδα το παιδί μου σε πολύ χειρότερη κατάσταση. Εμένα δεν ήταν έτσι το παιδί. Δε φερόταν όπως το είδα εκεί... Έκανε πράγματα που δεν τα έκανε ποτέ στο σπίτι. Αντέγραφε το άλλο το παιδάκι που είχε σοβαρά προβλήματα, ένα παιδάκι από ναρκομανείς γονείς, είχε χάσει και τη μαμά στο τω μεταξύ, ένα παιδί με πάρα πολλά προβλήματα, που ακόμα φορούσε rampers, έπαιρνε ηρεμιστικό για να πάει σχολείο και θεώρησε η δασκάλα ότι έπρεπε να το βάλει μαζί του.

- **Παρατηρήσατε κάποιες αλλαγές;**

- Εκεί άρχισε να σηκώνεται, να μην προσέχει τη δασκάλα. Ευτυχώς είναι έξυπνο παιδί. Μπορούσε να καλύψει τα κενά δηλαδή δε φαινόταν τα κενά. Ευτυχώς η ευφυΐα του είναι καλή.

- **Έχετε παρατηρήσει γενικά να δυσκολεύεται να συγκεντρωθεί;**

- Ναι.

- **Σε τι συνθήκες το έχετε παρατηρήσει; Πού παρουσιάζεται πιο συχνά αυτό;**

- Κυρίως όταν έχει μαθήματα θεωρητικά, είναι γι' αυτόν σαν να είναι ένα βουνό μπροστά του. Δεν μπορεί να οργανώσει το διάβασμά του και το χρόνο του. Και όταν έχει και πάρα πολλά. Δηλαδή το άγχος γι' αυτόν είναι πολύ ανασταλτικός παράγοντας. Δεν θα κάτσει κάτω να πει τώρα θα τελειώσω. Απλά δεν ξεκινάει. Εκτός αν πάω εγώ.

- **Εκείνη την ώρα, όταν δημιουργείται το άγχος, τι συμπτώματα σας εμφανίζει;**

- Σηκώνεται . θα κάνει, θα πάει στο μονόζυγο για λίγο. Αμέσως μετά θα πάει τουαλέτα, μετά θα πάει να ετοιμάσει κάτι να φάει, αν και είναι λιγόφαγο και πολύ αδύνατο παιδί, αλλά τότε πεινάει και μόλις τελειώσει αυτό, ψάχνουμε για στυλό, θα μας φταίει η γόμα μας. Πάντα κάτι θα σκεφτεί.

- **Υπάρχουν κάποιες δραστηριότητες κατά τις οποίες παραμένει περισσότερο συγκεντρωμένος;**

- ... (μεγάλη παύση) Ναι, στα παιχνίδια γνώσεων, επιτραπέζια παιχνίδια γνώσεων, που είναι πάρα πολύ καλός, μπορεί να κάτσει ώρες, μπορεί να καθίσει και δυο ώρες να παίζει, γιατί είναι κάτι που του αρέσει πάρα πολύ.

- **Όταν έχει αυτήν την αδυναμία συγκέντρωσης, εσείς κάνετε κάτι για να τον βοηθήσετε, έτσι να μπορέσει να κάνει τις εργασίες του, τις δραστηριότητές του;**

- Εγώ να σας πω, αυτά που κάνω δεν ξέρω αν έχουν παίζει ρόλο ή πότε το βάζει ο ίδιος στο μυαλό του να το κάνει.

Εγώ κοιτάζω να είναι άδειο το γραφείο του, να μην έχει πολλά πράγματα. Βέβαια πάντα κάτι ανακαλύπτει, πάντα έχει κάτι στο χέρι του. Παρόλο που αδειάζω τα πάντα, μου είναι πολύ δύσκολο να το κάνω αυτό, να καταφέρω να μην έχει τίποτα απολύτως που να μην του αποσπά την προσοχή. Θέλω να του βάζω μικρά διαλείμματα, δηλαδή μέσα σε κάποιο χρονικό διάστημα να κάνει και διαλείμματα, και να είναι λίγος ο χρόνος που θα διαβάζει, κάποιο μικρό διάλειμμα, να επαναλαμβάνεται έτσι. Είναι όμως συνεργάσιμος μόνο όταν είναι πολύ πιεσμένος και πρέπει να βγάλει, άμα πρέπει να βγάλει πολλή ύλη μέσα σε μια ώρα θα με ακούσει. Αν είναι να βγάλει λίγη ύλη επίσης θα εξαντλήσουμε όλη την ώρα που έχει. Όλα τα περιθώρια...

- **Όταν λέτε ότι θα θέλατε να έχει ένα χρονικό διάστημα στο οποίο θα κάνει τη δουλειά του, και μετά θα υπάρξει διάλειμμα, για τι χρονικό διάστημα μιλάτε;**

- Γύρω στα τρία λεπτά με πέντε. Αλλά μόνο όταν ο ίδιος πιεστεί και θέλει να συνεργαστεί. Αλλιώς το πεντάλεπτο μπορεί να κρατήσει πολύ και να αρχίσουμε και φασαρίες και αυτό πια είναι... αρχίζει να είναι... Ένας Γολγοθάς σ' αυτήν την περίπτωση.

- **Δυσκολεύεται να παραμείνει στη θέση του για κάποιο χρονικό διάστημα;**

- Ναι.

- **Πόση ώρα μπορεί να παραμείνει σε μία θέση καθιστός;**

- Όπως είπαμε πριν στο παιχνίδι που τον ενδιαφέρει μπορεί να καθίσει αρκετή ώρα. Είναι ο λόγος που μου κάνει εντύπωση δηλαδή. Μπορεί να κάτσει και μιάμιση ώρα μπορεί να παίζει. Βέβαια κινείται κάνει αυτό που του... αλλά το μυαλό του το έχει εκεί. Είναι κάτι που τον ενθουσιάζει. Και μένει εκεί... Διαφορετικά ... νομίζω το πολύ τρία λεπτά.

- **Όταν λέτε κινείται, τι εννοείτε; Κουνάει χέρια, πόδια;**

- Σηκώνεται, σηκώνεται. Μπορεί και να ανέβει πάνω στο τραπέζι και να πηδήξει κάτω να πάει στον καναπέ και να κάνει δυο – τρεις κολοτούμπες.

- **Γενικά μπορεί να παίζει ήσυχος ή δυσκολεύεται και σ' αυτό;**

- Λιγάκι δυσκολεύεται. Μπορεί να παίζει σ' αυτό που του αρέσει πολύ κι ας είναι μόνος του μπορεί να κάτσει. Αλλά πρέπει να είναι κάτι που να του τραβάει πολύ την προσοχή. Ακόμα και στο

μπάσκετ, τώρα στις δραστηριότητες, στο μπάσκετ που είναι πολύ καλός και του αρέσει πολύ, πολλές φορές θα αφαιρεθεί.

- **Όταν δυσκολεύεται έτσι να παραμείνει ήρεμος, εσείς κάνετε κάτι να τον βοηθήσετε να ολοκληρώσει τη δραστηριότητά του;**

- Προσπαθώ... αλλά δεν ξέρω... προσπαθώ να μην υπάρχουν άλλοι παράγοντες που του αποσπούν την προσοχή. Πολλές φορές ξεκινώ μόνη μου να κάνω κάτι, δηλαδή, έλα να δούμε αυτό, για πες μου εσύ τι θα νόμιζες, δηλαδή το ξεκινάω μόνη μου χωρίς να λέω έλα, έλα. Πολλές φορές όταν του λέω έλα είναι σαν να μην ακούει ποτέ. Κοιτάζω μόνη μου να τον ρωτήσω πάνω σ' αυτό που κάνει, για να 'ρθει μόνος του να το αποφασίσει μόνος του να γυρίσει. Κάποιες φορές πιάνει, κάποιες φορές όχι.

- **Το παιχνίδι του που ασχολείται το ολοκληρώνει ή το αφήνει και αυτό στη μέση;**

- Συνήθως το αφήνει στη μέση.

- **Για πόσο χρονικό διάστημα ασχολείται με το παιχνίδι του;**

- Πριν πολύ λίγο, δε συνέχιζε. Τώρα που μεγαλώνει κάθετα πιο πολύ. Υπάρχουν κάποια παιχνίδια που μπορεί να κάτσει πολλή ώρα. Για παράδειγμα κάποια που είναι σαν εργαστήρια φυσικής, κάποια ηλιακά αυτοκίνητα τα παίρνει μόνος του, κάνει συνδυασμό κάποιων παιχνιδιών και τον βλέπω να κάνει το ηλιακό αυτοκίνητο, παράδειγμα θα πάει να το κάνει να κινείται με μπαταρία. Αυτό που είναι με το ηλιακό... θα το αλλάξει. Αυτό κάθετα και προσηλώνεται, ίσως επειδή χρησιμοποιεί και τα χέρια του. Αυτό κάθετα, μπορεί να κάτσει ένα τέταρτο, μισή ώρα μπορεί να ασχοληθεί μ' αυτό.

- **Όταν λέτε ότι πριν δεν ασχολιόταν τόσο, τι εννοείτε;**

- Μέχρι και την τρίτη δημοτικού, ίσως δεν μπορούσε και να καταλάβει αυτά, να είχε και μια δυσκολία στο να ... δεν τα ξέρε όλα απ' έξω και μόνος του.

- **Σε συζητήσεις είναι παρορμητικός, θέλει να πει τη γνώμη του χωρίς να περιμένει τη σειρά του;**

- Γενικά είναι διστακτικός και δε λέει εύκολα τη γνώμη του, δε θα πάρει θέση καν. Πρέπει εγώ να τον ρωτήσω.

- **Η διάθεσή του αλλάζει; Έχει μεταστροφές; Πώς είναι γενικότερα;**

- Συνήθως είναι ένα χαρούμενο παιδί. Άμα τσατιστεί όμως, τον βλέπω ότι δεν μπορεί να ελεγχθεί απόλυτα. Ε, ε... μπορεί για το παραμικρό να χτυπήσει την αδερφή του. Δηλαδή του πάτησες το πόδι; Μπορεί να της ρίξει μια πολύ δυνατή μπουνιά μόνο και μόνο γι' αυτό. Ενώ την αγαπάει. Είναι στιγμές δηλαδή που περνάνε πάρα πολύ καλά μαζί αλλά είναι και στιγμές που έτσι και μαλώσουν δεν ξέρω αν μπορεί να ελέγξει τη δύναμή του. Και το ξέρω ότι δεν το κάνει επίτηδες. Όταν του λέω μα γιατί το έκανες αυτό; Το παιδί χτύπησε. Θα μπορούσε να ήταν κάτι πολύ σοβαρό. Η απάντηση του είναι «αφού με πάτησε, εγώ δεν έπρεπε... εγώ γι' αυτό την έσπρωξα». Δεν καταλαβαίνει πόσο δυνατά την έχει πονέσει και πόσο επικίνδυνο θα μπορούσε να ήταν. Αν ήταν σε μια σκάλα, θα την έριχνε κάτω.

- **Όταν παίζει με άλλα παιδιά, πώς συμπεριφέρεται; Διαφοροποιείται η συμπεριφορά του σε διαφορετικά περιβάλλοντα, δηλαδή σε κλειστούς χώρους, σε ανοιχτούς, σε ένα πάρτι, ή σε μια παιδική χαρά;**

- Ε,ε ... Μπορώ να πω πως πιο ζωηρός είναι στο σπίτι, δηλαδή όταν είμαστε εμείς είναι πολύ ζωηρό παιδί, όταν πάμε σε άλλα σπίτια για παράδειγμα, σε πάρτι όταν πηγαίναμε δεν είχα κανένα πρόβλημα εκτός από το τελευταίο εξάμηνο που άρχισα να έχω πρόβλημα, γιατί βγαίνανε στο μπαλκόνι και αρχίζανε να λένε βρισιές. Δεν ξέρω αν αυτό είναι της προεφηβείας. Αν και νομίζω ότι είναι πολύ πιθανό, γιατί ποτέ δε λέγανε ποτέ βρισιές, ούτε λέει ποτέ βρισιές, αλλά δεν ξέρω αν είναι το καινούριο παιχνίδι να βγαίνουνε και να βρίζουνε. Συγκεκριμένα, έτσι απλά να λένε άσχημες κουβέντες. Δηλαδή αυτό μου το έκανε δυο φορές. Ενώ ποτέ δεν είχα κανένα πρόβλημα σε όποιο σπίτι κα να πηγαίναμε, το παιδί πάει, παίζει κανονικά, όπως τα άλλα παιδάκια. Μπορώ να πω ως και πιο συνεσταλμένα.

- **Όταν βρίσκεται με μεγαλύτερους από εκείνον, σωματικά ή ηλικιακά παιδιά, πώς συμπεριφέρεται; Τους ακολουθεί, αντιδρά; Προσπαθεί να περάσει το δικό του;**

- Νιώθει πιο άνετα με μικρότερα παιδιά. Δηλαδή τον βλέπω ότι ο ίδιος νιώθει καλύτερα, όταν τα παιδιά είναι δυο με τρία χρόνια μικρότερα, γύρω στα δυο χρόνια, εκεί τον βλέπω να είναι πιο άνετος, με τα άλλα παιδιά τα λίγο μεγαλύτερα είναι πιο διστακτικός, δε θα πάρει ο ίδιος τον πρώτο ρόλο, εκτός κι αν είναι τα ξαδέρφια του αυτά οπότε νιώθει πολύ οικεία και τα ξέρει όλα τα χρόνια.

- **Όταν βρίσκεται με υπερήλικες, για παράδειγμα τις γιαγιάδες ή τους παππούδες του, ποια είναι η συμπεριφορά του; Υπάρχει κάποια διαφοροποίηση;**

- Ζούμε μαζί. Είμαστε πάνω κάτω. Οπότε έχει μεγάλη οικειότητα μαζί τους. Κάνει περίπου ό,τι κάνει και σε μένα. Δεν έχει κάποια διαφορά.
- **Δεν έχει διαφορά με τη γιαγιά ή τον παππού;**
- Όχι.
- **Σε σας πώς συμπεριφέρεται;**
- Δεν συμπεριφέρεται πάντα με τον ίδιο τρόπο. Όταν βλέπει ότι του κάνω παρατηρήσεις, πολλές φορές αντιδρά. Όταν με δει ότι βγω από τα όρια μου,... (βουρκώνει) θα έρθει, θα με αγκαλιάσει. Είναι συναισθηματικός. Είναι πολύ τρυφερό παιδί, παρόλο που το βλέπει, ότι με στεναχωρεί... όταν δεν κάθεται, όταν δε με ακούει εκείνη τη στιγμή, με βλέπει να στεναχωριέμαι σαν να μην καταλαβαίνει πόσο σοβαρό είναι για μένα. Και όταν βλέπει ότι πια δεν αντέχω, έρχεται να μ' αγκαλιάσει να με φιλήσει.
- **Αρα είναι εκφραστικός. Φέρνει στην επιφάνεια τα συναισθήματά του;**
- Σ' εμένα αυτό που πάντα κάνει ή όταν μικρούλης ή όταν κοιμόταν η αδερφή του και ήμασταν οι δυο μας και πριν έρθει ο μπαμπάς του να είμαστε οι δυο μας αλλά και τώρα που είμαστε κυρίως σε εξωτερικό χώρο που βγαίνουμε και περπατάμε, εκεί είναι ένα άλλο παιδί, είναι εκφραστικός, μου μιλά με μεγάλη ανάλυση για το τι αισθάνεται, πώς περνάει στο σχολείο, ενώ δεν το κάνει άλλες στιγμές. Όταν βγαίνουμε όμως οι δυο μας είναι ένα παιδί που ανοίγει εντελώς την καρδιά του και τα λέει όλα και με πολύ ωραία λόγια και με πολύ ωραία έκφραση που δεν το έχει τον υπόλοιπο καιρό.
- **Με τον μπαμπά του πώς είναι οι σχέσεις του;**
- Καλές. Βλέπονται πολύ λίγο. Δηλαδή μέσα στην εβδομάδα τον βλέπει πολύ λίγο το πρωί. Συνολικά μισή ώρα τη μέρα τον βλέπει. Οπότε είναι πολύ λίγη η επαφή που έχει. Το Σαββατοκύριακο περνάνε αρκετές ώρες μαζί. Μάλλον όλοι μαζί είμαστε... όχι μόνο με τον μπαμπά.. αλλά αδυναμία έχει σε μένα.
- **Με την αδερφή του πώς είναι;**
- Έχει σχέση πάθους. Δεν κάνουν μακριά ο ένας από τον άλλο. Παίζουν και ωραία αλλά πολύ γρήγορα, το ωραίο εξελίσσεται σε έναν καυγά που τελειώνει επίσης πολύ γρήγορα και ύστερα χωρίζουνε. Δε χωρίζουνε κιόλας. Περνάνε ξεχωριστά κάποιες ώρες για να έχουμε και μια ηρεμία αλλά δεν θέλουν ούτε και οι ίδιοι να χωρίσουνε..

- **Θα ήθελα να σας ρωτήσω για το πρόγραμμα του ύπνου του. Ειδικά και μικρότερος όταν ήταντε συνεχόμενος ο ύπνος του ή σηκωνόταν;**
- Όχι, κοιμάται συνεχόμενα... λίγες ώρες. Τώρα περίπου κοιμάται γύρω στις οκτώμιση ώρες. Όχι πολύ λίγες αλλά πάντα ήτανε στο μίνιμουμ για το φυσιολογικό. Δηλαδή κοιμόταν σχετικά λίγες.
- **Στην προσχολική περίπου ηλικία πώς ήταν ο ύπνος του; Κοιμόταν τόσες ώρες;**
- Από μικρός δε κοιμόταν πολύ. Από μωρό. Όταν λέγανε ότι πρέπει να κοιμηθεί από εννιά ως δεκατέσσερις ώρες κοιμόταν τις εννιά. Γενικά κανονικά έπεφτε για ύπνο. Δεν είχα ιδιαίτερα προβλήματα και κοιμόταν γύρω στις εννιάμιση.

Νικόλας και Ευαγγελία β' μέρος

- **Κυρία Ευαγγελία θέλετε να μας πείτε κάτι άλλο για την καθημερινότητα του γιου σας;**
- Από μικρό.., θα ξεκινήσω μάλλον από την εγκυμοσύνη, ότι και κατά τη διάρκεια της κύησης εγώ αργότερα το κατάλαβα ότι ήταν υπερκινητικός και τότε. Κινηόταν ιδιαίτερα πολύ, καθόμουν και η κοιλιά μου γυρίζε, κουνιόταν η κοιλιά μου πολύ. Απ' ότι έχω διαβάσει το έμβρυο το ακούει η μητέρα δεν θυμάμαι τώρα ποια εβδομάδα, ενώ αφήναν ένα περιθώριο μέσα σε δυο – τρεις εβδομάδες να τ' ακούσεις, εγώ το άκουσα την πρώτη μέρα που θα μπορούσα να το ακούσω. Ήταν πάρα πολύ έντονο, δεν ήταν αυτό που έλεγαν σαν πεταλούδα, σαν φτερουγίσμα, ήταν ένα πράγμα που λέω αμάν τι έχω μέσα στην κοιλιά μου. Έτσι ήταν μέχρι το τέλος και σαν μωρό. Το έβαζα στην κούνια. Όπως ήταν στην κούνια ποτέ δεν ήταν σε ένα σημείο. Μέσα σε λίγη ώρα είχε πάει στην άλλη άκρη, μέσα σε πέντε λεπτά ήταν στην άλλη άκρη, ενώ κοιμόταν δηλαδή. Και πιο μεγάλο μεταφερόταν μέσα στο δωμάτιο, συγγνώμη, μέσα στο χώρο του κρεβατιού, όχι ότι σηκωνότανε, είχε τύχει δυο – τρεις φορές, όπως όλα τα παιδάκια να μπερδευτεί μέσα στον ύπνο του, αλλά δεν μπορώ να πω ότι σηκωνότανε. Αλλά, μέσα στον ύπνο και μέσα στο κρεβάτι δεν έμενε στάσιμο. Ακόμα και τώρα κάθεται στον ποπό του και γυρίζει από την άλλη. Είναι πολύ πιο σπάνια η κίνηση στον ύπνο του πια. Ενώ πριν το έκανε ανά δέκα λεπτά, ανά δεκαπέντε, άλλαζε θέση, τώρα πια δυο – τρεις φορές μέσα στον ύπνο του θα γυρίσει, θα τον βρω κάπου εδώ, σίγουρα θα είναι κάπου αλλού το κεφάλι του το πρωί. Αλλά αυτό θα γίνει δυο – τρεις φορές.
- **Έχω ολοκληρώσει τις ερωτήσεις. Θα θέλατε να προσθέσετε κάτι άλλο.**

- Όχι, αυτά. Δεν έχω να προσθέσω κάτι άλλο.
- **Ευχαριστώ πάρα πολύ. Καλή συνέχεια.**

4. Μιχάλης και Ελένη

- **Καλημέρα σας κυρία Ελένη, θα ήθελα να σας ρωτήσω για το γιο σας που έχει ΔΕΠ/Υ. Πώς είναι μια τυπική ημέρα του παιδιού σας από την ώρα που ξυπνά μέχρι την ώρα που κοιμάται;**
- Μάλιστα. Αργούμε να ξυπνήσουμε. Έχουμε καθυστέρηση στο ντύσιμο και την τουαλέτα, αν δεν ακούει δηλαδή, είναι πολύ αργές οι κινήσεις. Δεν θέλει να σηκωθεί ο Μιχάλης και έχουμε πολλή ένταση. Το βράδυ δε θέλει να κοιμηθεί. Έχει πάρα πολλή ένταση, γενικώς όλη την ημέρα.
- **Μικρός όταν ήτανε το πρόγραμμα του ύπνου του πώς ήταν;**
- Δεν κοιμότανε και δυσκολευόμασταν πολύ να βάλουμε όρια.
- **Πότε πρωτοείδατε ότι ο μικρός έχει δυσκολία στη συγκέντρωση;**
- Από το νηπιαγωγείο μας το είπανε.
- **Τι σας είπε τότε ο νηπιαγωγός;**
- Ότι το παιδί, δεν μπορούνε να συγκεντρωθεί και είχε πολλή υπερένταση.
- **Υπήρχαν κάποιες ιδιαίτερες συνθήκες στις οποίες δυσκολευόταν περισσότερο να παραμείνει συγκεντρωμένος;**
- Μαθησιακά.
- **Όταν έπρεπε να κάνει, δηλαδή, κάποιο φυλλαδιάκι, κάποια άσκηση δεν μπορούσε να κάτσει.**
- Τα συμπτώματα ήταν να μην μπορεί να κάτσει! Η συγκέντρωση πολύ τον δυσκολεύει..
- **Υπήρχαν απ' την άλλη κάποιες δραστηριότητες που τον κρατούσαν περισσότερο συγκεντρωμένο;**
- Ακόμα και στον αθλητισμό ήταν δύσκολο να συγκεντρωθεί, δηλαδή ήθελε, ήθελε πιο πολύ να είναι πιο πολύ μόνος του, δηλαδή έπαιζε ποδόσφαιρο, άφηνε την μπάλα και έκανε τα δικά του και δεν μπορούσε μέσα στην ομάδα να ομαδοποιηθεί, να συγκεντρωθεί.
- **Υπήρχε κάποια δραστηριότητα, ας πούμε, ένα παιχνίδι που του τράβαγε περισσότερο την προσοχή και ασχολιόταν περισσότερο μ' αυτό;**

- Μόνο στο ποδόσφαιρο είχαμε αδυναμία, τότε που ήταν πιο μικρά.
- **Όταν τον βλέπατε να δυσκολεύεται να συγκεντρωθεί, κάνατε κάτι να τον βοηθήσετε;**
- Εντάξει τον έλεγα να ηρεμήσει κάπως να τον συγκεντρώσω, αλλά εκείνος ήταν στο δικό το..., στην υπερένταση δεν υπάρχουν όρια.
- **Μπορούσε να παραμείνει στην ίδια θέση για ένα χρονικό διάστημα ή προτιμούσε να σηκώνεται;**
- Ήθελε όταν ήταν πιο μικρός συνεχώς δεν μπορούσε να συγκεντρωθεί... δεν καθόταν δηλαδή και τώρα και στο σπίτι είναι συνέχεια πήγαινε έλα.
- **Το παιχνίδι του, δηλαδή αυτά που του άρεσαν, το ολοκλήρωνε ή το άφηνε; Υπήρχε κάτι από αυτά που μπορούσε να το κρατήσει πιο συγκεντρωμένο;**
- Τώρα παίζει το υπο που μπορεί λιγάκι να συγκεντρωθεί αλλά όχι για πολλή ώρα.
- **Δυσκολευόταν να παίζει ήσυχος; Έμοιαζε πολλές σαν κουρδισμένους;**
- Ναι, ναι, είναι στο δικό του...
- **Θέλει να τρέχει συνεχώς να σκαρφαλώνει να τρέχει και πολύ;**
- Το πήγαινε – έλα, το πήγαινε – έλα ήθελε.
- **Όταν είναι σ' αυτή την ένταση, την κίνηση τη γενικότερη, κάνετε κάτι έτσι για να τον βοηθήσετε να το διαχειριστεί;**
- Κοίτα να δεις, τώρα που είναι δυο συνέχεια τσακώνονται, δεν μπορείς εκείνη την ώρα, δηλαδή είναι δύσκολα, ο ένας τσακώνεται με τον άλλο, μόνο αν είναι ένα μπορείς να διαχειριστείς... τώρα εκείνη την ώρα δεν ξέρεις τι να κάνεις.
- **Για πόση ώρα μπορεί να παραμείνει συγκεντρωμένος σε μια ασχολία;**
- Το μάξιμουμ ενασχόλησης είναι ένα τέταρτο.
- **Σε συζητήσεις είναι παρορμητικός; Θέλει να πει τη γνώμη του, να μην αφήσει τον άλλο να ολοκληρώσει;**
- Ναι, ναι. Θέλει να πει τη γνώμη του, ρωτάει την ώρα που θέλει δεν περιμένει και τα λοιπά.
- **Η διάθεσή του πώς είναι; Έχει εναλλαγές, μεταστροφές;**

- Κοίταξε να δεις, τώρα μπορεί να βρίσκεται σε πάρα πολλή ένταση, την άλλη πιο ήρεμος, δηλαδή κάθε μέρα είναι διαφορετική.
- **Ένα παράδειγμα, για να γίνει πιο σαφής η εναλλαγή της διάθεσης;**
- Παράδειγμα στην ένταση.
- **Παράδειγμα που μπορεί να προκαλέσει την εναλλαγή;**
- Τώρα τι να σου πω. Κάθε μέρα έχω τσακωμό, φωνάζουν, κάνει...ιιι (ήχους) αυτές οι εναλλαγές είναι αυτές, είναι. Δεν έχω κάτι άλλο.
- **Ειδικότερα, όταν βρισκόταν σε διαφορετικά περιβάλλοντα, σε ένα κλειστό χώρο, σε ένα πάρτι ή σε ένα ανοικτό χώρο, σε μια παιδική χαρά, η συμπεριφορά του είχε εναλλαγές;**
- Όχι. Στην παιδική χαρά, όταν ήταν μικρός, ντρεπόταν όταν έβλεπε μεγάλα παιδιά δεν πήγαινε.
- **Όταν βρίσκεται με μεγαλύτερους από εκείνον, σωματικά ή ηλικιακά παιδιά, πώς συμπεριφέρεται; Τους ακολουθεί, αντιδρά; Προσπαθεί να περάσει το δικό του;**
- Φοβότανε.
- **Να τους ακολουθεί;**
- Όχι, φοβότανε να πάει. Όταν έβλεπε μεγαλύτερα παιδιά δεν πήγαινε καθόλου... είναι μεγάλα παιδιά... έλεγε φεύγουμε....
- **Όταν ήταν με υπερήλικες, γιαγιάδες, παππούδες, πώς είναι μαζί τους;**
- Καλά είναι. Αλλά και εκεί υπερένταση έχει.
- **Με τη γιαγιά ή τον παππού υπάρχει κάποια διαφορά στον τρόπο που συμπεριφέρεται;**
- Με τη γιαγιά ή τον παππού ανάλογα την ημέρα. Δεν μπορώ να σου πω τώρα. Είναι με τις μέρες του...αλλά δεν υπάρχει διαφορά.
- **Με σας πώς είναι;**
- Με μένα έχει πολλή υπερένταση. Δηλαδή όταν είναι και τα δυο τρομερή η κατάσταση, δηλαδή σπάνια να πω ότι είναι μια ήσυχη μέρα σήμερα.
- **Μάλιστα, με τον μπαμπά πώς είναι η συμπεριφορά του;**
- Εκείνος, εντάξει, βάζει κάποια όρια αλλά είναι δύσκολο να μούνε.
- **Μεταξύ τους τα αδέρφια πώς είναι;**

- Τσακώνονται με το παραμικρό.
- **Συνέχεια ; υπάρχουν κάποιες ώρες στις οποίες μπορούν να συνυπάρξουν;**
- Πολύ λίγες, πολύ λίγες, τώρα είναι η εφηβεία. Είναι δεκατριών και τσακώνονται συνέχεια.
- **Πριν την εφηβεία, στην προσχολική ηλικία, πώς ήταν οι σχέσεις μεταξύ τους;**
- Ήταν πιο ήρεμα, δεν υπήρχε αυτό το πρόβλημα να τσακωθούν και αυτά, τώρα εντάξει έχουν μεγαλώσει και είναι διαφορετικά.
- **Με σας τους γονείς εκείνη την ηλικία πώς ήταν;**
- Προσπαθούσαμε να βρούμε έναν κανόνα.
- **Έχω ολοκληρώσει τις ερωτήσεις. Θα θέλατε να προσθέσετε κάτι;**
- Το ένα παιδί μου έχει εντονότερη ΔΕΠ/Υ από το άλλο. Εκείνο, ο πρώτος, ο Νίκος, είναι πιο ήσυχος, ο άλλος έχει πολύ το πήγαινε – έλα.
- **Σας ευχαριστώ πολύ. Καλημέρα.**

5. Λεωνίδας κος Λευτέρης

- **Καλημέρα σας κύριε Λευτέρη. Πείτε μου, σας παρακαλώ για το γιο σας πώς είναι μια τυπική μέρα από την ώρα που ξυπνάει μέχρι την ώρα που κοιμάται;**
- Ο Λεωνίδας χωρίς να, όπως οι περισσότεροι γονείς, να υπάρχει διαγνωσμένη ΔΕΠ/Υ από την προσχολική ηλικία ήταν ένα παιδί πάρα πολύ ζωηρό. Σηκωνότανε από το παρκοκρέβατο και ήθελε να βγει έξω, έκανε πάρα πολλές ζημιές στο σπίτι. Δυστυχώς λόγω μη γνώσεως μας για τη ΔΕΠ/Υ, νομίζαμε πως ήταν απλά ένα ζωηρό παιδί, όπως οι περισσότεροι γονείς σ' αυτήν την ηλικία. Έτσι περπατήσανε τα πρώτα σχολικά χρόνια, στο νήπιο, στο δημοτικό, πήγε σε ιδιωτικό δημοτικό σχολείο, παρότι μέσα είχε ψυχολόγο το σχολείο, δεν μπόρεσε κανείς να μας ενημερώσει, αλλά ούτε και να διαγνώσει ότι είχε διάσπαση ελλειμματικής προσοχής, όπως επίσης και η παιδίατρος και ο παιδίατρος που τον παρακολουθούσε μέχρι την ηλικία που το ανακαλύψαμε. Έτσι πέρασαν πάρα πολύ δύσκολα τα χρόνια στο δημοτικό. Δεν είχαμε, επειδή ήταν ιδιωτικό το δημοτικό σχολείο, αλλαγή του σχολικού περιβάλλοντος. Και έτσι περάσαμε το δημοτικό και φτάσαμε στο γυμνάσιο. Εκεί στην πρώτη γυμνασίου και στην ηλικία των δώδεκα – δεκατριών χρονών, όπως πηγαίνουν τα παιδιά σχολείο, στο πρώτο τρίμηνο είχαμε μεγάλα προβλήματα γιατί άλλαξε σχολείο και ήταν πλέον δημόσιο το σχολείο

που πήγε. Είχαμε έντονα προβλήματα αποβολής, επιθετικής συμπεριφοράς, ανάρμοστης συμπεριφοράς στο σχολείο με συνέπεια να έχουμε τις πρώτες αποβολές. Εκεί οι καθηγητές μας μιλήσανε για τη ΔΕΠ/Υ και για την επιθετική συμπεριφορά και αρχίσαμε να ψάχνουμε το τι ακριβώς συμβαίνει στο παιδί. Από τη στιγμή εκείνη γνωριστήκαμε με κάποιον ειδικό, με κάποιον παιδοψυχίατρο, που ασχολείται με τη ΔΕΠ/Υ κι έγινε η διάγνωση του με διάφορα τεστ που συμπληρώθηκαν από μας και τον ίδιο το Λεωνίδα. Έπειτα, διαγνώστηκε ότι έχει και ΔΕΠ/Υ και κατάθλιψη, γιατί σε πάρα πολλές τέτοιες περιπτώσεις συνδυάζονται και η ΔΕΠ/Υ και η κατάθλιψη λόγω του ότι όταν ένα παιδί έχει ΔΕΠ/Υ και δεν είναι αποδεκτός λόγω της συμπεριφοράς του στο κοινωνικό σύνολο και στις παρέες οδηγείται στη μοναξιά με συνέπεια εύκολα να μπορεί να οδηγηθεί και στην κατάθλιψη. Προσπαθήσαμε, προσπάθησε και ο γιατρός από τη μεριά του να μη δώσει φαρμακευτική αγωγή. Αλλά δυστυχώς λόγω των αλλαγών στο σχολικό περιβάλλον αναγκαζόταν το παιδί και άλλαζε σχολείο γιατί δεν ήταν αποδεκτός, γιατί έπαιρνε αποβολές, και στις αποβολές μετά έπρεπε να κάνει αλλαγή σχολικού περιβάλλοντος. Ύστερα, άρχισε η φαρμακευτική αγωγή που βλέποντας στη γ' γυμνασίου, που ήταν έντονα τα προβλήματα, μέχρι τη γ' γυμνασίου ήταν πολύ έντονα τα προβλήματα επιθετικής συμπεριφοράς, ανάρμοστης συμπεριφοράς και με τη διάσπαση προσοχής στα μαθήματα απάνω δε βλέπαμε κάποια σημαντική βελτίωση ούτε και με τη φαρμακευτική αγωγή. Συνεχίσαμε και είχαμε τακτικές επισκέψεις, εβδομαδιαίες επισκέψεις με τον παιδοψυχίατρο. Δεν μπορούσαμε να κάνουμε κάποια βελτιωμένα βήματα πάνω με το παιδί και αυτό δεν ήταν μόνο τα προβλήματα που αντιμετωπίζαμε στο σχολείο, αντιμετωπίζαμε τα ίδια και χειρότερα προβλήματα στο σπίτι και ειδικά του παιδιού προς τη μητέρα, που πάντα μια μητέρα από στοργή από αγάπη είναι λίγο πιο ελαστική, θεωρώ από τον πατέρα. Είχαμε πολύ έντονα προβλήματα συμπεριφοράς. Είχε όπως τα περισσότερα παιδιά με ΔΕΠ/Υ, με τέτοιες συμπεριφορές, είχε μάθει το τσιγάρο, δυστυχώς από τα δεκατέσσερα του και παροτρύνοντας τον να μη συνεχίσει με το τσιγάρο, υπήρχε μια από μεριά μας και από τη σύζυγο και από εμένα ένας έλεγχος, όπως και ακόμα τώρα συνεχίζει αυτός ο έλεγχος, γιατί τα παιδιά με ΔΕΠ/Υ είναι εύκολο να γίνουν πόλος έλξης για διάφορα κακοποιά στοιχεία, οπότε οι γονείς επιβάλλονται να έχουν τον έλεγχο των παιδιών μέχρι και στην ηλικία που πρέπει δυστυχώς μετά τα δεκαοχτώ, ακόμα και στα δεκαοχτώ να ελέγχεις και έτσι περνούσαν τα χρόνια. Βελτιώνεται το παιδί, σίγουρα ο Λεωνίδας τώρα στην ηλικία δεκαέξι – δεκαεφτά χρόνων, Β Λυκείου, δεν έχει καμία

σχέση με το Λεωνίδα πριν τριών χρόνων και βλέπω εγώ από την Α΄ λυκείου και μετά , από την ηλικία των δεκαπέντε χρόνων μέρα με την μέρα, μήνα με το μήνα, εξάμηνο με το εξάμηνο η συμπεριφορά του αλλάζει προς το καλύτερο. Δείχνει μια ωρίμανση στη σκέψη και στη συμπεριφορά. Οπότε προσπαθήσαμε κι εμείς με διάφορα σεμινάρια που παρακολούθησαμε να μπορεί να διαχειριστεί τη ΔΕΠ/Υ, διότι δυστυχώς το μυστικό της επιτυχίας με τη ΔΕΠ/Υ, το μυστικό της αντιμετώπισης της ΔΕΠ/Υ όσο εγώ έχω μάθει από τα διάφορα σεμινάρια ως γονιός που παρακολούθησα είναι η διαχείριση. Να μπορεί ο νέος , ο έφηβος, γιατί όσο είναι παιδί δεν μπορεί να διαχειριστεί, άρα εκεί πρέπει να παίζουν μεγάλο ρόλο οι γονείς. Αλλά και όταν πια φτάνει σε μια εφηβική ηλικία και προς τα πάνω και μεγαλώνει, θα πρέπει να διαχειρίζεται τη ΔΕΠ/Υ. Η ΔΕΠ/Υ δεν περνά εύκολα, μπορεί να εξαλειφθεί με τα χρόνια, αλλά πρέπει να έχεις την ικανότητα να τη διαχειριστείς. Και πώς να τη διαχειριστείς, βάζοντας τα προγράμματα, βάζοντας χρόνο, χρονοδιαγράμματα σε κάθε κίνηση που κάνεις. Έτσι καταφέρνεις να εξαλείψεις τα προβλήματα που δημιουργεί η ΔΕΠ/Υ και ταυτόχρονα νιώθεις και την ικανοποίηση της επιτυχίας, όταν καταφέρνεις και κάνεις κάποια πράγματα. Και έτσι λίγο αλλάζει το περιβάλλον.

- **Από μικρός όταν ήταν, το πρόγραμμα του ύπνου του πώς ήταν; Ήταν συνεχόμενος ο ύπνος του;**

- Ναι, στο θέμα ύπνου του ήταν πολύ τακτικός. Η αλήθεια είναι ότι με το που έπεφτε για ύπνο, κοιμόταν κατευθείαν. Δεν ζύπναγε καθόλου.

- **Πότε πρωτοπαρατηρήσατε ότι δυσκολευόταν να συγκεντρωθεί; Και σε ποιες περιπτώσεις συνέβαινε αυτό;**

- Κοιτάζτε, από την ηλικία των πέντε και των έξι με επτά χρονών βλέπαμε ότι ο Λεωνίδας δεν μπορούσε να κάτσει να παίξει μ' ένα παιχνίδι, σταμάταγε το ένα παιχνίδι, έπαιρνε το άλλο. Με τους φίλους με τα παιχνίδια ήθελε πάντα αυτός να είναι ο αρχηγός. Δεν ήθελε κανέναν. Ενώ τους ήθελε φίλους γύρω του να παίζουν ταυτόχρονα τους έπαιρνε τα παιχνίδια και ήθελε να παίξει. Είναι συμπτώματα της ΔΕΠ/Υ, τα οποία δε γνωρίζαμε. Δηλαδή μετά όταν διαγνώστηκε και τα διαβάσαμε, καταλάβαμε ότι αυτά που έκανε ο Λεωνίδας στην παιδική ηλικία, στη σχολική και στην προσχολική ηλικία ήταν καθαρά συμπτώματα της ΔΕΠ/Υ.

- **Όταν είναι με παιδιά μεγαλύτερα από εκείνον είτε σωματικά, πώς συμπεριφέρεται;**

- Είχε μια τάση, μέχρι και σήμερα δηλαδή, να κάνει πάντα παρέα με μεγαλύτερα παιδιά, γιατί θεωρώ ότι έτσι η σκέψη του και το επίπεδο του, το πνευματικό επίπεδο, ταυτίζεται καλύτερα με μεγαλύτερα παιδιά, ποτέ δεν μπορούσε να κάνει με μικρότερα παιδιά παρέα και εγώ διαβάζοντας και παρακολουθώντας τη ΔΕΠ/Υ, είναι γνώριμο το σημείο αυτό, τα παιδιά με ΔΕΠ/Υ λόγω υψηλότερου IQ να κάνουν παρέα με πιο ώριμα και πιο μεγάλα παιδιά.
- **Όταν είναι σε διαφορετικά περιβάλλοντα, σε κλειστούς χώρους ή σε ανοιχτούς, για παράδειγμα σ' ένα πάρτι ή μικρότερος στην παιδική χαρά, η συμπεριφορά του είχε διαφοροποίηση;**
- Ναι, ήταν με βάση τα παιδιά, με βάση τα άλλα παιδιά στην παιδική ηλικία, στην παιδική χαρά, ήταν πάρα πολύ πιο ζωηρός. Χτυπούσε εύκολα, είχε πάρα πολλά ατυχήματα, γιατί δεν μπορούνε να συγκεντρωθούν και να προσέξουν αυτά τα παιδιά. Ναι, είχε ατυχήματα τακτικά αλλά και πάλι σε πιο μεγάλη ηλικία, στην ηλικία των 14 – 15 χρονών, ενώ παρακολουθούσε κάποιες ομιλίες πολιτικές είτε κοινωνικές ή σε κάποια συνέδρια που είχαμε κάνει της ΔΕΠ/Υ, ερχόταν παρακολουθούσε, και ήταν συγκεντρωμένος, κάτι που τον ενδιέφερε καθόταν. Κάτι που το έβλεπε παιχνίδι ήταν πιο διασπαστικός.
- **Στις περιπτώσεις που αδυνατούσε να συγκεντρωθεί, ποια ήταν η αντίδρασή σας; Πώς προσπαθούσατε να τον βοηθήσετε;**
- Στη αρχή μη γνωρίζοντας τι είναι η ΔΕΠ/Υ για να μπορούμε να την αντιμετωπίσουμε, ήμασταν πάρα πολύ πιεστικοί, φωνάζαμε και επιβαλλόμαστε με το ζόρι. Δηλαδή τον επιτάσσαμε να κάνει κάτι. Μετά ενημερώνοντας για τη ΔΕΠ/Υ, για τους τρόπους που μπορούσαμε να χρησιμοποιήσουμε προσπαθούσαμε πάντα με το διάλογο και εξηγώντας του γιατί πρέπει να το κάνει.
- **Υπήρχαν κάποιες δραστηριότητες στις οποίες ήταν πιο συγκεντρωμένος, δηλαδή κάποιο παιχνίδι, κάτι που έκανε, κάτι που του άρεσε πιο πολύ;**
- Όχι, δεν μπορώ να πω αυτό. Δεν ήταν σε κάποιο συγκεκριμένο παιχνίδι, αντιθέτως ήταν γνώριμο γι' αυτόν, για τα παιδιά της ΔΕΠ/Υ ότι ασχολούνται με όλα τα αθλήματα. Έχει περάσει από μπάσκετ, από ποδόσφαιρο, από βόλεϊ, από κολύμπι, αλλά πουθενά δεν έχει στεριώσει, δεν έχει κάνει κάτι παραπάνω.

- **Όταν έπαιζε ένα παιχνίδι, το ολοκλήρωνε ή το άφηνε στη μέση; Και πόση ώρα απασχολείτο με αυτό;**
- Πολύ λίγο ασχολιόταν και πάντα ποτέ δεν το τελείωνε. Και αυτό μάθαμε ότι είναι γνώρισμα της ΔΕΠ/Υ.
- **Όταν λέτε λίγο, πόσο θα μπορούσαμε να το μεταφράσετε σε χρόνο;**
- Όσον αφορά τα επιτραπέζια παιχνίδια, ήταν ο χρόνος του ένα τέταρτο, αλλά διατηρούσε περισσότερο χρόνο τη προσοχή του όταν ήταν με παιχνίδια της τηλεόρασης, ηλεκτρονικά παιχνίδια της τηλεόρασης.
- **Αλλιώς ήθελε να σηκώνεται διαρκώς, να κινείται, να τρέχει;**
- Ναι, σωστά. Ήθελε να σηκώνεται, να περπατάει, να μην ασχολείται καθόλου, να κινείται, όπως έχει και στο σχολείο τα συμπτώματα, τα ίδια συμπτώματα.
- **Οι εκπαιδευτικοί του τι σας έχουν πει γι' αυτά τα συμπτώματα; Σας έχουν πει κάτι;**
- Όχι, τίποτα! Εκεί είναι το μεγάλο πρόβλημα με τα σχολεία, με όλα τα σχολεία που πέρασε ο Λεωνίδας, δεν υπήρχε η εξειδίκευση και η σωστή συμπεριφορά προς τα παιδιά με τη ΔΕΠ/Υ.
- **Σε συζητήσεις είναι παρορμητικός; Ήθελε να λέει τη γνώμη του, χωρίς να περιμένει τη σειρά του; Πώς αντιδρούσε;**
- Πάντα σε κάθε συζήτηση που γίνεται εντός σχολείου, ή στο σπίτι, ή σε διάφορες ομάδες που συγκεντρώνεται, πάντα θέλει να μιλάει πριν τη σειρά του. Ε,ε ναι.. ήθελε πάντα να μιλάει πριν τη σειρά του.
- **Η διάθεσή του πώς ήταν; Είχε μεταστροφές; Είχε εναλλαγές;**
- Πολλές μεταλλαγές, πολλές μεταστροφές και όπως είπα πιο πριν στην αρχή αυτό βοήθησε καταλυτικά τα συμπτώματα κατάθλιψης που αντιμετώπιζε, λόγω του ότι δεν ήταν αρεστός στις παρέες και έτσι η ψυχολογία του και η συμπεριφορά του είχε μεγάλες μεταπτώσεις.
- **Ένα περιστατικό, ένα παράδειγμα, που είχε αυτές τις εναλλαγές, αυτές τις μεταστροφές; Θα μπορούσατε να μας πείτε;**
- Δε μου 'ρχεται κάποια συγκεκριμένη στιγμή στο μυαλό. Είναι πάρα πολλά τα συμπτώματα, πάρα πολλές φορές αυτά τα συμπτώματα που έχουν συμβεί, δεν είναι κάτι μεμονωμένο.

- **Όταν ήταν με γιαγιάδες, παππούδες, γενικότερα με μεγαλύτερους ανθρώπους, πώς ήταν η συμπεριφορά του; Συνυπήρχαν αρμονικά;**
- Εκμεταλλευόταν πάντα την αγάπη που του είχαν οι παππούδες και οι γιαγιάδες. Μερικές φορές πάλι και εκεί είχε μεταλλάξεις η συμπεριφορά του. Μερικές φορές αντιμετώπιζε με ωριμότητα, είχε ωριμότητα η συμπεριφορά του, μερικές φορές όχι.
- **Πιστεύετε ότι υπάρχει κάποιο ιδιαίτερο χαρακτηριστικό της συμπεριφοράς των γιαγιάδων ή των παππούδων που έκανε τη συμπεριφορά να είναι διαφορετική;**
- Ένα χαρακτηριστικό που μπορώ να θυμηθώ είναι με τη μία γιαγιά που είναι ο μόνος άνθρωπος, που του μίλαγε από παλαιότερα και δεν έχει δηλαδή ποτέ, έντονες αντιδράσεις, φωνές και τέτοια και ήταν αυτή που πάντα τον άκουγε καλύτερα από τους υπόλοιπους.
- **Πώς ήταν η σχέση του με σας, το μπαμπά του;**
- Εμένα, η συμπεριφορά του στην αρχή ήταν πάρα πολύ δύσκολη, γιατί και εγώ δεν ήξερα τι πάει να πει ΔΕΠ/Υ. Από τη στιγμή που το έμαθα και μετά, που ενημερώθηκα για τη ΔΕΠ/Υ και διάβασα, η συμπεριφορά μας έχει αλλάξει, έχει βελτιωθεί. Κατά βάθος επειδή είμαι εγώ αυτός που βάζω τα μέτρα και τα σταθμά στη συμπεριφορά του, στα μάτια του φαίνομαι στα μάτια του , δείχνω φαινομενικά κακός, αλλά κατά βάθος, σε διάφορες στιγμές που έχουμε μιλήσει, δείχνει ότι συμφωνεί κατά βάθος με τη συμπεριφορά μου και με τη στάση που του έχουμε δημιουργήσει για να αντιμετωπίσουμε τη ΔΕΠ/Υ.
- **Με τη μαμά του πώς είναι η συμπεριφορά του;**
- Με τη μαμά πάντα η αγάπη μητέρας – παιδιού είναι πολύ διαφορετική από τη σχέση πατέρα και παιδιού. Υπάρχει, είναι στοργική η σχέση τους, αλλά δυστυχώς με τη μαμά δεν μπορεί να επικοινωνήσει, διότι τη θεωρεί, θεωρεί γενικά τη μητέρα ή τη γυναίκα κάτι πιο ξεπερασμένο.
- **Αυτό γινόταν όποτε ήταν μικρός ή τώρα τελευταία;**
- Νομίζω τώρα που έχει μπει στην εφηβεία είναι αρκετά έντονο. Δεν το αντιμετωπίζαμε πιο παλιά.
- **Στα πρώτα σχολικά χρόνια πώς ήταν η σχέση τους;**
- Πιο κοντινή, αλλά πάντα η μαμά ήταν πιο ελαστική από εμένα.
- **Έχει αδέρφια ο Λεωνίδας;**

- Όχι, είναι μοναχοπαίδι.
- **Έχει κάποια ξαδέρφια, κάποια παιδιά που είναι πολύ κοντινά;**
- Ναι, έχει δυο πρώτα ξαδέρφια, αγόρια και τα δυο, που έχει κάνει πάρα πολλή παρέα και έναν άλλο ξάδερφο, που είναι πολύ πιο μεγάλος είκοσι δύο χρονών. Τα δυο ξαδέρφια που είναι στην πιο κοντινή ηλικία, είναι δύο χρόνια πλην, δυο χρόνια μικρότερα από το Λεωνίδα έχει καλές σχέσεις. Έχει καλές σχέσεις και όσο μεγαλώνει γίνονται ακόμα καλύτερες.
- **Έχω ολοκληρώσει τις ερωτήσεις. Θα θέλατε να συμπληρώσετε κάτι άλλο;**
- Όχι.
- **Σας ευχαριστώ πολύ.**

6. Ξένος Κα Μαρία

- **Καλημέρα σας κυρία Μαρία, θα ήθελα να σας ρωτήσω για το γιο σας που έχει ΔΕΠ/Υ. Πώς είναι μια μέρα μαζί του από τη στιγμή που ξυπνάει μέχρι τη στιγμή που κοιμάται;**
- Το πρωί ξυπνάει, συνήθως κουρασμένος, άκεφος να πάει στο σχολείο, πάμε κακήν κακώς στο σχολείο. Το σχολείο είναι δύσκολο γι' αυτόν, γιατί πάντα θα δημιουργηθεί μια φασαρία, ή ένας εκνευρισμός, είτε θα τη δημιουργήσει εκείνος ή είτε θα αμύνεται των άλλων των παιδιών. Ερχόμαστε από το σχολείο. Θα φάει το φαγητό του, θα αρνηθεί βέβαια να διαβάσει. Αλλά, υπάρχει μια κοπέλα που τον διαβάζει συγκεκριμένη ώρα. Θα κάνει μάθημα. Θα κάνει μια ώρα αγγλικά, συνήθως μέρα παρά μέρα. Μετά θα ασχοληθεί με τον υπολογιστή του. Μπορεί να έρθει κάποιος φίλος του να παίζει και το βράδυ αργά, αργά όμως πέφτει για ύπνο. Μετά τις 11.00', 11.30', δεν κοιμάται πολύ.
- **Αυτό συνέβαινε και από την προσχολική ηλικία;**
- Ναι. Από τότε που ήταν μωρό. Δεν κοιμόταν πολύ. Κοιμόταν πολύ λίγες ώρες.
- **Ο ύπνος του ήταν συνεχόμενος; Πώς ήταν;**
- Δεν ήταν πάντα συνεχόμενος ο ύπνος του. Πάντα ξύπναγε με κλάματα. Δηλαδή δεν μπορούσε να κοιμηθεί εφτά ώρες σαν βρέφος. Κοιμόταν πέντε ώρες, ξύπναγε, δεν ήταν συνεχόμενος και δεν ήταν και σε συγκεκριμένες ώρες.
- **Σηκωνόταν επίσης, εκτός από το ότι ξύπναγε στον ύπνο του;**
- Ναι, ναι, σηκωνότανε. Όταν άρχισε να περπατάει, σηκωνότανε. Όταν δεν περπατάγε, έκλαιγε.

- **Πώς παρατηρήσατε για πρώτη φορά, ότι δυσκολεύεται να συγκεντρωθεί;**
- Δεν μπορούσε εύκολα να εκτελέσει εντολές και να μπει σε όρια.
- **Σε ποιες συνθήκες ήταν περισσότερο παρατηρήσιμο;**
- Δεν μπορούσε να, δεν μπορούσε να τελειώσει ποτέ μια εργασία που άρχιζε, δηλαδή ένα παζλ δε θα το τελείωνε, θα επικεντρωνόταν σε κάτι άλλο και μετά θα πήγαινε να το τελειώσει. Έπαιζε με πράγματα που δεν είχε, που δεν ήταν για την ηλικία του. Δηλαδή θα προτιμούσε να ασχοληθεί με την πρίζα και το καλώδιο, παρά να ασχοληθεί με το παιχνιδάκι του.
- **Όταν δε συγκεντρωνόταν, τι συμπτώματα είχε; Πώς αντιδρούσε;**
- Αφήνε το παιχνίδι κι έπαιρνε ένα άλλο. Κι όταν του μιλάγαμε, μας κοίταζε μ' ένα απλανές ύφος. Μας έλεγε ναι, ναι, θα το κάνω. Κι έκανε αυτό που ήθελε.
- **Όταν τον βλέπατε να έχει δυσκολίες συγκέντρωσης εσείς κάνατε κάτι;**
- Ναι, προσπαθούσα να του υπενθυμίσω, όχι βέβαια πάντα με ήρεμο τρόπο, αυτό το οποίο είχε αρχίσει να κάνει. Εντάξει, ένιωθε πικραμένος που του το έλεγα και τότε ξαναπήγαινε στο αντικείμενο που άρχισε. Αλλιώς χανότανε, ας πούμε.
- **Σηκωνόταν παράλληλα διαρκώς ή παρέμενε εκεί;**
- Όταν ήταν μικρός, μέχρι πέντε χρονών, ήταν αρκετά υπερκινητικός. Μετά καταλάγιασε αυτή η υπερκινητικότητα κι είναι πιο πολύ παρορμητικός, στις απαντήσεις του, στη συμπεριφορά του.
- **Μπορεί πλέον να μείνει στην ίδια θέση ή δυσκολεύεται να παραμείνει σε κάποια θέση για κάποιο χρονικό διάστημα;**
- Μπορεί να παραμείνει, γιατί ο Ξένος δεν έχει τέτοιο πρόβλημα υπερκινητικότητας. Πιο πολύ έχει, είναι παρορμητικός. Δηλαδή θα αντιδράσει με έντονο τρόπο και στη λύπη του ή στη χαρά του. Ζει έντονα τα συναισθήματά του, το θυμό του, τη χαρά του, τη λύπη του. Ζει πολύ έντονα. Ζει έντονα τα συναισθήματά του. Δηλαδή όταν θα θυμώσει, θα θυμώσει με πάθος, όταν θα γελάσει, θα γελάσει δυνατά. Όταν θα στεναχωρηθεί, θα στεναχωρηθεί έντονα.
- **Μπορείτε να μας δώσετε ένα παράδειγμα;**
- Όταν θα έχει μια κακιά μέρα στο σχολείο, θα έρθει στο σπίτι με πονοκέφαλο, θα συνεχίσει να κλαίει, θα συνεχίσει να αυτουποτιμάται, θα συνεχίσει να μισεί τα παιδιά που του έκαναν αυτό το

πράγμα, ή όταν θα γίνει κάτι που τον χαροποιεί πάρα πολύ, θα το δει, θα χαίρεται, θα ξανασχοληθεί, θα ξαναχαρεί.

- **Όταν είναι σε διαφορετικά περιβάλλοντα, σε κλειστούς χώρους ή σε ανοιχτούς, για παράδειγμα σ' ένα πάρτι ή στην παιδική χαρά, η συμπεριφορά του είχε διαφοροποίηση;**

- Τα πάρτι δεν του αρέσουν, γιατί έχει πολυκοσμία. Η παιδική χαρά του αρέσει μεν, αλλά όχι να παίζει με πάρα πολλά παιδιά.

- **Θα προσπαθήσει να πει αυτό που θέλει χωρίς να περιμένει τη σειρά του;**

- Χωρίς να περιμένει τη σειρά του. Θέλει να είναι πάντα ο αρχηγός, θέλει πάντα να γίνεται το δικό του.

- **Όταν είναι μ' άλλα παιδιά που είναι μεγαλύτερα από εκείνον, σωματικά ή ηλικιακά, έχει η συμπεριφορά του διαφοροποίηση;**

- Ναι, είναι πιο ευέλικτος. Νιώθει καλύτερα. Τους ακολουθεί θα συζητήσει πιο εύκολα για ζητήματα. Δεν μπορεί να συζητήσει με παιδιά της ηλικίας του.

- **Όταν είναι με υπερήλικες, γιαγιάδες, παππούδες;**

- Εκνευρίζεται πολύ με υπερήλικες!

- **Με τους δικούς του; Με τη δική του, γιαγιά, παππού;**

- Με τη δική του τη γιαγιά περνά καταπληκτικά. Με υπερήλικες όμως εκνευρίζεται. Από τις συνήθειες των υπερηλίκων.

- **Υπάρχει κάποιο χαρακτηριστικό της γιαγιάς και γι' αυτό μαζί της περνά τόσο καλά;**

- Συζητάνε πάρα πολύ. Τον έχει δεχτεί με τη διαφορετικότητά του και προσπαθεί να του κάνει τα χατίρια. Απλά πιστεύω ότι η πολλή... συζητάνε πάρα πολύ. Δηλαδή μπορεί να της μιλήσει για πράγματα που δεν μπορεί να το κάνει με τους γονείς του. Αισθάνεται πιο άνετα.

- **Με σας ποια είναι η σχέση του;**

- Έντονη σχέση έχουμε. Δηλαδή θα επέμβω σε πράγματα που βλέπω ότι δεν είναι σωστά γι' αυτόν, θα απαντήσει έντονα σ' αυτό. Είμαστε πολύ τρυφεροί μεταξύ μας. Υπάρχει σχέση αγάπης αλλά και υπάρχει... Τσακωνόμαστε, γιατί αυτός υπερασπίζεται με πάθος τις ιδέες του και εγώ προσπαθώ να του πω ότι οι ιδέες του δεν είναι πάντα σωστές. Γιατί υπερασπίζομαι κι εγώ με πάθος τις δικές μου, γιατί πιστεύω ότι κάτι πρέπει να κάνουμε, να αλλάξει η άποψή του για τα πράγματα γιατί έχει μια δική

του άποψη για κάποια πράγματα, γιατί έχει για τα στοιχειώδη και τα βασικά που πρέπει να αντιμετωπίζονται με συγκεκριμένο τρόπο.

- **Με τον μπαμπά του ποια είναι η σχέση του;**

- Τον μπαμπά του το βλέπει πολύ λίγες ώρες, γιατί εργάζεται. Τις υπόλοιπες θα παίξουν μαζί. Αν και δε βλέπονται πολλές ώρες. Τα Σαββατοκύριακα θ' ασχοληθεί ο ένας με τον άλλο, αλλά όχι πολλές ώρες.

- **Αδέρφια έχει;**

- Όχι δεν έχει!

- **Με ξαδέρφια η σχέση του;**

- Είναι πολύ καλή η σχέση του με τα ξαδέρφια του. Έχει τέσσερα ξαδέρφια που είναι αδέρφια. Απλά δεν μπορεί να παίζει και με τους τέσσερις μαζί, αλλά μεμονωμένα με ένα ή δυο παίζει πάρα πολύ καλά.

- **Έχω ολοκληρώσει τις ερωτήσεις. Θα θέλατε να συμπληρώσετε κάτι;**

- Ναι, τα παιδιά με ΔΕΠ/Υ θυμώνουν πάρα πολύ εύκολα και είναι αρκετά επιθετικά. Και έχω καταλάβει ότι όσο εναντιωνόμαστε σ' αυτό το θυμό και σ' αυτή την υπερένταση των παιδιών, τόσο τα κάνουμε χειρότερα. Αν θα προσέξουμε λίγο τη συμπεριφορά μας απέναντι τους, αν τα δεχτούμε με τα χαρακτηριστικά τους, με το χαρακτήρα τους και προσπαθήσουμε και μόνοι μας μέσα από επιστημονική κατάρτιση να τα βοηθήσουμε, πιστεύω ότι αυτά τα παιδιά γίνονται πολύ καλά παιδιά, γιατί η άποψή τους είναι καθαρή. Δηλαδή αυτό, την άποψη που έχουν για τον άλλο είναι πολύ σωστή και καθαρή, αλλά δεν την εκφράζουν καλά. Όπως πιστεύω για τα παιδιά με ΔΕΠ/Υ και όλα τα άλλα παιδιά η διατροφή και όλες αυτές οι συνθήκες οι καθημερινές, που είναι επιβλαβείς πρέπει λιγάκι να τις διορθώσουμε εμείς σαν γονείς. Να αποφεύγουμε δηλαδή στα παιδιά μας τη ζάχαρη, τους υδατάνθρακες, όλη αυτή τη γλουτένη, όλη αυτή την άσχημη διατροφή. Και επειδή ο Ξένος, ο γιος μου, τρεφόταν έτσι ανθυγιεινά και αυτά και έβλεπα να έχει πολύ μεγάλη υπερένταση στο σπίτι, στο χαρακτήρα του και σ' αυτά. Και όταν καταλαγιάσαμε, όταν αλλάξαμε λίγο τη διατροφή του, είπαμε ότι πάει λίγο καλύτερα, πιστεύω ότι είναι κι αυτό μια βοήθεια να ελαττώσουν την ενέργεια τους. Να σκέφτονται λίγο πιο σωστά.

- **Ευχαριστώ πολύ. Να είστε καλά.**

- Και σεις να είστε καλά.

6. Γιώργος κος Παναγιώτης

- **Καλημέρα σας κύριε Παναγιώτη. Θα ήθελα να μας πείτε πώς είναι μία μέρα με το γιο σας, από την ώρα που ξυπνάει μέχρι την ώρα που κοιμάται.**

- Καταρχήν αυτό συνέβαινε ότι ο γιος μου είναι είκοσι ενός ετών. Εδώ και τουλάχιστον δεκαοχτώ χρόνια, από τη στιγμή που περπάταγε, βλέπαμε ότι είχε μια υπερκινητικότητα, αλλά όπως όλοι έτσι και εμείς θεωρήσαμε ότι είναι πολύ ζωηρός ή εντός εισαγωγικών άτακτος, ωστόσο αργότερα όταν πήγε στο δημοτικό εκεί άρχισαν τα πραγματικά προβλήματα, λόγω της υπερκινητικότητας, της διάσπασης προσοχής, την οποία αργότερα μάθαμε ότι είχε το παιδί, έτσι στην τάξη ήταν πολύ ζωηρός. Το αποτέλεσμα ήταν να έρχεσαι σε κόντρα με τους εκπαιδευτικούς, να τον αποβάλλουν από την τάξη, να είναι το μαύρο πρόβατο στο σχολείο, στην τάξη γενικότερα, με αποτέλεσμα κάποια στιγμή στην τρίτη δημοτικού, επειδή είχε ξεκινήσει κι από ένα δύσκολο σχολείο, την «ΕΛΛΗΝΟΓΕΡΜΑΝΙΚΗ ΑΓΩΓΗ», άρχισαν τα πράγματα να είναι πολύ δύσκολα, σε σημείο που μας διώξανε στην ουσία από το σχολείο. Και μας διώξανε παρόλο που στο σχολείο υπήρχε ψυχολόγος που παρακολουθούσε το παιδί και είχαμε διαγνώσει, στα πρώτα βήματα τότε που ήταν η διάγνωση της ΔΕΠ/Υ, τα είχαμε διαγνώσει και σκεφτείτε τι υπήρχε τότε, δεν είναι και πολλά περίπου δεκαπέντε χρόνια έτσι... Δεν μας το λέγανε μόνο και μόνο, για να μην υποτίθεται εμείς οι γονείς, να μη φτάσουμε στο σημείο, να έχουμε μεταξύ μας αντιπαράθεση, γιατί το παιδί είναι έτσι, ποιανού είναι κληρονομικό, ποιανού είναι γονίδιο, λες και θα μας ενδιέφερε αυτό και όχι το παιδί μας. Τέλος πάντων, ήτανε ταμπού, ας πούμε. Αργότερα αρχίσαμε και το ψάχναμε, πήγαμε σε παιδοψυχίατρος. Το σχολείο, για να σας δώσω να καταλάβετε, μέχρι το λύκειο αλλάξαμε δέκα σχολεία, άλλαξε μάλλον το παιδί δέκα σχολεία. Οι δάσκαλοι και οι καθηγητές πολλοί λίγοι είχαν τη διάθεση να βοηθήσουν. Όλοι, μάλλον κανένας δε γνώριζε τι θα πει ΔΕΠ/Υ. Παρόλα αυτά υπήρχαν κάποιοι που είχαν τη διάθεση να μάθουν, να βοηθήσουν. Οι περισσότεροι όμως δεν είχαν αυτή τη διάθεση. Θεωρούσαν ότι είναι ο άτακτος, ότι είναι ο έτσι, είναι ο αλλιώς, επομένως κάντε τον να φύγει. Το πολεμήσαμε, προσπαθήσαμε, προσπαθούμε ακόμα. Αυτή τη στιγμή το παιδί μας είναι στην Ακαδημία Εμπορικού Ναυτικού, μηχανικός, στο πρώτο έτος και προχωράμε. Πολύ δύσκολα τα πράγματα. Πολύ ένταση στο σπίτι.

Μεγάλες δυσκολίες, περισσότερο είχες να αντιμετωπίσεις όχι το πώς θα βοηθήσεις το παιδί, αλλά και πώς θα διαχειριστείς το σχολικό περιβάλλον. Πολλές φορές υπήρχαν γονείς, οι ίδιοι οι γονείς που λέγανε όχι, να φύγει ο Μεζελίδης από την τάξη, όχι να αποβληθεί, να φύγει, να πάει αλλού, γιατί τα παιδιά μας θέλουνε να μάθουνε όχι να ασχολούνται με το Μεζελίδη, ακόμη οι ίδιοι οι γονείς, όχι οι δάσκαλοι και οι καθηγητές.

- **Από από τα πρώτα χρόνια του σχολείου, ακόμα και από το νηπιαγωγείο σας είχε αναφέρει κάποια πράγματα η νηπιαγωγός, ή οι άλλοι εκπαιδευτικοί;**

- Όχι, όχι από το νηπιαγωγείο, ακόμα και από την πρώτη τάξη του δημοτικού δεν είχε αναφερθεί τίποτα. Σου λέω πάλι δε γνωρίζανε, δεν υπήρχε αυτή η ... εντός εισαγωγικών... «ασθένεια». Αργότερα κατά τη Δευτέρα με Τρίτη δημοτικού, αρχίσαμε να μαθαίνουμε τι συνέβαινε μ' αυτά.

- **Το πρόγραμμα του ύπνου του πώς ήταν; Κοιμόταν συνεχόμενα;**

- Όχι, ήτανε από τα παιδιά που δεν ήθελαν να κοιμηθούν. Το θεωρούσε χαμένο χρόνο, δηλαδή το μεσημέρι και μετά το βράδυ, όχι, όχι. Αλλά γενικά, σε γενικές γραμμές, δεν ήταν ότι δεν κοιμόταν. Το βράδυ κοιμόταν κανονικά.

- **Σε ποιες συνθήκες εμφάνιζε αδυναμία συγκέντρωσης; Που είχατε παρατηρήσει ότι ήταν λιγότερο συγκεντρωμένος;**

- Ήταν λιγότερο συγκεντρωμένος σε πράγματα που δεν τον ενδιέφεραν, δηλαδή στα μαθήματα μπορούσαμε να καθόμαστε μαζί έτσι και στα δυο λεπτά μια ερώτηση άσχετη, μια ματιά εκεί πέρα. αυτό τι είναι, αυτό είναι τέτοιο. Είχαμε παρατηρήσει όμως πως σε πράγματα που ενδιαφερόταν, του άρεσαν, είχε την προσοχή. Όπως σε μια κατασκευή, ένα παιχνίδι κατασκευαστικό, του άρεσε να ασχολείται. Εκεί είχε την υπομονή, την υπομονή, κρίνοντας από τα μαθήματα, γιατί στα μαθήματα στα πέντε λεπτά, είχαμε τα ίδια, και θα ερχόταν το πρόβλημα για μισή ώρα. Δε θα ήταν να κάτσω με τις ώρες. Σε σύγκριση μιλάω πάντα.

- **Όταν δυσκολευόταν να διατηρήσει την υπομονή του, εσείς τι κάνατε για να τον βοηθήσετε; Να τον απασχολήσετε;**

- Στην αρχή δεν ξέραμε τι να κάνουμε, έτσι θεωρούσαμε ότι, εμείς όπως όλοι, ότι το παιδί είναι άτακτο. Είναι τεμπέλης, δε θέλει να διαβάσει, να ασχοληθεί με τίποτα, δεν τον ενδιαφέρει και όλα

αυτά. Αργότερα, όταν πλέον με τους παιδοψυχιάτρους και όλα αυτά καταλάβαμε, μας είπαν τι συμβαίνει, τι υπάρχει όλα αυτά, ζητήσαμε και μια φαρμακευτική αγωγή.

- **Αν επιτρέπετε, τι;**

- Την ονομασία του φαρμάκου; Το στρατέταρ λεγότανε. Είναι το φάρμακο, μάλιστα, το οποίο δεν υπήρχε στην Ελλάδα και κάναμε εμείς εισαγωγή, αποκλειστικά από την Αμερική.

- **Γιατί σας το έδιναν αυτό;**

- Για να μπορεί να συγκεντρωθεί. Λόγω της διάσπασης προσοχής.

- **Μπορούσε να κάτσει στην ίδια θέση για κάποιο χρονικό διάστημα;**

- Όχι, δυσκολευόταν, ήταν αυτό. Ήταν υπερκινητικός.

- **Ολοκλήρωνε το παιχνίδι του, ή το άφηνε και αυτό στη μέση;**

- Συνήθως το άφηνε στη μέση και ξεκίναγε κάτι άλλο. Αυτά τα παιδιά βαριούνται πολύ εύκολα, αν μπορεί να ειπωθεί αυτό, βαριέμαι πολύ εύκολα.

- **Του άρεσε να σηκώνεται διαρκώς, να αλλάζει παιχνίδια;**

- Ναι, ναι. Και αυτό είναι από τα τρικ που μαθαίνουν τώρα οι δάσκαλοι, να μπορούν να φέρουν το παιδί σε μια ισορροπία. Από τη στιγμή που το υπερκινητικό παιδί το κάνει να σηκώνεται συνέχεια, θα μπορεί να του πει ο εκπαιδευτικός, φέρε μου μια κιμωλία από δίπλα, από τη διπλανή αίθουσα, κάθε τόσο να του δίνει κάποια τέτοια ερεθίσματα, ώστε να μην το κάνει το παιδί από μόνο του.

- **Μου είπατε για τα κατασκευαστικά παιχνίδια. Υπήρχαν κάποια άλλα παιχνίδια που του διατηρούσαν περισσότερη ώρα τη προσοχή;**

- Όχι, κάτι ιδιαίτερο, όχι. Και προσπαθήσαμε σε πολλές φάσεις, να πάει σε καράτε για να μπορεί να εκτονώνεται κτλ και πάλι, δε σήμαινε ότι εκτονώνονταν εκεί οπότε στο σχολείο ήταν πιο ήρεμος. Είχε πάντα αυτήν την υπερκινητικότητα.

- **Δυσκολευόταν να παίζει ήσυχος και έμοιαζε συνέχεια σαν να έχει ένταση, σαν να είναι κουρδισμένος;**

- Ναι, ναι συνέχεια και εν τω μεταξύ αυτά τα παιδιά, γενικότερα μιλάω τώρα, όταν θεωρούνται πλέον, λόγω της ΔΕΠ/Υ, ότι είναι τα μαύρα πρόβατα στο σχολείο, πολλές φορές και αυτό το κάνουν αντιδραστικά. Φτάνουν σε ένα σημείο πλέον που έχουν χάσει τον αυτοσεβασμό τους. Για παράδειγμα, πήγαινε πολλές φορές στο σχολείο, ο Γιώργος ο δικός μας, να φταίει 99% σου λέω εγώ, 1% δεν

έφταιγε, υπήρχαν και άλλα παιδιά. Ακόμα και από το 1% στιγματιζόταν ο Γιώργος. Ποιος το έκανε αυτό; Ο Γιώργος, και ας μην ήξερε κανείς. Μπορεί να το είχα κάνει εγώ, το άλλο παιδί, το άλλο παιδί, ποιος το έχει κάνει, ο Γιώργος. Οπότε σου λέει το παιδί από τη στιγμή που ότι και να γίνει εγώ φταίω, οπότε γιατί να μην κάνω κιόλας τη φασαρία μου;

- **Όταν εσείς τον βλέπετε να είναι σε ένταση, να έχει περισσότερη ενεργητικότητα, κάνετε κάτι για να τον βοηθήσετε να διοχετεύσει την ενέργεια του;**

- Κοίταξε κάναμε αυτά τα βήματα που να τον πάμε σε κάποιο άθλημα, όχι ότι γνωρίζαμε, δε γνωρίζαμε ακριβώς τι πρέπει να κάνουμε.

- **Μέσα στο σπίτι κάνατε κάτι;**

- Δεν είχαμε κάτι, πώς να στο πω, δεν είχαμε κάποια καθοδήγηση, πώς να του συμπεριφερθούμε του παιδιού, δεν ξέραμε τότε. Αυτό που κάναμε ήταν, αυτό που κάνουν όλοι οι γονείς, έλα αγάπη μου ήρεμα, έλα να παίξουμε, να κάνουμε δηλαδή και φυσικά επειδή είναι και ο αστάθμητος παράγοντας στη μέση υπήρχε ο εκνευρισμός και από εμάς, λάθος μεν, αλλά εκ των υστέρων το καταλαβαίνεις, αλλά όταν λες κάτι εκατό φορές... είναι...

- **Ανθρώπινο.**

- Ανθρώπινο, μπράβο, ναι, η κούραση της δουλειάς όλα αυτά ξέρω γω και να έχεις αυτή την ένταση στο σπίτι, υπήρχε μια ένταση γενικότερη στο σπίτι. Δηλαδή προσπαθούσαμε με αυτό που θεωρητικά μας έβγαине από τη φύση μας σαν γονείς, όχι εξειδικευμένα πράγματα.

- **Με κάτι που τον ενδιέφερε πόση ώρα μπορούσε να ασχοληθεί, να παίξει;**

- Εξαρτάται. Αργότερα ας πούμε με το κομπιούτερ, με τα κομπιούτερ, που μπήκανε στη ζωή μας θα μπορούσε να κάτσει και μία ώρα να ασχοληθεί.

- **Το παιχνίδι αυτό κατασκευαστικά, κάτι άλλο που είπατε; Πόσο χρόνο απασχολείτο;**

- Ναι, εντάξει κοίταξε. Όταν λέμε να ασχοληθεί, μη φαντάζεται ότι κάθεται εδώ και μέχρι μια ώρα συνεχόμενα ή δυο ή οτιδήποτε, λοιπόν θα σηκωθεί στο τέταρτο, θα πάει στην κουζίνα, θα κοιτάξει απέξω, θα ξαναγυρίσει να συνεχίσει. Το ότι σηκωνόταν να κάνει τη βόλτα του, αυτό γινόταν, έτσι, απλώς υπήρχαν κάποια ενδιαφέροντα, όπως σου λέω και το σχολείο, κανείς δε θέλει το σχολείο, λοιπόν, δε θα γύρναγε ποτέ αν δεν τον φώναζες. Έτσι, ενώ σ' αυτό που ενδιαφερόταν θα σηκωνότανε, θα έκανε τη βόλτα του, θα ξαναγύρναγε.

- **Δεν εγκατέλειπε όμως, ξαναγύρινα;**
- Εάν κάτι τον ενδιέφερε, ναι.
- **Σε συζητήσεις ήταν παρορμητικός, ήθελε να πει τη γνώμη του ή περίμενε;**
- Όχι, όχι, ήταν παρορμητικός. Και είναι παρορμητικός ακόμα, γιατί υπάρχει αυτό το πράγμα, δεν ... ότι... είναι παρορμητικός, πολλές φορές λένε πράγματα, από κάποια ηλικία και μετά λένε πράγματα που δεν τα εννοούν από την παρόρμησή τους και για τα οποία μετανιώνουν αργότερα σε δεύτερη σκέψη. Απλώς σ' αυτά τα παιδιά δεν υπάρχει δεύτερη σκέψη. Αυτή τη στιγμή εγώ θα πω κάτι αλλά στο πίσω μέρος του μυαλού σκέπτομαι πώς θα το πάρεις. Αυτά τα παιδιά δεν έχουν ...τον έλεγχο.. τη σκέψη, τη δεύτερη σκέψη, οπότε αυτό που του βγαίνει το λέει. Αργότερα όμως το καταλαβαίνει, το μετανιώνει, αλλά είναι πλέον αργά. Και δεν είναι αργά σε μένα, προς το γονιό, γιατί εγώ γνωρίζω. Αλλά προς το υπόλοιπο περιβάλλον γιατί εσύ που δεν ξέρεις τι συμβαίνει, και τι και αυτό, και λες τώρα τι γίνεται;
- **Η διάθεσή του άλλαξε; Είχε μεταστροφές, διακυμάνσεις;**
- Ναι, υπάρχουν αυτά. Υπάρχουν αυτά, δηλαδή τη μια στιγμή μπορεί να υπάρχει μια ένταση, να τσακωθούμε, να φωνάξουμε, να κάνουμε και την άλλη σαν να μη συνέβη τίποτε. Δηλαδή διχασμένη προσωπικότητα. Όχι σε σημείο σχιζοφρένειας, (χαχα.. γέλια) δηλαδή, σα να μη συνέβη, τσακωθήκαμε και τι έγινε, κάτι φυσικό ας πούμε και μετά...
- **Όταν ήταν με άλλα παιδιά σε διαφορετικούς χώρους κλειστούς ή ανοιχτούς, σε ένα πάρτι ή σε μια παιδική χαρά, είχε αλλαγές, πώς ήταν;**
- Κοίταξε. Επεμβαίνει πάντα ο λόγος της υπερκινητικότητας, ο ζωντανός. Εκ των πραγμάτων ήταν και πιο... έτρεχε, έπεφτε πάνω σ' άλλο παιδί, με χτύπησε ο Γιώργος, μου έκανε, υπήρχε πάλι αυτή η ένταση.
- **Όταν ήτανε με μεγαλύτερους από εκείνον σωματικά ή ηλικιακά, η συμπεριφορά του ποια ήταν, ακολουθούσε; Αντιδρούσε;**
- Συνήθως με τους μεγαλύτερους τα πήγαινε πιο καλά παρά με τους συνομήλικους. Αυτό σημαίνει, αυτό πιστεύω εγώ τουλάχιστον, ότι αυτά τα παιδιά παρόλο που έχουνε τη ΔΕΠ/Υ και αυτά ότι έχουν υψηλό IQ κλπ. Οπότε αυτό είναι και το πρόβλημα τους, εντός εισαγωγικών, στο σχολείο, στο διάβασμα. Θεωρούσε ότι τώρα εγώ να μάθω, στην πρώτη δημοτικό ότι $1+1=2$, εγώ το ξέρω.

Οπότε σου λέει γιατί να το διαβάσω, γι' αυτό και θεωρούσε ότι ήταν καλύτερη παρέα με μεγαλύτερους παρά με παιδιά της ηλικίας του.

- **Ακολουθούσε τα όσα έκαναν , δηλαδή στην παρέα εκεί;**

- Ναι, θα το ήθελε. Θα το ήθελε να ακολουθήσει. Θα το ήθελε να ακολουθήσει, εντάξει, φυσικά, πρακτικά δεν τον ήθελαν οι άλλοι οι μεγαλύτεροι.

- **Όταν βρισκόταν στον ίδιο χώρο με υπερήλικες, γιαγιάδες παππούδες, ποια ήταν η συμπεριφορά του, πώς ήταν η κατάσταση;**

- Μπορώ να πω πολύ καλή, πάρα πολύ καλή με τους παππούδες και τις γιαγιάδες, συγκεκριμένα με το δικό μας, έτσι; Τους αγαπούσε. Ακόμα και τώρα ισχύει αυτό το πράγμα. Ότι ήταν πιο ήπια τα πράγματα σε σχέση με γονείς, σχολείο κλπ.

- **Είχε διαφοροποίηση σε σχέση με τον ένα; Παππού ή γιαγιά;**

- Διαφοροποίηση όχι, δεν μπορώ να πω διαφοροποίηση. Με τη μια γιαγιά ήτανε πολύ πιο κοντά, γιατί μέναμε πάνω, κάτω, με την άλλη γιαγιά ήτανε πιο μακριά, μια αγάπη γι' αυτήν που ήτανε πιο κοντά επειδή μεγαλώσανε μαζί μπορεί να υπήρχε, αλλά όχι ότι υπήρχε διαφορετική αντιμετώπιση δηλαδή στην άλλη γιαγιά.

- **Με σας ποια ήταν η συμπεριφορά του; Πώς ήσασταν μαζί του;**

- Εμείς ήμασταν ...

- **Υπήρχαν αντιδράσεις;**

- Πάντα αυτό συμβαίνει.

- **Υπήρχε διαφορά απ' ότι με τη μαμά του;**

- Αα σε σχέση με τους γονείς... Όχι, δεν υπήρχε καμιά διαφορά. Ίσως τώρα που θυμάμαι, σκέφτομαι τώρα δεν υπάρχει καμιά διαφορά, αν ήταν με το πατέρα ή τη μάνα;

- **Με τα αδέρφια του; Πώς είναι η σχέση με τα αδέρφια του;**

- Καλή μπορώ να πω. Βέβαια, πάντα υπάρχουν εντάσεις. Αλλά τώρα πια δεν είναι θέμα στην ηλικία που είναι της ΔΕΠ/Υ , είναι , ότι έχει πολύ χιούμορ, ο πιτσιρικάς, ας πούμε, δεν είναι του λέει κάτι για να κάνει την πλάκα του, ο άλλος εκνευρίζεται, δεν είναι θέμα. Σαν αδέρφια δηλαδή, όπως κάνουν τα αδέρφια. Τα γνωστά.

- **Με την αδερφή του που είναι πιο κοντά ηλικιακά;**

- Ήταν ήπιες οι σχέσεις τους. Δεν παίζανε και πολύ μαζί, γιατί ήτανε κορίτσι – αγόρι κτλ. Εν τω μεταξύ η κόρη μας πήγε κι αυτή ΕΛΛΗΝΟΓΕΡΜΑΝΙΚΗ και συνέχισε, ενώ ο Γιώργος δεν είχε συνεχίσει, πήγαινε σε άλλο σχολείο οπότε και οι φίλοι τους ήταν διαφορετικοί. Αλλά σε γενικές γραμμές, όχι δεν ήταν πρόβλημα.
- Έχω ολοκληρώσει τις ερωτήσεις. Δεν ξέρω αν θέλετε κάτι άλλο να μας πείτε, να συμπληρώσετε.
- Τι άλλο να σου πω... Το θέμα είναι ότι ακόμα και τώρα το πολεμάμε. Έτσι. Ο λόγος που είμαστε από τα ιδρυτικά μέλη του σωματείου, είναι για να κάνουμε γνωστό στον κόσμο, στο ευρύ κοινό, και να μάθουν οι γονείς τι συμβαίνει, ότι το παιδί τους δεν είναι το μαύρο πρόβατο, έτσι περισσότερο αυτή τη στιγμή για τους άλλους γονείς, γιατί εμείς ό,τι ήταν να το βιώσουμε το βιώσαμε. Και το βιώσαμε πολύ άσχημα, όχι μόνο μέσα στο σπίτι με το παιδί μας αλλά και στον περίγυρο... από εκπαιδευτικούς, καθηγητές, ακόμα και φίλους, γνωστούς κτλ. Λοιπόν και ξέρω πόσο δύσκολο είναι και πόσο ψυχοφθόρο είναι. Λοιπόν και θέλω αυτά που περάσαμε τουλάχιστον εμείς, να μην τα περάσουν νέοι γονείς. Τουλάχιστον να ξέρουν πώς όχι να το αντιμετωπίσουν, γιατί δεν είναι κάτι που αντιμετωπίζεται, το κάνεις αυτό και τελειώσε... έτσι. Να τους ευαισθητοποιήσουμε, το Υπουργείο, τα σχολεία, να ασχοληθούν μ' αυτό το πράγμα. Αυτά.
- Σας ευχαριστώ πολύ.

8. κα Μαρία

- **Καλημέρα σας κυρία Μαρία. Θα θέλαμε να σας ρωτήσουμε κάποια πράγματα για το γιο σας που παρουσιάζει συμπτώματα ΔΕΠ/Υ. Πώς είναι μια τυπική μέρα μαζί του από την ώρα που ξυπνά μέχρι την ώρα που κοιμάται;**

- Από την ώρα που ξυπνά. Για να ξυπνήσει έχουμε ένα θέμα το πρωί, γιατί είναι εκεί στην εφηβεία. Δε θέλει να κοιμάται νωρίς το βράδυ, το πρωί δε θέλει να ξυπνά νωρίς. Ξέρει ότι πρέπει να πάει σχολείο, ένα πράγμα που το αντιπαθούμε γενικά. Εντάξει. Θα πάει σχολείο, θα γυρίσει το μεσημέρι. Άλλες φορές είναι καλά, άλλες φορές είναι λίγο τρελαμένος, ανάλογα τι έχει συμβεί στο σχολείο. Εντάξει θα πάει σχολείο, θα γυρίσει θα φάει, θα καθίσει στο κομπιούτερ, θα δει τηλεόραση, με τα διαβάσματα δεν τα πάμε καθόλου καλά. Αυτή είναι η ζωή του κάθε μέρα. Είναι παρορμητικός, δεν μπορείς να του μιλήσεις εύκολα, δεν μπορείς να τον πλησιάσεις, αντιδρά πολλές φορές σε ό,τι του πεις, δεν παραδέχεται ξέρω 'γω ότι έχει κάνει κάποιο σφάλμα, πάντα οι άλλοι φταίνε και στο σχολείο και στο σπίτι, παντού. Είναι μια καθημερινότητα, μια ρουτίνα πλέον.

- **Από την εποχή της προσχολικής ηλικίας πώς ξεκίνησε η μέρα του; Ήθελε να πάει σχολείο; Πώς ήταν;**

- Ναι, ήθελε να πάει σχολείο στην αρχή. Αλλά όταν αρχίσαμε να έχουμε προβλήματα, ξέρω γω, με το σχολείο, με τις δασκάλες, με τα παιδιά, αρχίσαμε μαθήματα που είχαν πολλές υποχρεώσεις. Εκεί αρχίσαμε και αντιδρούσαμε.

- **Τα θέματα του ύπνου είχαν παρουσιαστεί τότε ή αργότερα;**

- Τα θέματα του ύπνου, όχι, μεγαλώνοντας. Δε θέλει να κοιμάται νωρίς το βράδυ, θέλει να κάθεται στο κομπιούτερ, γιατί τώρα έχουμε τα facebook, γιατί αρχίζουν μετά τις δέκα το βράδυ οι συνομιλίες. Είναι ένα παιδί πολύ υπερκινητικό και έχει πολύ έντονο έτσι... πώς να σου πω; Έχει πολλή ενέργεια, πράγμα που στην Αθήνα, δεν μπορούσε να το βγάλει πάρα πολύ. Κουράζεται όμως αρκετά όλη μέρα. Δεν κάθεται ούτε λεπτό. Από την άλλη όμως δε θέλουμε να κοιμηθούμε, γιατί θα χάσουμε όλα τα υπόλοιπα. Είμαστε και δεκαεφτάμισι και πώς θα κοιμηθούμε τώρα; Είμαστε μωρά, από τις δέκα η ώρα; Το πρωί όμως έχουμε θέμα. Μπορεί να πάει οκτώ παρά δέκα για να σηκωθούμε από το κρεβάτι.

- **Πότε πρωτοανακαλύψατε ότι δυσκολεύεται να συγκεντρωθεί;**
- Πηγαίνοντας την πρώτη δημοτικού.
- **Πιο πριν η νηπιαγωγός του για παράδειγμα σας είχε αναφέρει κάτι;**
- Όχι δεν είχαμε αναφέρει τέτοια θέματα.
- **Και στην πρώτη δημοτικού πώς το παρατηρήσατε;**
- Έχω τρία παιδιά με ΔΕΠ/Υ. Στον πρώτο με παρέπεμψε μια δασκάλα, γιατί πίστευε ότι είχε κάποια νευρολογικά προβλήματα, δεν μπορούσε να γράψει, δεν μπορούσε να πιάσει το μολύβι, δεν μπορούσε να οργανωθεί καθόλου στο σχολείο. Μου 'λεγε ψάξ' το, κοίταξέ το κλπ και έφτασα τρίτη δημοτικού να καταλάβω τι έχει. Μετά στο μεσαίο, φτάνοντας στο σχολείο, γύρω στα Χριστούγεννα, σκέφτηκα λίγο αυτός μου θυμίζει το μεγάλο. Οπότε πλέον ήξερα τα συμπτώματά του. Οπότε και στον τρίτο, κατευθείαν με το που φτάσαμε πάω κατευθείαν, δε χρειάζεται να ρωτώ αν έχει ή δεν έχει, αμφιβολίες. Ήμουν σίγουρη ότι έχει.
- **Σε ποιες συνθήκες παρατηρούσατε αυτή την αδυναμία συγκέντρωσης; Ποια ήταν τα συμπτώματά του τότε;**
- Ιδίως στο σχολείο, στα μαθήματα. Υπήρχε αδυναμία συγκέντρωσης. Είναι και το θέμα της οργάνωσης. Είναι και το θέμα ότι από τη στιγμή που δε μας κινεί το ενδιαφέρον κάτι, το χουμε λίγο στο παραπέρα πεταμένο, δε δίνουμε σημασία. Είναι πάρα πολλά. Δεν είναι μόνο ότι δε συγκεντρώνεται.
- **Στο κομμάτι της συγκέντρωσης υπήρχαν κάποιες δραστηριότητες που ιδιαίτερα δεν μπορούσε να συγκεντρωθεί;**
- Όταν η δασκάλα, ας πούμε, μιλούσε στην τάξη, παρέδιδε μάθημα, δεν το ενδιέφερε, σηκωνόταν, πήγαινε να πειράξει τον ένα να ενοχλήσει τον άλλο, ήθελε κάπου να τραβήξει την προσοχή.
- **Υπήρχαν κάποιες δραστηριότητες που τον κρατούσαν περισσότερο συγκεντρωμένο;**
- Τώρα δε θυμάμαι και πολλά να σου πω την αλήθεια.
- **Όταν εσείς τον βλέπατε πως δεν μπορούσε να συγκεντρωθεί, κάνατε κάτι για να τον βοηθήσετε;**

- Προσπαθούσα όταν είναι να διαβάσει πιο πολύ, να είναι οργανωμένος ο χώρος του, να μην έχει ερεθίσματα απ' έξω, πιο πολλά τέτοια πράγματα προσπαθείς να κάνεις σα γονιός στο σπίτι, προσπαθείς να τα κάνεις αυτά.
- **Παρέμενε στην ίδια θέση;**
- Δυσκολευόταν πολύ πολλές φορές.
- **Ολοκλήρωνε το παιχνίδι του ή το άφηνε και αυτό στη μέση;**
- Τις εργασίες του όχι, κανένα παιχνίδι, αλλά ούτε και τις εργασίες του. Τα παράταγε στη μέση στα πέντε λεπτά, κάποια στιγμή σηκώνόταν, βαριόταν στα πέντε λεπτά.
- **Ήθελε συνεχώς να σηκώνεται;**
- Έψαχνε να βρει κάτι άλλο.
- **Υπήρχε κάποιο παιχνίδι που του άρεσε να παίζει με τα αδέρφια του ή μόνος του, που του άρεσε περισσότερο και καθόταν εκεί περισσότερο;**
- Γενικά προτιμούσε να ασχολείται με οτιδήποτε μόνος του.
- **Μπορεί να παίζει ήσυχος; Μπορεί να παραμείνει ακίνητος;**
- Συχνά δεν έχει ιδιαίτερα προβλήματα.
- **Όταν τον βλέπατε ορισμένες φορές να υπάρχει μια έντονη ενέργεια, έτσι κίνηση, κάνατε κάτι να διοχετεύσει την ενέργεια του...**
- Προσπαθούσα ... να έχουμε εξωσχολικές δραστηριότητες. Αθλητισμό, στίβο, δηλαδή ... θέλει κάτι άλλο, αυτός δε μπορεί μέσα στο σπίτι, να κάτσει να παίζει με ένα πραγματάκι εκείνη την ώρα, θέλει να βγάλει ενέργεια, ας πούμε, γιατί, ξέρω 'γω...με στίβο ,με κολύμπι.. με διάφορα τέτοια πράγματα.
- **Πόση ώρα θα μπορούσε να ασχοληθεί με κάτι που τον ενδιαφέρει;**
- Με τον αθλητισμό πολύ από τη μεριά του. Μπορεί να κάνει και δυο ώρες. Αλλά μετά στα άλλα δεν μπορούσε να κάτσει πολλή ώρα, πάνω από δέκα λεπτά.
- **Σε συζητήσεις είναι παρορμητικός; Περιμένει τη σειρά του ή θα πεταχτεί να πει αυτό που θέλει;**
- Ο μικρός είναι πολύ παρορμητικός. Δεν μπορεί να κάτσει να περιμένει να τελειώσει την ερώτηση, την πρόταση. Πετάγεται, πάντα θέλει να έχει τον κύριο λόγο.

- **Η διάθεσή του είναι σταθερή ή έχει διακυμάνσεις;**
- Σε όλους αλλάζει. Πόσο μάλλον σ' αυτούς!!
- **Πώς το παρατηρούσατε; Ποια ήταν τα συμπτώματα;**
- Ανάλογα τι είχε συμβεί στη διάρκεια της μέρας.
- **Το πιο συνηθισμένο;**
- Ίσως από το σχολείο, συνήθως ερχότανε έτσι λίγο πιο δυσαρεστημένος.
- **Όταν ήτανε με άλλα παιδιά πώς συμπεριφερότανε σε κλειστούς χώρους ή σε ανοιχτούς;**
- Υπήρχε η ίδια αντιμετώπιση;**
- Συνήθως απομονωνότανε, όταν είχε πολύ κόσμο.
- **Δεν υπήρχε διαφοροποίηση στο χώρο, μόνο...**
- Μόνος του, μόνος του ήθελε. Δεν του άρεσε, δεν ήθελε την πολυκοσμία, τα παιδιά δεν τα ήθελε πολύ.
- **Όταν με μεγαλύτερους από κείνον, σωματικά ή ηλικιακά πώς ήταν; Αντιδρούσε μέχρι να περάσει το δικό του ή και εκεί επέλεγε να είναι μόνος του;**
- Όχι, επέλεγε να είναι μόνος του συνήθως.
- **Όταν ήταν με υπερήλικες, παππούδες, γιαγιάδες, υπήρχε κάποια συμπεριφορά που ακολουθούσε;**
- Κοίταζε. Όταν υπάρχει μια ιδιαιτερότητα, δε σημαίνει ότι όλοι ξέρουν και μπορούν να τη διαχειριστούνε και να τη δεχτούνε. Πάντα υπήρχαν προστριβές, πάντα. Γιατί το έκανες αυτό, γιατί το έκανες εκείνο; Γιατί μιλάς έτσι, γιατί μιλάς αλλιώς; Πάντα υπάρχουν προστριβές. Υπήρχε μια ένταση δηλαδή.
- **Αν ήταν με έναν από τους δυο υπήρχε διαφοροποίηση;**
- Δεν είχαμε πολλές επαφές με παππούδες ή γιαγιάδες. Ήμασταν απομακρυσμένοι.
- **Με σας πώς ήταν η συμπεριφορά του;**
- Όπως με όλα τα παιδάκια. Σαν το σκύλο με τη γάτα συνήθως, όπως όλες οι μαμάδες. Βέβαια εντάξει, κάποιες φορές ήταν πιο ήρεμος και μπορούσαμε να συζητήσουμε καλύτερα πολλές φορές. Αλλά τις πιο πολλές φορές..

- **Με το μπαμπά πώς ήτανε;**
- Με τον μπαμπά δεν είχαν πολλές επαφές μικρός. Τώρα που μεγάλωσε έχει προσκολληθεί στον μπαμπά. Τον θεωρεί πρόσωπο. Ότι κάνει ο μπαμπάς πρέπει να το κάνουμε κι εμείς. Διαφορετικά.
- **Με τα αδέρφια του;**
- Σαν το σκύλο με τη γάτα. Επίσης. Πάρα πολύ τσακωμός. Πάρα πολύ τσακωμός.
- **Θα μπορούσατε να μας δώσετε ένα παράδειγμα αυτής της συμπεριφοράς;**
- Γιατί μου είπε αυτός αυτό, για παράδειγμα, εγώ δεν του έχω πει, με κοροϊδεύει, βρε δε σε κοροϊδεύει κλπ, γιατί με απειλεί, δε σε απειλεί, δε σου είπε κάτι μ' αυτόν τον τρόπο, όχι με απειλεί, όχι με κάνει, γιατί μου είπες αυτό και αρχίζει βέβαια μια λογομαχία και η λογομαχία καταλήγει συνήθως σε ξύλο.
- **Έχω ολοκληρώσει τις ερωτήσεις μου. Θέλετε κάτι άλλο να συμπληρώσετε;**
- Όχι, τίποτα.
- **Ευχαριστώ πολύ. Να είστε καλά.**
- Να είσαι καλά και συ.

9. Πάνος κα Ελένη

- **Καλημέρα σας κυρία Ελένη, θα θέλαμε να μας μιλήσετε για το γιο σας, και τη ΔΕΠ/Υ.**
- Στην προσχολική ηλικία είχε πρόβλημα να κάνει απλά πράγματα που κάνουν τα παιδιά αυτής της ηλικίας, δηλαδή δεν μπορούσε να κάνει παζλ τεσσάρων κομματιών, δεν μπορούσε να ζωγραφίσει μέσα σ' ένα πλαίσιο διάφορα τέτοια που μου κίνησαν την περιέργεια.
- **Πώς ήταν μια τυπική ημέρα με το παιδί;**
- Α! ήταν πολύ καλή. Δεν είχε κανένα τέτοιο πρόβλημα γιατί είχαμε ένα πρόγραμμα που είχε απ' όλα. Έβγαινε πολύ έξω και αυτό ίσως ήταν αρκετό για να εκτονωθεί. Δεν ήταν παιδί που επέμενε, που ζητούσε πολλά που χτυπούσε τα πόδια, δηλαδή που έκανε πείσμα, δεν ήταν τέτοιο. Το πρόβλημα άρχισε με το σχολείο διότι εκεί με το σχολείο και με το προνήπιο δηλαδή, μόνο που στο προνήπιο δεν ήταν τόσο αυστηρά τα πράγματα. Γιατί, τον άφηναν και έβγαινε έξω από την τάξη και αυτός πήγαινε στο γραφείο του διευθυντή και κουβέντιαζε γιατί περνούσε καλά. Όμως, δεν ολοκλήρωνε καμιά εργασία, μόνο αυτό είχε αρχίσει να με ανησυχεί. Δεν καθόταν με τα άλλα παιδιά να κάνει κάτι

ομαδικό που κάνανε δηλαδή μέσα και περιμέναμε να αρχίσει το σχολείο. Για σχολείο πήγε στο Αρσάκειο, γιατί εκεί είχε κληρωθεί και εκεί άρχισε ο αγώνας. Μίλησα με τους ψυχολόγους του Αρσακείου και τους είπα ότι υποψιάζομαι πως το παιδί έχει κάποιο πρόβλημα και μου λέγανε ότι επειδή ήταν παιδί, ήμουν υστερική εγώ, δε μου έδινε κανένας σημασία. Το παιδί ήταν αποδιοπομπαίος τράγος, πεταγόταν έξω από την τάξη. Επειδή είναι υιοθετημένος, μίλησα με την ψυχολόγο που τον παρακολουθούσε και μου είπε να φύγω εδώ και τώρα από το Αρσάκειο, γιατί πήγαινε για σχολική φοβία. Α, είχα επιχειρήσει, βλέποντας την ανωριμότητα στο προνήπιο να τον κρατήσω ένα χρόνο πίσω στο σχολείο, αλλά βγήκε στα όρια της ετοιμότητας και μου είπαν να πάει. Μετά άλλαξε που είχε την επιλογή ο γονιός τότε δεν μπορούσε. Τέλος πάντων, αλλάξαμε σχολείο πήγαμε στο δημόσιο. Εγώ άρχισα να το ψάχνω, ώσπου να κλείσω ραντεβού στα ΚΕΔΔΥ, να με δεχτούν τα ΚΕΔΔΥ και όλα αυτά πέρασε μια διετία. Στην ουσία το παιδί είχε απορριφθεί χιλιάδες φορές στο σχολείο και όταν πήραμε στη Πέμπτη δημοτικού τη διάγνωση ήταν πλέον αργά. Η αντίδραση ήταν στο αποκορύφωμα. Μετά πήγαμε στο Γυμνάσιο, τα πράγματα γίνανε πιο ζόρικά, γιατί άλλαζαν οι καθηγητές, γιατί έπρεπε να μιλάς και να βρίσκεις κατανόηση με κάθε έναν καθηγητή. Τέλος πάντων για μένα είχε γίνει πλέον πρωταρχική δουλειά το σχολείο, καθόμουν το πρωί, γιατί είμαι κι εγώ εκπαιδευτικός και επεξεργάζομαι την ύλη ακόμα και σε μαθήματα που δεν είναι στην ειδικότητά μου πχ. αρχαία, γιατί εγώ είμαι μαθηματικός. Του έγραφα την ύλη διαφορετικά για να μπορέσει να την καταλάβει και το βράδυ αυτή η ύλη που εμένα μου έπαιρνε όλο το πρωινό, το διαβάζαμε σ' ένα μισάωρο, με χίλια ζόρια, τέλος πάντων είχα καταφέρει να τον διατηρώ σ' ένα επίπεδο 13 εκεί πέρα. Εκεί όμως άρχισε η αντίδραση, η αντίδραση και της εφηβείας και της ΔΕΠ/Υ. Δηλαδή είχαμε μάχες στο σπίτι, είχαμε έναν καβγά, από το τίποτε ξεσπούσε ο καβγάς, όσο κι αν προσπαθούσα να ηρεμήσω τα πράγματα δεν...κι αυτό χειρότερε. Τέλος πάντων πήγε στην πρώτη λυκείου, εκεί όμως μας κατέστρεψε μια καθηγήτρια ολοσχερώς. Και το παράτησε το σχολείο. Τέλειωσε πρώτη λυκείου και το παράτησε.

- **Μέχρι να φτάσει σ' αυτήν την ηλικία, τα προηγούμενα χρόνια, πώς ξεκίναγε η ημέρα του;**

Ήθελε να πάει σχολείο;

- Όχι.

- **Αυτό από τι ηλικία σταμάτησε να θέλει το σχολείο;**

- Από την αρχή δεν ήθελε να πάει σχολείο.

- **Δηλαδή ακόμα και από την προσχολική ηλικία;**
- Στην προσχολική ηλικία πήγαινε γιατί έπαιζε, έβγαινε έξω. Στο σχολείο δεν ήθελε να πάει. Βέβαια δεν είχα αντίδραση, «όχι δε θέλω να πάω σχολείο» κλάματα και τέτοια. Ήξερε ότι ο καθένας πρέπει να πάει στη δουλειά του αλλά ήταν σκοτωμένος. Γύριζε από το σχολείο και κοιμόταν.
- **Γενικά το πρόγραμμα του ύπνου του πώς ήταν;**
- Δεν είχε πρόβλημα τέτοιο. Τώρα έχει αρχίσει, που μεγάλωσε να κοιμάται τη μέρα, να ξενυχτάει και να κοιμάται. Δεν είχα τέτοιο πρόβλημα, δηλαδή δεν είχε, δεν έχει αυτή την αϋπνία που χαρακτηρίζει πολλά παιδιά της ΔΕΠ/Υ.
- **Εσείς πότε πρωτοπαρατηρήσατε ότι δυσκολευόταν να συγκεντρωθεί;**
- Εγώ δεν είχα παρατηρήσει δυσκολία στη συγκέντρωση, γιατί δεν ήξερα καν τη ΔΕΠ/Υ τότε. Εγώ έβλεπα πρόβλημα στη λεπτή κινητικότητα και κυρίως στα μαθηματικά. Δηλαδή, δεν μπορούσε τα πιο απλά πράγματα. Δηλαδή είχα φέρει ακόμα και μια μέθοδο από το εξωτερικό, την ΚΟΥΜΟΝ, που βασίζεται στην επανάληψη απλών πραγμάτων για να μάθεις τους πρώτους αριθμούς, να συμπληρώνεις κενά, δηλαδή τέτοια πράγματα και δεν μπορούσε ούτε αυτά να τα κάνει. Και άρχισα να προβληματίζομαι για μαθησιακές δυσκολίες. Τη ΔΕΠ/Υ δεν την ήξερα σα διαταραχή. Ε ... και μετά επίσης πήγαινε πολύ κινηματογράφο, θέατρο και τον έβλεπα προσηλωμένο και δεν μου είχε κινήσει την περιέργεια κάτι. Δηλαδή νόμιζα ότι απλά δεν τον ενδιαφέρει. Δυσκολεύεται και δεν τον ενδιαφέρει το σχολείο. Μετά κατάλαβα το όλο... πίσω απ' αυτήν την αντίδραση. Όταν έμαθα για τη ΔΕΠ/Υ.
- **Οι εκπαιδευτικοί του δεν σας είχαν πει κάτι για θέματα συγκέντρωσης;**
- Οι εκπαιδευτικοί δεν μου είπαν τίποτα. Μου λέγανε ότι είμαι εγώ υπερβολική... μόνο!
- **Είχατε παρατηρήσει κάποια, κάποιες ειδικές συνθήκες στις οποίες υπήρχε μεγάλη αδυναμία συγκέντρωσης;**
- Όσο δυσκόλευε η ύλη, δεν μπορούσε να καθίσει αλλά μετά το είχα μάθει πια. Δηλαδή στην πέμπτη δημοτικού που είχαν αρχίσει να δυσκολεύουν πολύ τα πράγματα, έμαθα και για τη ΔΕΠ/Υ, οπότε άρχισα να το βλέπω τελείως διαφορετικά το πράγμα. Για το ΚΕΔΔΥ δε διέγνωσε τη ΔΕΠ/Υ αλλά ευτυχώς ήταν εκεί η ψυχολόγος που ήξερε, γιατί υπάρχουν άλλοι γονείς που ταλαιπωρήθηκαν πολύ και δεν πήραν ποτέ τη διάγνωση και την έμαθαν εκ των υστέρων, ψάχνοντας μόνοι τους. Αλλά η ψυχολόγος που τον είδε, αφού διέγνωσαν τη μαθητική δυσκολία που ήταν δυσαριθμησία, δυσκολία

δηλαδή στα μαθηματικά, μου είπαν ότι υποψιαζόμαστε πως ότι πρωτογενής αιτία είναι η ΔΕΠ/Υ γι' αυτό θα σας παραπέμψουμε σε Ιατροπαιδαγωγικό κέντρο, για να δείτε τη ΔΕΠ/Υ. Κι έτσι και έγινε. Και έτσι έμαθα για τη ΔΕΠ/Υ. Δεν ήξερα τίποτα.

- **Υπήρχαν δραστηριότητες κατά τις οποίες μπορούσε να διατηρεί περισσότερο την προσοχή του;**

- Όχι, γιατί μετά άρχισε να παραιτείται πάρα πολύ. Παραδείγματος χάριν, ενώ ο σωματότυπος του ήταν πολύ για τα σπορ και όλα αυτά, όπου κι αν τον πήγα, ύστερα από λίγο τα παράτησε κι έφυγε, γιατί έχοντας υποστεί την απόρριψη στο σχολείο, ήθελε μια εύκολη και γρήγορη νίκη και όταν έβλεπε ότι δεν μπορούσε να ανταποκριθεί και όχι μόνο στα ομαδικά παιχνίδια που εκεί είδε αμέσως ότι δεν μπορούσε, αλλά ούτε και στ' ατομικά πχ τένις, κολυμβητήριο και τέτοια, παραιτείτο. Κανό για παράδειγμα που είναι πολύ καλός και κάνει μόνος του, σε ομάδα ποτέ δεν μπήκε.

- **Πριν δεχτεί όλη αυτήν την απόρριψη, στη φάση που δεν είχε νιώσει έτσι, υπήρχαν κάποια πράγματα στα οποία μπορούσε να είναι συγκεντρωμένος;**

- ΕΕ, στις ίδιες ταινίες, στις ίδιες, όμως επανάληψη ταινιών, γιατί μου 'λεγε, αυτό δε με είχε προβληματίσει τότε, μου 'λεγε βάλε το Γουίνι, βάλε αυτό, βάλε εκείνο, στο ίδιο θεατρικό έργο που μπορεί μέσα στη χρονιά να το βλέπαμε τέσσερις και πέντε φορές και στο ίδιο βιβλίο, να του διαβάζω ένα βιβλίο συνεχώς.

- **Όταν εσείς τον βλέπατε να μην μπορεί να συγκεντρωθεί υπήρχαν κάποιες τεχνικές, κάποια πράγματα που κάνατε για να τον βοηθήσετε;**

- Μετά είχα βοήθεια από το Ιατροπαιδαγωγικό. Ενημερώθηκα και εγώ πολύ. Του έκανα διαλείμματα, του έλεγα έλα να κάνουμε αυτό και θα κάνουμε... σκεφτείτε ότι την προπαίδεια τη μάθαμε περπατώντας ας πούμε... (χαχα γέλια) εκτός, στο πάρκο οπουδήποτε.

- **Ήταν κι ένα παιδί που δυσκολευόταν να παραμείνει στην ίδια θέση;**

- Ναι έχει υπερκινητικότητα!

- **Ολοκλήρωνε τουλάχιστον το παιχνίδι του, αυτά που του άρεσαν ή τα άφηνε στη μέση;**

- Συνήθως τα άφηνε. Δηλαδή δεν έχω ανακαλύψει ακόμα στον Πάνο κάτι που να τον παθιάζει και να πω ότι εδώ πραγματικά εστιάζει.

- **Σηκωνόταν διαρκώς από τις ενασχολήσεις του, έμοιαζε σαν κουρδισμένος;**

- Μπορεί να κάτσει κάποιες ώρες ήσυχος να δει μια ταινία, ας πούμε. Τώρα για να μιλήσει στο facebook, να ακούσει μουσική. Αυτά τα τρία πράγματα.
- **Για πόσο χρονικό διάστημα μιλάμε συνήθως;**
- Ε... με κάποια διαλείμματα, μπορεί να σηκωθεί, να πει νερό και να ξαναγυρίσει, να φτιάξει έναν καφέ και να ξανακάτσει. Στην ταινία, όσο διαρκεί η ταινία, ένα δίωρο ας πούμε.
- **Όταν ήταν πιο μικρός του άρεσε να τρέχει;**
- Ναι, και να σκαρφαλώνει, βέβαια στην παιδική χαρά είχαμε μόνο τέτοια. Μετά βρήκαμε την αγάπη στο ποδήλατο. Μπορούσε να κάνει αποστάσεις ατέλειωτες αφού και μαζί, όσον ήταν μικρός, και εγώ από πίσω με τα πόδια. Μετά ευτυχώς μεγάλωσε και γύριζε μόνος του. Αλλά και ούτε εκεί πήγε ας πούμε σε οργανωμένο άθλημα, παρόλο που είναι πολύ καλός στο ποδήλατο και στο κανό είναι πάρα πολύ καλός. Δε θέλησε να πάει.
- **Όταν τον βλέπατε έτσι υπερκινητικό, υπήρχαν κάποιες δραστηριότητες ή κάτι που κάνατε για να τον βοηθήσετε να διοχετεύσει όλη αυτή την ενέργεια;**
- Συνήθως ήταν κινητικές οι δραστηριότητες, δηλαδή κανόνιζα με άλλα παιδιά στην παιδική χαρά ή τον πήγαινα σε κάποιο σύλλογο κάθε φορά για να περάσουμε μερικές ώρες έτσι, αλλά εμείς είμαστε και τυχεροί, γιατί έχουμε ένα εξοχικό στη Σαρωνίδα και κει είναι πιο ελεύθερα τα πράγματα και στην ουσία μεγάλωσε στη θάλασσα, οπότε έτρεχε από δω έτρεχε από κει, σκαρφάλωνε.
- **Σε πόσο χρονικό διάστημα εγκατέλειπε μια ασχολία του;**
- Αν δυσκολευόταν αμέσως, χωρίς να το παλέψει.
- **Δηλαδή ούτε δυο τρία λεπτά;**
- Το αρχίζει, του φαίνεται δύσκολο, δεν μπορώ, δεν ξέρω, δεν μπορώ. Αυτή η αντίδραση συνέχεια. Βρε, έλα να το δούμε, έλα να κάνουμε αυτό, έλα να στο πω εγώ πρώτη, με διάφορα τέτοια κόλπα. Για να βγάλουμε ας πούμε την ύλη να πάει να δώσει τις εξετάσεις.
- **Σε συζητήσεις ήταν παρορμητικός;**
- Ήταν παρορμητικός, αλλά είχε πολύ υψηλό επίπεδο λεκτικό και δεν μπορούσε κανείς να καταλάβει. Όλοι τον θεωρούσαν ένα υπερκοινωνικό παιδί, αλλά αυτός προσπαθεί να καλύψει την αδυναμία του με μια ατέλειωτη φλυαρία. Εγώ που τον ξέρω δηλαδή, με γονατίζει.
- **Αρα δεν επέτρεπε σε όλους να ολοκληρώσουν τη φράση τους;**

- Όχι, όχι ,πετάγεται. Όλα τα συμπτώματα του είναι γραμμένα. Δεν υπάρχει κανένα που να μας λείπει!! (χαχα γέλια)
- **Η διάθεσή του πώς ήταν; Άλλαζε;**
- Μικρός ήταν ένα χαρούμενο παιδί. Αλλά συν τω χρόνω η διάθεσή του έχει αλλάξει. Μπορώ να πω ότι έχει μια μορφή κατάθλιψης. Αλλά δε δέχεται να το αντιμετωπίσει τώρα.
- **Σε διαφορετικά περιβάλλοντα, ας πούμε, σε ανοικτούς χώρους, σε κλειστούς, τότε η συμπεριφορά του είχε διαφοροποιήσεις;**
- Ε, σε κλειστό χώρο θα πρέπει να του προκαλέσει κάτι το ενδιαφέρον για να σταθεί. Ή μια συζήτηση στην οποία μπορεί να συμμετέχει, όσον αφορά το αντικείμενο, δηλαδή, ή κάτι, μια δραστηριότητα που κάνουμε και δεν απαιτεί κόπο από την πλευρά του. Αυτό είναι το θέμα. Διαφορετικά είναι του έξω. Δώστου έξω, γιατί εκεί έχει εναλλαγές και σε άτομα και σε παραστάσεις και σε όλα.
- **Μικρότερος πώς ήτανε; Πώς αντιμετώπιζε τους μεγαλύτερους από εκείνον ηλικιακά ή σωματικά;**
- Αα. Πολύ καλά. Με τους μεγαλύτερους τα πήγαινε καλύτερα. Με τους μικρότερους και τους μεγαλύτερους πάντα. Δηλαδή είχε μικρά παιδιά που τους έκανε τον έξυπνο ή ήτανε με μεγαλύτερα και προσπαθούσε να γίνει ένα. Ακολουθούσε πιο πολύ τους μεγαλύτερους...
- **Όταν βρισκότανε με υπερήλικες, γιαγιάδες, παππούδες;**
- Αα, καταπληκτικά, το σούπερ παιδί.
- **Δηλαδή πώς περνούσε ο χρόνος μαζί τους;**
- Επειδή οι παππούδες και οι γιαγιάδες έχουν ανάγκη από κουβέντα, ο Πάνος ήταν πρώτος.
- **Δηλαδή είχε βρει το κουμπί τους;**
- Και όχι μόνο, τους άνοιγε πόρτες, τους κουβάλαγε ψώνια και όλοι έλεγαν τι παιδί είναι αυτό. Αλλά ήταν και ένας τρόπος να παίρνει βραβεία που δεν έπαιρνε από αλλού.
- **Είχε κάποια διαφοροποίηση αν ήταν με τη γιαγιά ή με τον παπού; Είχε διαφορετική συμπεριφορά που χρησιμοποιούσε;**
- Όχι με όλους!! Δικούς μας και ξένους ήταν το ίδιο! Οι υπερήλικες είναι το φόρτε μας. Αφού του λέω πήγαινε κάνε εθελοντική δουλειά σε ένα γηροκομείο τουλάχιστον.

- **Ενδιαφέρον. Ωραία διέξοδος. Όταν βρισκόταν με σας ποια είναι η συμπεριφορά του;**
- Εγώ είμαι ο σάκος του μποξ. Διότι πάντα πρέπει να υπάρχει κάποιος να φταίει για κάτι. Και έφταιγα πάντα εγώ και φταίω πάντα εγώ. Και είμαι και χαζή και είμαι μιας άλλης εποχής και είμαι πολλά πράγματα μαζί.
- **Αυτό το είχε ανέκαθεν ή από την εφηβεία και πέρα;**
- Από την εφηβεία και πέρα.
- **Πριν την εφηβεία;**
- Πρώτα ήταν πολύ εντάξει. Δεν είχα προβλήματα, τίποτε άλλο.
- **Οι σχέσεις ήταν ήρεμες; Πώς ήταν;**
- Ναι, ναι.
- **Με τον μπαμπά του;**
- Δεν υπάρχει μπαμπάς. Τον υιοθέτησα μόνη μου.
- **Ζητώ συγγνώμη. Δεν το ήξερα.**
- Ήμουν παντρεμένη και μου 'ρθε στα χέρια μετά το διαζύγιο. Και έτσι.
- **Οπότε μεγάλωσε με εσάς. Δεν υπήρχε κοντινό άλλο πρόσωπο, αδελφάκι, ξαδελφάκι εννοώ.**
- **Πολύ κοντινό παιδί που να έχει μεγαλώσει μαζί;**
- Μεγάλωσε με πολλά παιδιά μαζί, αλλά ήταν παιδιά φίλων. Φρόντιζα δηλαδή να είναι συνέχεια έτσι... σε τέτοιο περιβάλλον
- **Η συμπεριφορά του με εκείνα πώς ήτανε;**
- Ανταγωνιστική. Δηλαδή στην ουσία δεν έκανε φίλους. Όσο ήταν στα χέρια μας τα παιδιά κάνανε παρέα, γιατί κάναμε κι εμείς παρέα και πάντα πηγαίναμε όλα μαζί. Τους κάναμε πάρτι, γλέντια, το ένα, το άλλο, ήταν στην παραλία μαζί, κάναμε ποδήλατο μαζί κλπ. Μετά, όταν τα παιδιά αρχίζουν και κάνουν επιλογές, επειδή ήταν ανταγωνιστικός και επειδή ήταν και σαν την πεταλούδα... παίζει μ' ένα παιδί και μετά του γυαλίζει κάτι άλλο το παρατάει το παιδί και φεύγει και πάει στο παραπέρα, ας πούμε. Και αληθεύει κι αυτό, ότι δεν πρέπει να είναι ποτέ περισσότερα παιδιά, είναι καλύτερα να παίζουν δυο παιδιά μαζί, γιατί δρα ανταγωνιστικά άμα δένουν κάποια παιδιά μεταξύ τους και προσπαθεί να το διαλύσει.
- **Έχω τελειώσει τις ερωτήσεις. Θέλετε κάτι άλλο να προσθέσετε.**

- Όχι, βασικά πιστεύω ότι συγκεντρώνουμε όλα τα χαρακτηριστικά της ΔΕΠ/Υ. Δε μας λείπει τίποτα!!!
- **Αυτό δε σημαίνει ότι δεν μπορεί να έχει δημιουργικές διεξόδους.**
- Το θέμα είναι ότι δεν τις έχουμε βρει ακόμα, ότι ο ίδιος είναι παρατημένος και δε δέχεται. Οπωσδήποτε πρέπει να ασχοληθεί με δουλειά εξωτερική και ύπαιθρο ακόμα αν είναι δυνατόν. Γι' αυτό του είπα να το σκεφτεί, να πάει σ' ένα τεχνικό λύκειο, αυτός ήθελε το γενικό πάση θυσία, ίσως το είχε πάρει έτσι, δεν ξέρω πώς, Τεχνικό λύκειο, ν' ασχοληθεί με τον τομέα το γεωπονικό ξέρω γω να κάνει κάτι εκεί πέρα και σιγά σιγά βλέποντας και κάνοντας γιατί του άρεσε να πάει στη Σαρωνίδα να βοηθάει κήπους, το ένα το άλλο.
- **Μάλιστα. Ωραία, καλή τύχη λοιπόν.**
- Τώρα τι θα γίνει. Αδυνατώ να προβλέψω.
- **Όλα θα πάνε καλά!**
- Αδυνατώ να προβλέψω
- **Ευχαριστώ πολύ, κυρία Ελένη.**

10. Ιωάννα Κα Αναστασία

- **Καλησπέρα σας κυρία Αναστασία, θα ήθελα να σας ρωτήσω για την κόρη σας που πάει Δευτέρα δημοτικού και έχει διάγνωση ΔΕΠ/Υ. Πώς είναι μια τυπική μέρα του παιδιού από την ώρα που ξυπνά μέχρι την ώρα που κοιμάται.**
- Θα ξυπνήσει το πρωί στις 7.00', μια τυπική ημέρα που πάει σχολείο, έτσι καθημερινή. Θα ξυπνήσει στις 7.00', θα πάρει το χάπι για το θυρεοειδή, στο ενδιάμεσο θα ντυθεί, μέχρι τις 7.30' θα ντυθεί. Συνήθως τη βοηθάω στο ντύσιμο για να κάνουμε λίγο πιο γρήγορα, θα κάνουμε επανάληψη στην ορθογραφία, θα πάρει πρωινό συνήθως ένα γάλα ή καμιά φορά κάτι πιο στεγνό, όπως ένα τοστ, ή κάτι άλλο εδώ στο σπίτι. Πάει στο σχολείο 8.00' ακριβώς, γυρίζει δύο. Τις Τρίτες έχουμε την εργοθεραπεία το μεσημέρι. Ξεκινάμε το διάβασμα μας πιο αργά. Τις υπόλοιπες καθημερινές θα διαβάσουμε νωρίς σχετικά, το αργότερο τέσσερις έχουμε ξεκινήσει, πεντέμισι – έξι τελειώνουμε, πάει

κολυμβητήριο και κάθε Σάββατο έχει ρυθμική το πρωί. Το βράδυ πηγαίνει νωρίς για ύπνο και της αρέσει να διαβάζει πάρα πολύ, πριν κοιμηθεί. Διαβάζει κόμικς, παραμύθια, τα πάντα.

- **Το πρόγραμμα του ύπνου της πώς είναι; Θα μπορούσατε να μου το αναφέρετε;**
- Φέτος ή γενικώς;
- **Ας ξεκινήσουμε από την Προσχολική Εκπαίδευση, όταν πρωτοβγήκε η διάγνωση της μικρής. Κοιμόταν...**
- Η διάγνωση είχε βγει όταν ήταν νήπιο, οπότε ήταν ένα παιδί που κοιμόταν μόνο το βράδυ, πάρα πολλές ώρες όμως.
- **Συνεχόμενα;**
- Ναι, από τις οκτώ το βράδυ μέχρι τις οχτώ το πρωί.
- **Δε γύριζε στον ύπνο της; Να, έχετε παρατηρήσει κάτι τέτοιο, κάποια κινητικότητα, να σηκώνεται για τουαλέτα.**
- Όχι κοιμάται ήσυχα. Δε σηκώνεται να πάει ούτε τουαλέτα.
- **Το παιδί σας το έχετε παρατηρήσει να δυσκολεύεται να συγκεντρωθεί; Ποια είναι η εικόνα της;**
- Έχουμε βελτιωθεί πάρα πολύ, από το έντεκα, δηλαδή, που έχουμε ξεκινήσει εργοθεραπείες, αλλά είχε θέματα η Ιωάννα και έχει ακόμα. Και δυσκολεύεται να οργανώνει το χρόνο της και αν δεν της πεις έλα να διαβάσεις, παρόλο που την αγχώνει, θα την αγχώσει ξέρω 'γω αργά το βράδυ. Δεν έρχεται μόνη της να κάνει κάποια σωστή ώρα. Δεν έχει μόνη της κάποιο οργανωμένο πρόγραμμα, αργεί να συγκεντρωθεί και έχει τη συνήθεια που της αρέσει να διαβάζει πολύ με ένα συγκεκριμένο άτομο, με συγκεκριμένη μεριά, της αρέσει να διαβάζει με ένα συγκεκριμένο τρόπο. Αν της αλλάξεις συνήθειο και τη βγάλεις από το συνήθειο, δεν μπορεί ούτε να συγκεντρωθεί, όπως το έχουμε καταφέρει μέχρι τώρα, ούτε να κάνει γρήγορα.
- **Έχετε παρατηρήσει σε ποιες συνθήκες ίσως υπάρχει αυτή η δυσκολία συγκέντρωσης;**
- Όταν είναι κουρασμένη, όταν έχει να κάνει κάτι καινούργιο, τα καινούρια την ενοχλούνε λίγο, όχι πολύ, ανάλογα με το βαθμό της δυσκολίας αν είναι κάτι που δεν της αρέσει καθόλου, δυσκολεύεται πολύ να συγκεντρωθεί. Σε αυτά που της αρέσουν πολύ και σ' αυτά αντιμετωπίζει ένα βαθμό δυσκολίας, εάν είναι σ' ένα καινούριο περιβάλλον με ένα καινούριο άνθρωπο.

- **Όταν δυσκολεύεται να συγκεντρωθεί, τι συμπτώματα έχει;**
- Αρνείται να έρθει να κάνει αυτό που πρέπει να κάνει. Όταν κάτσει αρνείται με τον τρόπο της. Επιμένει να κάνει βλακειές. Μπορεί να παίζει με το στόμα της, με τα χέρια της, με τα μολύβια, να πετάει άσχετες κουβέντες. Να σηκώνεται, να πηγαίνει τουαλέτα, να πίνει νερό, να πεινάει, να κάνει διάφορα, δηλαδή αρνείται. Μπορεί ν' ασχολείται με κάτι που είναι μπροστά της. Συνήθως αδειάζουμε όλο το τραπέζι για να διαβάσει, να μην έχει άλλα πράγματα μπροστά της, άλλα ερεθίσματα.
- **Υπάρχουν κάποιες δραστηριότητες κατά τις οποίες μπορεί να διατηρήσει περισσότερο την προσοχή της;**
- Τώρα να πούμε στα μαθηματικά, όσον αφορά τα μαθήματα, τα μαθηματικά τα λύνει πάρα πολύ εύκολα και πολύ γρήγορα και συγκεντρωμένα. Ό,τι είναι στο σχολείο σε έτοιμη φόρμα απ' τις ασκήσεις, δηλαδή το φυλλάδιο και αυτά τα προτιμάει απ' τις ανοιχτού τύπου ερωτήσεις όπως είναι να γράψει μια έκθεση, στείλε μου ένα χαιρετισμό και τέτοια ή να κάνει δύο προτάσεις, αυτά την ενοχλούν και οι δραστηριότητες οι εξωσχολικές, αυτή που προτιμά είναι η κολύμβηση αλλά και πάλι δεν είναι υπερβολικά υπάκουη δηλαδή και αυτά που προτιμά πάρα πολύ δεν είναι υπερβολικά υπάκουη.
- **Την εποχή της προσχολικής ηλικίας που δεν ήταν τόσο καθορισμένα τα πράγματα με εργασίες, υπήρχαν φαντάζομαι φυλλάδια ή κάτι τέτοιο, κάποιες δραστηριότητες στις οποίες συγκεντρωνόταν περισσότερο; Όπως κάποιο παιχνίδι;**
- Η ρυθμική από τριών χρονών για να κάνεις τις ασκήσεις συντονισμού ματιού – χεριού και για να έχει αρμονία με το σώμα της;, οπότε ναι, υπήρχαν πράγματα τα οποία τα έκανε και συγκεντρωνότανε, κάνει εργοθεραπεία από μωρό, κάνει..., έχει καταβάλει πολλή προσφορά. Τώρα δεν κατάλαβα ακριβώς την ερώτηση, προσχολική ηλικία τι ακριβώς να έκανε συγκεντρωμένη;
- **Όταν ήταν στο νηπιαγωγείο, υπήρχε ένα παιχνίδι, κάποια δραστηριότητα, που το έκανε πιο πολύ συγκεντρωμένα σε σχέση με κάποιο άλλο;**
- Άκουγε τα παραμύθια πολλή ώρα αφοσιωμένη, δεν μπορούσε να πάει πουθενά, έμενε κόκκαλο και καθηλωνόταν, έβλεπε τηλεόραση πολύ, η τηλεόραση την καθήλωνε πολύ, ο υπολογιστής την καθηλώνει πολύ, αλλά σαν δραστηριότητα που να έχει κίνηση μέσα, μπορούσε να ακολουθήσει το πρόγραμμα της ρυθμικής, όταν ξέφευγε λίγο, με μικρές παρατηρήσεις δηλαδή.

- **Όταν εσείς βλέπετε να δυσκολεύεται να συγκεντρωθεί κάνατε κάτι ώστε να τη βοηθήσετε να ξαναμπει στο πλαίσιο;**
- Βάζω χρονόμετρο, το χρονόμετρο την ενεργοποιεί απίστευτα. της λέω να λύσουμε πέντε λεπτά αυτή την άσκηση, επτά λεπτά αυτή την άσκηση, μέχρι να πάει ο δείκτης εκεί θα έχεις κάνει εκείνο, την κινητοποιεί.
- **Δυσκολεύεται να παραμείνει στην ίδια θέση για κάποιο χρονικό διάστημα;**
- Μένει στη καρέκλα, αλλά μαμουνιάζει στην καρέκλα.
- **Το παιχνίδι της το ολοκληρώνει ή το αφήνει στη μέση;**
- Τώρα η Ιωάννα, αυτή παίζει πολύ, το κάνει ολόκληρο. Έχουμε μια θεματική ενότητα, τα παιχνίδια της είναι συνήθως διαδραστικά, με την αδελφή της παίζει, έχουν ένα κύκλο, βλέπω ότι τα ολοκληρώνουν, περνάνε μετά στο επόμενο, αλλά έχουνε κάνει κάτι. Δεν ξεκινάνε και δεν κάνουν τίποτα και πάνε στο επόμενο. Τα ολοκληρώνει οπότε, τώρα αναγκαστικά, επειδή παίζει με τη Βασιλική. Τα ολοκληρώνει κι εκείνη; Είναι και δική της επιλογή; Πάντως τα ολοκληρώνει.
- **Μόνη της παίζει και ολοκληρώνει κάτι ή πάντα με την αδελφή της;**
- Μόνη της δεν παίζει, δηλαδή να κάνει ένα παζλ μόνη της, να το λύσει και αυτά, μόνη της διαβάζει.
- **Όταν δεν έχει το υποχρεωτικό της σχολείο και ασχολείται με κάτι άλλο, σηκώνεται διαρκώς ή παραμένει καθισμένη;**
- Καθηλωμένη είναι μόνο στην τηλεόραση ή όταν διαβάζει ένα κόμικς. Κατά τα άλλα παίζει, κινείται με την αδελφή της και αυτά, δεν την βλέπεις ακίνητη εκτός αν κολλήσει στον υπολογιστή ή στην τηλεόραση.
- **Υπάρχει κάποιο παιχνίδι δραστηριοτήτων που την κρατά περισσότερο καθηλωμένη; Μου είπατε τα παραμύθια...**
- Όταν διαβάζει πολύ, διαβάζει πολύ η Ιωάννα. Είναι πολύ αγάπη μέσα της ενασχόληση.
- **Μπορεί να παίζει ήσυχα ή συνεχώς μοιάζει σαν να είναι κουρδισμένη, να θέλει να τρέξει, να σκαρφαλώσει, να κουνήσει χέρια, πόδια;**
- Παίζει παιχνίδια τα οποία περιλαμβάνουν κίνηση, χωρία να είναι έντονη κίνηση, να τρέχει, να κάνει διάφορα, παίζει παιχνίδια τύπου θεάτρου, κάνουν τις γάτες, μίμησης δηλαδή, κάνουν τους

σκύλους, κάνουν τις αδελφές, τις μαμάδες, κάνουν παιχνίδια μίμησης που περιλαμβάνουν κίνηση, αλλά δεν έχουν τρέξιμο, εντάσεις και τέτοια. Απλώς κινούνται συνεχώς.

- **Πόση ώρα μπορεί να παίξει με κάτι που την ενδιαφέρει;**

- Μπορεί να παίξει και γκρινιάρη, το καλοκαίρι παίζαμε γκρινιάρη, μια ολοκληρωμένη παρτίδα, έπαιζε μέχρι να βγει από το παιχνίδι κανονικά μία, μιάμιση ώρα. Άμα παίζαμε πολλά άτομα πιο γρήγορα τελειώνει, άμα παίζαμε δυο – τρεις και πάλι μπορεί να ακολουθήσει το επιτραπέζιο.

- **Εγκαταλείπει συχνά σε μικρό χρονικό διάστημα μια ασχολία της;**

- Τώρα μιλάμε για ένα παιδί που έχει κάνει τρία χρόνια γεμάτα εργοθεραπεία και δεν έχει καμιά σχέση με την αρχική του κατάσταση. Δεν τα εγκαταλείπει εύκολα, όχι.

- **Στην προσχολική εκπαίδευση όταν ουσιαστικά γνωρίσατε για τη ΔΕΠ/Υ μπήκατε στη διαδικασία να το ψάξετε, γιατί θα βλέπατε κάποια στοιχεία, τότε πώς ήταν εγκατέλειπε εύκολα τις ασχολίες της;**

- Ναι, ναι δεν το συζητώ. Όταν πήγαμε να κάνουμε την αρχή της εργοθεραπείας μιας και ακόμα το ψάχναμε και ούτε είχαμε καταλάβει ακόμα κι εμείς τι είναι ΔΕΠ/Υ, η Ιωάννα δεν ήταν σε θέση ούτε αυτό που αγαπάει πάρα πολύ να κάνει. Δηλαδή, τώρα αυτό που κάθεται και τελειώνει ένα παραμύθι μόνη της να διαβάσει, δεν ήταν σε θέση να το κάνει, να μείνει, να παίξει, να παρακολουθήσει ένα πρόγραμμα ολόκληρο που της αρέσει πολύ όπως ξέρω ‘ γω. Είχε ...αντιμετώπιζε ένα βαθμό δυσκολίας, εκτός αν ήταν η τηλεόραση, που την καθήλωνε, επειδή ήταν πολύ γρήγορες οι εναλλαγές.

- **Τότε πόση ώρα μπορούσε να παίξει με κάτι που της άρεσε;**

- Δεν έπαιζε. Ήταν και πιο μικρή η Βασιλική. Η Βασιλική την έχει παρασύρει και παίζουν, η αδελφή της.

- **Πόσα χρόνια διαφορά έχουν;**

- Δυόμισι. Δεν ήταν παιδί που θα το δεις να παίζει.

- **Είναι παρορμητική σε συζητήσεις η Ιωάννα; Θέλει να πει τη γνώμη της πριν ολοκληρώσουν οι άλλοι τις φράσεις τους;**

- Θα σ’ ακούσει και μετά θα πει κάτι άσχετο. Θα πει πράγματα τα οποία δεν την έχεις ρωτήσει. Έχουμε λοιπόν και στην ποιότητα του λόγου, τη σαφήνεια του λόγου, δηλαδή μπορεί να δει έναν

άγνωστο και να αρχίσει να του λέει διάφορα πράγματα, χωρίς να έχει ρωτήσει που δεν τον αφορούν.

Έχει μια παρορμητικότητα στο λόγο.

- **Η διάθεσή της πώς είναι; Αλλάζει; Έχει μεταστροφές;**
- Όχι, είναι πάντα χαρούμενο παιδί. Είναι αισιόδοξη.
- **Όταν παίζει με άλλα παιδιά πώς συμπεριφέρεται; Υπάρχει διαφορά όταν το περιβάλλον είναι κλειστός ή ανοιχτός χώρος;**
- Παίζει πολύ ομαδικά και δεν την πειράζει αν είναι παιδότοπος ή παιδική χαρά, είτε να είναι ξέρω 'γω στην παραλία. Είναι πολύ φιλική, παραχωρεί συνέχεια τη σειρά της, συνέχεια τα παιχνίδια της τα μοιράζεται. Είναι πέραν του δέοντος και φιλική και καλή.
- **Όταν βρίσκεται με μεγαλύτερους από εκείνη, είτε ηλικιακά είτε σωματικά τι κάνει; Ακολουθεί; Αντιδρά; Προσπαθεί να περάσει το δικό της;**
- Της αρέσει. Της αρέσει να πάρει μέρος στη συζήτηση. Της αρέσει να ακούει και να πάρει μέρος, αλλά μπορεί να λέει άσχετα.
- **Δηλαδή προσπαθεί να ακολουθήσει όταν είναι με άλλους;**
- Προσπαθεί να φέρει τη συζήτηση στα δικά της ενδιαφέροντα.
- **Όταν βρίσκεται με υπερήλικες, για παράδειγμα γιαγιάδες, παππούδες, είτε με τον ένα είτε και με τους δυο, έχει κάποια διαφορά στη συμπεριφορά, στη συμπεριφορά τη δικιά της ή τη δικιά τους και αυτό να λειτουργεί καταλυτικά πάνω της;**
- Όχι, ίσα, ίσα ειδικά οι πιο μεγάλοι, παππούδες, γιαγιάδες, τη θεωρούν και πάρα πολύ καλή ομιλήτρια και πάρα πολύ καλή, έξυπνη, τα πάντα. Μια χαρά. Αλλά ούτως ή άλλως συζητούν πράγματα που ενδιαφέρουν την Ιωάννα.
- **Οπότε όλα στρέφονται στο δικό της ενδιαφέρον και επίπεδο.**
- Αν βρεθεί με μεγαλύτερους και κάνουν άλλου είδους συζήτηση απλά... θα προσπαθήσει να στρέψει το ενδιαφέρον στα δικά της θέματα και αν βρεθεί με μεγαλύτερους όπως είναι γιαγιάδες, παππούδες σαφώς και μιλάνε για θέματα μόνο που απασχολούν την Ιωάννα.
- **Όταν βρίσκεται μόνη της μαζί σας, πώς αντιδρά; Ποια είναι η συμπεριφορά της;**
- Μια χαρά, φυσιολογική.
- **Όταν είναι με τον μπαμπά της;**

- Έχουνε ψιλοεντάσεις, αλλά στιγμιαίες, δηλαδή έχουν ψιλοδιαφωνίες, δεν είναι τόσο υποχωρητικός.
- **Θέλετε να περιγράψετε ένα περιστατικό, για να γίνει πιο κατανοητό αυτό που λέτε;**
- Απλά πράγματα τις καθημερινότητας, δηλαδή ξέρω 'γω εμένα μπορεί να μου ζητήσει να καθίσει πέντε λεπτά στον υπολογιστή, αλλά ακριβώς πέντε λεπτά, με το μπαμπά της θα έχουν μια ψιλορήξη, γιατί θα πει τώρα ήρθα, τώρα πρέπει να σηκωθείς. Θα αρχίσει να διαμαρτύρεται, αφού έχω πέντε λεπτά ακόμα γιατί να μην το κάνω; Για πέντε λεπτά και τι έγινε; Είναι σαν να λέμε θέμα υποχωρητικότητας, εγώ είμαι πιο διαλλακτική. Θα πω ναι τα κέρδισες τα πέντε λεπτά, κάτσε πέντε λεπτά ακόμα, δεν θα τσακωθώ, θα την πάρω με τρόπο. Ο μπαμπάς της θα της πει όχι, τώρα σκέφτηκα πρέπει να σταματήσουμε γιατί πρέπει να κάνουμε εκείνο, θα έρθουν σε ρήξη, γιατί εκείνη δε θέλει να τη βγάξεις απότομα από ό,τι κάνει. Έχουν αυτή τη διαφωνία.
- **Με την αδελφή της όταν είναι πώς είναι η σχέση τους;**
- Υποχωρητική είναι η Ιωάννα, πάρα πολύ υποχωρητική με την αδελφή της. Την αφήνει να κάνει ό,τι θέλει. Η αδελφή της είναι αρχηγός.
- **Δηλαδή και στο παιχνίδι ακολουθεί ό,τι πει η μικρή;**
- Ακολουθεί. Συνήθως η μεγάλη ακολουθεί τη μικρή.
- **Έχετε να προσθέσετε κάτι άλλο; Έχω ολοκληρώσει με τις ερωτήσεις.**
- Όχι. Τώρα η Ιωάννα είναι σε πολύ καλύτερο επίπεδο από το έντεκα, γι' αυτό ίσως και να μην ήμουνά πολύ...
- **Όλα καλά. Μια τελευταία απορία έχω, η οποία είναι πέρα από τις ερωτήσεις, αλλά νομίζω ότι θα βοηθήσει πάρα πολύ στο ιστορικό της Ιωάννας. Πώς μπήκατε στη διαδικασία και καταλάβατε ότι έχει ΔΕΠ/Υ; Και πήρατε και τη διάγνωση;**
- Η δασκάλα, η δασκάλα από το νήπιο, δε μας έβγαλε διάγνωση η γυναίκα, αλλά μας είπε ότι το παιδί δεν είναι σε θέση να ολοκληρώσει τις εργασίες του. Μας εξήγησε επειδή λέγαμε μα ίσως είναι βουνό και αυτά, πολλά μας είπε με τον τρόπο της, ξέρετε κάτι το πρόγραμμα είναι προσαρμοσμένο σε πεντάχρονα. Είναι προσαρμοσμένο σε παιδάκια προσχολικής ηλικίας. Η πλειοψηφία, η συντριπτική πλειοψηφία ακολουθεί. Η Ιωάννα ξαπλώνει στο πάτωμα την ώρα που μιλάμε, ενώ μας ακούει, παρακολουθεί τα πάντα, συμμετέχει, αλλά μπορεί να είναι ξαπλωμένη στο πάτωμα, μπορεί να

προχωράει γύρω στην τάξη, μπορεί να πηγαίνει στο παράθυρο, να χαζεύει έξω, αλλά παράλληλα να μας ακούει, δεν μπορεί όμως να κάτσει στην καρέκλα. Συνήθως ξάπλωνε και κυλιότανε, το πιο συνηθισμένο της ήταν αυτό. Δεν έκανε τις εργασίες της είχε μια κινητική αδεξιότητα. Και στη λεπτή κίνηση και στην αδρή κίνηση, έπεφτε, σκουντούφλαγε, όλα αυτά. Τα είδε η γυναίκα η οποία κατάλαβε ότι δεν είναι όπως τα έλεγα εγώ, ότι είναι μικρή ακόμα. Δεν ταιριάζανε με την ηλικία της και μας είπε ότι ξέρετε κάτι, πηγαίνετε να δείτε το παιδί. Θα το δει ένας ειδικός, ένας παιδίατρος, αναπτυξιολόγος, μας είπε συγκεκριμένα, και είχε δίκιο. Την είδε η κυρία Ντανοπούλου και μας είπε να πάει κατευθείαν στην εργοθεραπεύτρια να την εκτιμήσει κι εκείνη. Την εκτίμησε η εργοθεραπεύτρια του Αττικού και κατευθείαν, δηλαδή μέσα σε ενάμιση μήνα που πήγαινε σχολείο, είχαμε διάγνωση.

- **Α, τόσο γρήγορα, πολύ ωραία.**

- Γιατί είχε προηγηθεί να πάει και στον παιδικό σταθμό και προνήπιο σε παιδικό σταθμό βέβαια. Αλλά είχε πάει σχολείο και δεν δικαιολογούνταν η συμπεριφορά της, δεν έκοβε, δε ζωγράφιζε, δεν αποτύπωνε ούτε απλά σπιτάκια, κύκλους, τετράγωνα, τίποτα. Και δεν καθόταν σε καρέκλα. Ήταν συνέχεια ξαπλωμένη, μετά από ένα σημείο και μετά την ψάχναμε στα πατώματα ή στα παράθυρα. Αλλά τους άκουγε, συμμετείχε, μπορούσε να απαντήσει ανά πάσα στιγμή, αλλά δεν μπορούσε να καθηλωθεί με τίποτα. Το οποίο το έκανε και στην πρώτη. Τώρα το έχουμε κόψει σε ένα βαθμό.

- **Δηλαδή μετά από τρία χρόνια εργοθεραπείας, τώρα έχετε παρατηρήσει τη διαφοροποίηση.**

- Τώρα είναι η μέρα με τη νύχτα σε σχέση μ' αυτά που περάσαμε. Δηλαδή στην πρώτη δημοτικού σηκωνότανε και πήγαινε στο παράθυρο τα βιβλία της να λιάζονται. Τα πήγαινε στο παράθυρο και τα' άφηνε πάνω στο καλοριφέρ να τα βλέπει ο ήλιος. Στον κόσμο της τελείως, αλλά ήξερε τα πάντα. Ότι γινόταν μέσα στην τάξη το ήξερε, το άκουγε, αλλά συμπεριφορικά ήταν αλλού. Αλλά πήγε την πρώτη χρονιά τρεις φορές την εβδομάδα της εργοθεραπείας, τη δεύτερη χρονιά δυο φορές την εβδομάδα εργοθεραπεία. Τώρα έχουμε φτάσει να πηγαίνουμε μια φορά την εβδομάδα και να κάνει πάρα πολλά πράγματα εκτός, άλλες δραστηριότητες, ζωγραφική, κολύμβηση. Εξακολουθούμε τη ρυθμική.

- **Μάλιστα πολύ ωραία.**

- Το οποίο όλα αυτά τη συγχρονίζανε, της δίνουνε, όλα της δίνουνε κάτι. Βλέπει και παιδοψυχολόγο μια φορά την εβδομάδα.
- **Ευχαριστώ πολύ! Καλή συνέχεια.**

11. Μαρία κα Γεωργία

- **Καλησπέρα σας, θα ήθελα να σας απευθύνω μερικές ερωτήσεις που αφορούν τη Μαρία και τις καθημερινές συνήθειες της. (Μαρία, μαθήτρια στο νηπιαγωγείο και η οποία έχει έναν αδερφό, ένα χρόνο μικρότερο της.)**
- **Ξεκινώντας τις ερωτήσεις, η πρώτη ερώτηση που θα ήθελα να σας απευθύνω αφορά στο καθημερινό του πρόγραμμα, την καθημερινότητα της.**
- **Πώς είναι μια μέρα με τη Μαρία; Πώς είναι η μέρα της από την ώρα που ξυπνάει μέχρι την ώρα που κοιμάται.**
- Το πρωί σηκώνεται πολύ νωρίς η Μαρία, 7.20 ξεκινάει το πρωινό της και μετά πηγαίνει στο νηπιαγωγείο, όπου ακολουθεί ολοήμερο πρόγραμμα και σχολάει 3.45. Επιστρέφοντας στο σπίτι παίρνει το απογευματινό της, ακολουθεί διάφορες δραστηριότητες εξωσχολικές, όπως κολυμβητήριο. Μετά νωρίς το βραδάκι πέφτει για ύπνο, γύρω στις 8.30 ώρα.
- **Η Μαρία είναι ένα παιδί που έχει δυσκολίες στον ύπνο ή κοιμάται όλο το βράδυ συνεχόμενα;**
- Από τις 8μισή - 9 που ξαπλώνει κοιμάται μονοκόμματα, ο ύπνος της είναι συνεχόμενος. Αλλά το απόγευμα δεν θέλει να κοιμάται, δε θέλει να πέσει για μεσημεριανό ύπνο.
- **Η νηπιαγωγός της σας έχει αναφέρει πώς είναι μέσα στην τάξη; Ποιά είναι η σχέση της με τα άλλα παιδιά και πώς συμμετέχει σε διάφορα παιχνίδια;**
- Είναι ένα πολύ κοινωνικό παιδί, το οποίο όμως ξέρει τι θέλει και δεν επηρεάζεται από την παρέα της. Αυτό που θέλει, αυτό θα κάνει.
- **Την έχετε δει καμία φορά να δυσκολεύεται να συγκεντρωθεί ή το περιβάλλον να την επηρεάζει και να μη μπορεί να συγκεντρωθεί;**
- Το αντίθετο! Δεν επηρεάζεται από το περιβάλλον! Όταν θέλει να ζωγραφίσει, θα ζωγραφίσει. Όταν θέλει να παίξει θα παίξει. Είναι πολύ συγκεντρωμένη σ' αυτό που κάνει.
- **Υπάρχουν κάποιες δραστηριότητες που απασχολείται κατά τις οποίες είναι ακόμα πιο συγκεντρωμένη;**
- Στη ζωγραφική! Όταν ζωγραφίζει ταξιδεύει... είναι μόνο εκεί! δεν ακούει τίποτα..

- **Της αρέσει να χρησιμοποιεί πολλά χρώματα ή αφοσιώνεται τόσο που παραμένει σε ένα χρώμα;**
- Πολλά χρώματα της αρέσει να χρησιμοποιεί και όταν κάποιο συγκεκριμένο σχέδιο το βάλει στο μυαλό της προσπαθεί να το αποτυπώσει στο χαρτί και το ακολουθήσει με πλήρη ακρίβεια. Αν κάτι έχει σκεφτεί θέλει να το κάνει εικόνα, αν δε το τελειώσει δε σταματάει.
- **Γενικά είναι ένα παιδί που μπορεί να παραμείνει στην ίδια θέση και να κάνει πράγματα; ολοκληρώνει το παιχνίδι της;**
- Ναι.. ναι.. το αντίθετο... δε μας αφήνει ήσυχους αν δεν ολοκληρώσει. Έχουμε αυτό το θέμα.
- **Δεν είναι δηλαδή από τα παιδιά που σηκώνεται συχνά για να κάνει κάτι άλλο, που σκέφτηκε ή της απέσπασε τη προσοχή;**
- Όταν θέλει κάτι, κάθεται εκεί μέχρι να τελειώσει.
- **Εκτός από τη ζωγραφική που είναι μια δραστηριότητα στην οποία παραμένει συγκεντρωμένη, υπάρχει και κάποιο παιχνίδι το οποίο της κινεί ιδιαίτερα το ενδιαφέρον;**
- Τα παζλ της αρέσουν ιδιαίτερα και συγκεντρώνεται πολύ. Επιτραπέζια παιχνίδια που παίζουμε όλοι μαζί οικογενειακά της αρέσουν πολύ, αλλά και να διαβάζουμε παραμύθια. Για παράδειγμα το βράδυ πριν κοιμηθεί, αν δε τελειώσουμε το παραμύθι και δύο τρία παραμύθια δε κοιμόμαστε. Αυτά νομίζω.
- **Με τα παζλ της αρέσει να ασχολείται να ολοκληρώνει μόνη της ή με κάποιον παρέα;**
- Παρέα προτιμάει να έχει, αλλά μόνη της ολοκληρώνει το παιχνίδι.
- **Καμιά φορά όταν δυσκολεύεται εσείς πώς τη βοηθάτε;**
- Είμαι μαζί της και προσπαθούμε με διάφορους τρόπους να την οδηγήσω προς το τέλος του παζλ όταν δυσκολεύεται. Προσπαθώ να την αφήσω να ανακαλύψει μόνη της πως συμπληρώνεται.
- **Πόση ώρα περίπου παίζει με κάτι που την ενδιαφέρει;**
- Όταν της αρέσει κάτι πολύ μπορεί να παίζει και πάνω από μία ώρα ακατάπαυστα.
- **Δηλαδή δε θα μπορούσαμε να πούμε ότι εγκαταλείπει;....**
- Όχι! Καθόλου...
- **Όταν κάτι δε της αρέσει ιδιαίτερα... πόση ώρα θα ασχοληθεί με αυτό;**
- Αν κάτι δεν της αρέσει δεν το ξεκινάει... δεν μπαίνει στη διαδικασία να ακολουθήσει κάτι όταν δεν της αρέσει. Αυτό είναι σίγουρο!

- **Σε συζητήσεις η Μαρία είναι παρορμητική; Θα προσπαθήσει να πει αυτό που σκέφτεται μην αφήνοντας τους άλλους να ολοκληρώσουν;**
- Συνήθως περιμένει, αλλά σαν όλα τα παιδάκια όταν έχουν λαχτάρα να πουν κάτι θα διακόψει και θα προσπαθήσει να προσπεράσει τη σειρά κάποιου για να πει αυτό που θέλει. Αυτό όμως δε συμβαίνει συχνά... αλλά συμβαίνει..
- **Η διάθεση της έχει εναλλαγές συχνές;**
- Δεν έχει πολλές μεταστροφές η διάθεση της. Όταν όμως βρίσκεται με τον αδερφό της έχουμε εντάσεις, υπάρχει ανταγωνισμός λίγο, υπάρχει μια μικρή δόση ζήλειας.
- **Όταν παίζει με άλλα παιδιά, γενικά, πώς συμπεριφέρεται;**
- Προσπαθεί να επιβάλλει την άποψη της με τρόπο πολύ έντεχνο , θα ακολουθήσει και τους άλλους, αλλά γενικώς προτιμάει να κάνει αυτό που θέλει αυτή. Είναι λίγο ηγέτης.
- **Την ίδια συμπεριφορά παρατηρείτε και σε κλειστούς χώρους, όπως σε παιδότοπους, ή ένα πάρτυ, μια γιορτή ή βλέπετε διαφορετική συμπεριφορά σε μια παιδική χαρά;**
- Όχι την ίδια συμπεριφορά έχει.
- **Δεν την επηρεάζει δηλαδή ο χώρος;**
- Όχι δεν επηρεάζεται καθόλου από τον περιβάλλοντα χώρο ούτε από το ποια πρόσωπα έχει δίπλα της, αν είναι γνωστά ή άγνωστα. Έχει σχεδόν την ίδια συμπεριφορά.
- **Όταν η Μαρία, βρίσκεται με μεγαλύτερους από εκείνη ηλικιακά ή και σωματικά πώς αντιδρά; Ακολουθεί; Προσπαθεί να περάσει το δικό της;**
- Ακολουθεί κανονικά!
- **Εκεί δηλαδή το ηγετικό στοιχείο που μας αναφέρατε πριν περιορίζεται κάπως;**
- Όχι πολύ όμως, ανάλογα πόσο μεγάλη διαφορά έχει με το υπόλοιπο σύνολο, αλλά και με πιο μεγάλα παιδιά του δημοτικού λειτουργεί. Προσπαθεί να περνάει το δικό της αλλά ίσως όχι τόσο έντονα, όσο με τα μικρά παιδιά ή με τα παιδιά της ίδιας ηλικίας.
- **Όταν βρίσκεται με υπερήλικες, δηλαδή γιαγιά και παππού ή γενικά μεγάλους ανθρώπους, πώς είναι η συμπεριφορά της;**
- Το ίδιο νομίζω, είναι ένα παιδάκι που μπορεί να κάτσει και με έναν μεγάλο άνθρωπο και με έναν μικρό. Θα κάνει επίδειξη των ικανοτήτων της, ξέρει πολύ καλά ποια είναι τα δυνατά της σημεία

και προσπαθεί να τα επιδεικνύει. Δηλαδή, θα ζητήσει από τον παππού της να παίξουν πάζλ, θα ζητήσει από τη γιαγιά της να ζωγραφίσουν. Κάνει πράγματα τα οποία ξέρει ότι είναι καλή μαζί τους.

- **Δεν υπάρχει κάποια διαφοροποίηση στη συμπεριφορά της αν είναι με τον έναν ή και με τους δύο παππούδες;**

- Όχι!

- **Υπάρχει πιστεύετε κάποιο χαρακτηριστικό στη συμπεριφορά των μεγάλων που λειτουργεί καταλυτικά στη συμπεριφορά της μικρής;**

- Όχι παραμένει στην ίδια συμπεριφορά, δεν υπάρχει διαφοροποίηση.

- **Όταν είναι με σας ή με τον μπαμπά της ή με τον αδερφό της η συμπεριφορά της ποια είναι; Θα μπορούσατε να μας τη περιγράψετε;**

- Είναι ένα παιδί το οποίο μας ζητάει πράγματα, θέλει να κάνει αυτά που θέλει, όπως κάθε παιδί όταν δει ότι δεν γίνεται αυτό που θέλει, στην αρχή, αντιδράει όμως άμα είμαστε απόλυτοι και οι δύο και της δείξουμε ότι αυτή είναι η κατάσταση, εντάξει τότε μαλακώνει τη συμπεριφορά της και δεν επαναστατεί, αλλά πρέπει να είμαστε απόλυτοι και οι δύο, να της δείξουμε ότι αυτό ήταν.

- **Όταν λέτε αρχικά ότι αντιδράει, μπορείτε να μας περιγράψετε ειδικότερα πως είναι τότε η συμπεριφορά της;**

- Γκρινιάζει, γκρινιάζει, γκρινιάζει ..προσπαθεί με τρόπο, που δεν το κάνει συχνά.. Δηλαδή αρχίζει να φωνάζει.... να λέει μα εγώ θέλω, μα εγώ θέλω, μα εγώ θέλω, μέχρι να της πεις εντάξει .. Μαρία θα το κάνουμε...

- **Θέλετε κάτι άλλο να μας πείτε γενικότερα για τη συμπεριφορά της ή για την πορεία της έτσι στο νηπιαγωγείο, στην τάξη με τα άλλα παιδιά;**

- Με τη Μαρία και εγώ και ο μπαμπάς της είμαστε πολύ ευχαριστημένοι, γιατί είναι ένα παιδάκι που ξέρει τι θέλει, κάνει παρέα εύκολα με άλλα παιδιά, ασχολείται με πράγματα που της αρέσουν και φαίνεται να το απολαμβάνει, ενώ μ' αυτά που δεν της αρέσουν δεν ασχολείται και αυτό εμένα με χαροποιεί, γιατί δεν επηρεάζεται εύκολα... εντάξει λίγο γκρινιάζουμε πότε πότε γιατί είμαστε ισχυροί χαρακτήρες και ξέρουμε τί θέλουμε... και αυτό έχει και τα καλά του, έχει και τα κακά του.. για τη μαμά και τον μπαμπά. Ένα πιο εύκολο παιδί, μπορείς να το κάνεις, ότι θες, πιο εύκολα.

- **Θέλετε κάτι άλλο πριν ολοκληρώσουμε να συμπληρώσετε;**

- Όχι, νομίζω, πως όχι..
- **Κυρία Γεωργία σας ευχαριστούμε πάρα πολύ για τη συνέντευξη σας και το χρόνο σας.. Θα είμαστε και στη διάθεση σας, για ότι άλλο χρειαστείτε.**

12. Δήμητρα κα Ελευθερία

- **Καλημέρα σας κυρία Ελευθερία,**
- **Θα θέλαμε να σας ρωτήσουμε κάποια πράγματα για τη Δήμητρα (μαθήτρια νηπιαγωγείου, με έναν αδερφό νεογέννητο).**
- Η Δήμητρα πηγαίνει σε ιδιωτικό νηπιαγωγείο, στο οποίο είχε πάει και παιδικό σταθμό. Δηλαδή είναι η τρίτη χρονιά σε αυτό το σχολείο, είναι πολύ εξοικειωμένη με το περιβάλλον και γενικώς δεν έχουμε κάποιο ζήτημα.
- **Πώς είναι μια τυπική μέρα της μικρής από την ώρα που ξυπνάει μέχρι την ώρα που κοιμάται;**
- Το πρωί πηγαίνει στο νηπιαγωγείο, πηγαίνει μόνη της με το σχολικό λεωφορείο, δεν τη συνοδεύω εγώ, αν και είναι πολύ κοντά το σπίτι. Επειδή είναι και πρώτο παιδί, έχουμε πέσει πολύ πάνω της και θέλαμε λίγο έτσι να φύγει από... να μην είμαστε όλη την ώρα από πάνω της. Γυρίζει γύρω στις 2-2.30, τρώει σχολείο και είναι δύσκολη στο θέμα του φαγητού. Αυτό μόνο μας αναφέρουν! Δύο φορές τη βδομάδα κάνει μπαλέτο, αααα! Και καμιά φορά την πάμε για εικαστικά, για καμιά ζωγραφική, τέτοια πράγματα. Τα απογεύματα μένει μόνη της, γιατί εγώ δουλεύω στα φροντιστήρια και εκείνη μένει με τον μπαμπά της σπίτι.
- **Θα μπορούσατε να μου αναφέρετε το πρόγραμμα του ύπνου της;**
- Εεε .. κοιμάται πολύ νωρίς, γύρω στις 9. Έχει πολύ ήσυχο ύπνο και ξυπνάει στις 7.
- **Συνεχόμενα;**
- Συνεχόμενα. Α!! όχι συνεχόμενα .. εε εννοείται αν έρχεται στο κρεβάτι μας ;..
- **Αν ξυπνάει το βράδυ.. Αν σηκώνεται ή σας φωνάζει;**
- Ναι, ναι φωνάζει φωνάζει! Φοβάται , Φοβάται!
- **Αυτό γίνεται πολύ συχνά;**
- Ναι πολύ συχνά, αλλά δεν το χουμε προσπαθήσει να το διορθώσουμε, γιατί είτε είμαστε κουρασμένοι είτε θεωρούμε ότι τη λυπόμαστε.

- **Αυτό μπορεί να γίνει μία φορά μέσα στο βράδυ ή ..;**
- Όχι! Συνήθως φεύγει ο μπαμπάς από το κρεβάτι του και κοιμάται με μένα (γέλια).
- **Η νηπιαγωγός της τι σας λέει για τη συμπεριφορά της μέσα στην τάξη;**
- Ότι είναι πολύ έξυπνο παιδί, με πολλές ικανότητες.. ότι εκφράζει μία έντονη ζήλεια για τον αδερφό της, μιλάει πολύ για εκείνον, άλλοτε με θαυμασμό και άλλοτε για να της πουν «Εντάξει οι γονείς σου αγαπάνε και εσένα!». Έχει θέμα με τη γέννηση του δεύτερου παιδιού και... σπίτι δείχνει ότι της είναι αδιάφορος..
- **Μέσα στην τάξη, τι σας λέει η νηπιαγωγός της ότι δυσκολεύεται να συγκεντρωθεί;**
- Όχι! Όχι τίποτα.. δεν ... ότι μαθαίνει πολύ εύκολα, είναι πολύ κοινωνική, χαρούμενη, της δίνει μεγάλους ρόλους στα θεατρικά των Χριστουγέννων και της 28^{ης} Οκτωβρίου. Έχει μεγάλη άνεση λόγου και πολύ καλή μνήμη. Εεεε.. πολύ καλή κρίση και γενικώς μας λέει ότι είναι εύκολη και σχεδόν έχει μάθει μόνη της να διαβάζει..
- **Υπάρχουν κάποιες συνθήκες στις οποίες εμφανίζεται κάποια δυσκολία συγκέντρωσης; Έχει κάποια τέτοια αντίδραση;**
- ...όχι.. δεν έχει θέματα συγκέντρωσης.
- **Δεν υπάρχουν άρα κάποιες δραστηριότητες, στις οποίες δυσκολεύεται να συγκεντρωθεί;**
- Όχι !
- **Υπάρχουν κάποιες δραστηριότητες, στις οποίες διατηρεί περισσότερο τη προσοχή της;**
- Ναι! Τα ηλεκτρονικά παιχνίδια... εεε.. οι ταινίες οι παιδικές, στις οποίες έχει τη τάση μετά να κάνει περιλήψεις και να μας τις κάνει σαν θέατρο μέσα στο σπίτι.. να μοιράζει ρόλους..
- **Στις εργασίες για το σπίτι που σας στέλνει η νηπιαγωγός, τα κάνει τα ολοκληρώνει γρήγορα;**
- Ναι! Τα ολοκληρώνει γρήγορα και μόνη της.. γιατί εγώ είμαι μονίμως απύσχα τα απογεύματα. Δεν έχω ασχοληθεί!
- **Τα απογεύματα που είναι με τον μπαμπά της, εκείνος αν δει ότι δυσκολεύεται, προσπαθεί κάπως να τη βοηθήσει;**
- Όχι δεν προσπαθεί! Δεν ξέρω και αν ξέρει τι έχει για την άλλη μέρα. Δεν τον απασχολεί! Τη θεωρεί πολύ μικρή ακόμα..

- **Δυσκολεύεται να παραμείνει στη θέση της για κάποιο χρονικό διάστημα; Ή ολοκληρώνει τις δραστηριότητες και τα παιχνίδια της;**
- Όχι ολοκληρώνει..
- **Άρα δε σηκώνεται διαρκώς ν' αλλάξει θέση;**
- Όχι.
- **Υπάρχει κάποιο παιχνίδι, κάποια δραστηριότητα, που τη κρατάει περισσότερο συγκεντρωμένη;**
- Εε γενικά αυτό που παρατηρείται.. είναι.. ότι δεν την ενδιαφέρουν τόσο τα κλασικά παιχνίδια κοριτσιών! Της αρέσει πολύ το βιβλίο, διαβάζει, όπως μπορεί μόνη της, κάνει ότι είναι δασκάλα και βάζει κούκλες στη σειρά και παίζει. Έχει έντονη προσωπικότητα, μπορεί και να το κάνει αυτό και με άλλα συνομήλικα παιδιά. Το μπαλέτο δεν την ενδιαφέρει ιδιαίτερα, βαριέται λίγο, αλλά δείχνει μεγαλύτερο ενδιαφέρον στους υπολογιστές, δηλαδή μπορεί άνετα να μπαίνει στο ίντερνετ. Και έχει μια περιέργεια γενικότερη για την ανατομία του ανθρώπινου σώματος.
- **Μπορεί να παίζει ήσυχη ή δυσκολεύεται;**
- Δεν παίζει μόνη της πολύ... (μεγάλη παύση).. όχι μόνη της δεν παίζει.
- **Υπάρχουν ώρες που μπορεί να μοιάζει σαν κουρδισμένη; Να θέλει να τρέξει ή να σκαφαλώνει;**
- Όχι απλώς θέλει πάντα παρέα, σαν να μη μπορεί μόνη της.
- **Όταν βλέπεται ότι δεν μπορεί εκείνη την ώρα η βοήθεια σας είναι να της προσφέρεται μια παρέα; Ή κάποιον να είναι κοντά;**
- Ναι! Δηλαδή αυτό που μου κάνει εντύπωση, είναι ότι δεν μένει στο δωμάτιο της να παίζει μόνη της, έρχεται για παράδειγμα στο σαλόνι για να ναι και κάποιος άλλος μαζί της, όταν κάνει μια δραστηριότητα. Σαν να θέλει κάποιον πάντα έτσι.. ακόμα και αν τον βλέπει.. έτσι για ασφάλεια..
- **Όταν είναι κάτι που την ενδιαφέρει πόση ώρα μπορεί να παίζει με αυτό;**
- Πολύ! Δεν έχει θέμα..
- **Μπορείτε να γίνεται πιο συγκεκριμένη όσον αφορά στο χρόνο;**
- και ώρα.. δεν.. δεν.. έχει πρόβλημα, και πάνω από ώρα.. δεν έχω παρατηρήσει κάτι...
- **Υπάρχει κάτι το οποίο μπορεί να το εγκαταλείψει σε μικρό χρονικό διάστημα;**

- Τα αθλήματα, πισίνα τη διακόψαμε, μπαλέτο το διακόψαμε, στίβο τον διακόψαμε. Είδαμε ότι με τον αθλητισμό δεν την ενδιαφέρει ιδιαίτερα.
- **Είναι παρορμητική σε συζητήσεις;**
- Είναι παρορμητική και διατυπώνει και κρίσεις έντονες προς άλλους. Μας δημιουργεί και καμιά φορά και πρόβλημα. Δίνει την εικόνα ότι κάτι έχουμε συζητήσει σπίτι, ενώ δεν έχουμε συζητήσει... βγάζει τα δικά της συμπεράσματα.
- **Αφήνει τους άλλους να ολοκληρώσουν τις φράσεις τους ή παρεμβαίνει μην αφήνοντας τους να ολοκληρώσουν;**
- Επιτρέπει να ολοκληρώσουν, γιατί έχουν κάνει και ειδικά μαθήματα στο νηπιαγωγείο, επειδή είναι ιδιωτικό και είναι τρίτη χρονιά εκεί τους το έχουν μάθει, τους έχουν κάνει μαθήματα συμπεριφοράς, καλών τρόπων... έχει δουλευτεί σε αυτό από το σχολείο, αλλά το πρόβλημα είναι ότι είναι λίγο εριστική με συνομήλικους καμιά φορά με αποτέλεσμα να δημιουργεί αντιπάθειες, σε κάτι παιδάκια συνομήλικα, αυτό μου λέει η νηπιαγωγός της.
- **Αλλάζει η διάθεση της; Μπορεί να έχει κάποια μεταστροφή;**
- Ναι... μουρμουράει.. μονίμως, όταν δε της γίνεται κάτι που θέλει. Αν και αυτό είναι θέμα και δικό μας.
- **Όταν παίζει με άλλα παιδιά πως συμπεριφέρεται; Μπορείτε να μου περιγράψετε τη συμπεριφορά της σε διαφορετικά περιβάλλοντα, κλειστούς ή ανοιχτούς χώρους.**
- Όχι ήπια είναι, όπου τη παίρνει είναι ηγετική και μπορεί κάποιον να τον ποδοπατήσει,, πάντως κάνει έντονα το στίγμα της. Και μόνη της λύνει τις διαφορές της. Δεν έχει χρειαστεί ποτέ να την υπερασπιστούμε.
- **Όταν βρίσκεται με μεγαλύτερους από εκείνη ηλικιακά ή σωματικά πως αντιδρά; Ακολουθεί; Ή προσπαθεί να περάσει το δικό της;**
- Ακολουθεί, είναι εξοικειωμένη.
- **Όταν βρίσκεται με ηλικιωμένους, γιαγιάδες παππούδες;**
- Τους λυπάται και τους αγαπάει, έχουμε μια γιαγιά, η οποία είναι σε μεγάλη ηλικία και τη φροντίζει. Η μητέρα μου που έχει ένα θέμα υγείας, την αγαπάει και τη προσέχει.

- **Όταν είναι με τον έναν από τους δύο έχει κάποια ιδιαίτερη συμπεριφορά; Υπάρχει κάποιο χαρακτηριστικό στη συμπεριφορά τους που πιστεύετε ότι λειτουργεί καταλυτικά επάνω της;**
- Καταλαβαίνει ότι οι ηλικιωμένοι θέλουν βοήθεια και της αρέσει... δε ξέρω.. έχει μια πολύ ώριμη στάση σε αυτό.
- **Όταν βρίσκεται μόνη της με σας ή με τον μπαμπά της ή με τον αδερφό της μπορείτε να μας περιγράψετε πως είναι η συμπεριφορά της;**
- Όταν είναι με τον αδερφό της, τον καταπατάει στη κυριολεξία, επειδή έχει πολύ έντονο το αίσθημα της ζήλειας... δε συζητάμε... θεωρώ ότι ήταν λάθος μας, που την αφήσαμε ένα διάστημα εντελώς να τον χειραγωγεί, γιατί είτε εγώ έλειπα, είτε ο μπαμπάς δεν έδινε σημασία... Το ίδιο κάνει και στον μπαμπά της, σε μένα όχι..
- **Στον μπαμπά της θέλετε να μας περιγράψετε πιο συγκεκριμένα τι κάνει;**
- Εεε.. τον μπαμπά της τον κάνει ότι θέλει στην κυριολεξία. Δεν έχει κάποια ιδιαίτερη συμπεριφορά για να το κάνει αυτό. Είναι γενικά ένα πρώτο παιδί σε μία ευρύτερη οικογένεια και σε θείες κλπ και επειδή και η αδερφή του μπαμπά δεν έχει παιδιά... και για τη γιαγιά είναι το πρώτο εγγόνι.. γενικότερα είναι πολύ χαϊδεμένη και καλομαθημένη.
- **Με σας η συμπεριφορά της;**
- Πιο προσεκτική δεν την "παίρνει το ίδιο" και ξέρει τα όρια της γενικά.. μας δίνει την εντύπωση και σε ξένο περιβάλλον, ότι τη παίρνει κάνει. Προσαρμόζεται απόλυτα.
- **Θέλετε κάτι άλλο να συμπληρώσετε για τη συμπεριφορά της;**
- Ίσως να έπρεπε να είχε κάποια πιο σαφή όρια όχι τόσο συμπεριφοράς.. όσο.. να στο θέμα του ύπνου, του φαγητού.. μας ταλαιπωρεί εκεί.. και είναι πάρα πολύ κτητική! Δεν μπορούμε να βγούμε.. να μείνει σε κάποιον να τη κρατήσει.. Γενικά είναι ένα πολύ ξεκούραστο παιδί και κάποια θέματα στα οποία μάλλον έχει παρεκτραπεί, μάλλον είναι θέμα ορίων δικό μας. Με λάθη που έγιναν σαν πρώτο παιδί και όχι του παιδιού.
- **Σας ευχαριστούμε πολύ! Καλή συνέχεια!**

13. Αιμίλιος και Βιργινία

- Καλημέρα σας, Θα θέλαμε να σας ρωτήσουμε για τον Αιμίλιο (μαθητής νηπιαγωγείου, που έχει μια αδερφή 4,5 χρόνια μεγαλύτερη). Μπορείτε, να μας διηγηθείτε μια τυπική μέρα του παιδιού, από την ώρα που ξυπνά μέχρι την ώρα που κοιμάται...

- Ξυπνάει εύκολα και με χαρά πηγαίνει σχολείο. Δεν είναι στο ολόημερο, είναι στο κλασσικό τμήμα του νηπιαγωγείου, απ' όπου τελειώνει 12.25. Έρχεται σπίτι και έχει κάποια εργασία, κάποια ζωγραφική ή κάποιο γράμμα της αλφαβήτου, σε συνδυασμό με ζωγραφική ή κάποια κατασκευή για την επόμενη, την οποία τη κάνει. Συνεργάζεται.. καμιά φορά μπορεί να αντιδρά λίγο, αλλά συνήθως την κάνει. Πηγαίνει ποδόσφαιρο τρεις φορές την εβδομάδα και κάνουμε και συνεδρίες λογοθεραπείας και εργοθεραπείας τέσσερις ώρες εβδομαδιαίως.

- Για ποιά λόγο κάνετε αυτές τις συνεδρίες;

- Εμμμ... Γιατί... είχαμε μία διαταραχή άρθρωσης... δηλαδή κάποιες λέξεις.. μεγάλες.. εκτενείς ας πούμε σιδηρόδρομους... δε μπορούσε να τις πει, τις μπερδευε.. και είχαμε ελέγξει ότι εξαιτίας αυτού, είχε λίγη χαμηλή αυτοεκτίμηση, ντρεπ.... μια συστολή έντονη και προσπαθούσε να βρει συνώνυμα για να εκφραστεί, αργώντας να μιλήσει. Ήταν ένα μικρό παιδάκι που ήθελε κάποιο χρόνο ας πούμε.

- Θα μπορούσατε να μου αναφέρετε το πρόγραμμα του ύπνου του;

- Το πρόγραμμα του ύπνου του... ήταν από τις 9 ή 9 μισή το βράδυ, έως στις 7.

- Συνεχόμενος ύπνος;

- Συνεχόμενος ύπνος, εεε... καμιά φορά μπορεί να έχει.... να κινείται. Αν όμως έχει προηγηθεί προπόνηση δε κινείται.

- Όταν λέτε κινείται; Τί εννοείται; Σηκώνεται και έρχεται στο κρεβάτι σας, στο δωμάτιο σας;

- Αααα, αυτό ναι.. αλλά σ' αυτό δεν είναι τόσο θέμα του παιδιού. Όσο δικό μας γιατί δεν έχουμε βάλει το όριο. Αυτό είναι δικό μας πρόβλημα αυτό. Όποτε προσπαθήσαμε να μη το κάνει, δεν το έκανε. Είχαμε μεγαλύτερο πρόβλημα με την κόρη μας που είναι πιο μεγάλη, που πάλι δεν είχαμε όριο σαν πρώτο παιδί. Ο Αιμίλιος είναι πιο μαζεμένος σ αυτό το θέμα. Δεν έφταιγε το παιδί. Εμείς δεν είχαμε πολύ ασχοληθεί με το θέμα.

- Το παιδί δυσκολεύεται να συγκεντρωθεί στην τάξη; Τί σας έχει μεταφέρει η νηπιαγωγός του;

- Ότι είναι πολύ κοινωνικό, πειθαρχημένο παιδί, που δε δημιουργεί θέματα, εύκολα προσαρμόστηκε, απλά παρατηρεί μια δυσκολία στη λεπτή κινητικότητα. Δηλαδή, βγαίνει απ' τα πλαίσια και

κουράζεται. Πάνω από είκοσι λεπτά δεν μπορεί να κάνει εργασία ή να συγκεντρωθεί. Αυτό έχει περίπου ελέγξει.

- Σε κάποιες συγκεκριμένες συνθήκες παρατηρείται αυτή η διαφοροποίηση ή σε οποιοδήποτε περιβάλλον;

- Σε θόρυβο! Τον ενοχλεί πολύ ο θόρυβος ... δε μπορεί δηλαδή να κάνει μια ζωγραφιά όταν έχει πολύ θόρυβο ή όταν γίνεται η ηλεκτρική σκούπα ή όταν περνάνε αυτοκίνητα απέξω και έχουμε ανοιχτά παράθυρα ή ξέρω εγώ φωνάζει ένα παιδί ή σηκώνεται ένα παιδί από το καρεκλάκι του ... αυτό μας λέει ότι τον ενοχλεί.. ότι θέλει ησυχία..

- Και ποιά είναι η αντίδραση του σε αυτό;

- Επειδή έχει πολύ έντονη κοινωνικότητα και του αρέσει να γίνεται αποδεκτός... δεν αντιδρά ιδιαίτερα.. δυσανασχετεί αλλά τα καταφέρνει... Σπίτι αντιδρά περισσότερο..

Υπάρχουν κάποιες συγκεκριμένες δραστηριότητες στις οποίες δεν μπορεί τόσο πολύ να συγκεντρωθεί πέρα από τις εξωτερικές συνθήκες;

- Η αντιγραφή... δεν μπορεί τόσο εύκολα να κάνει τη κάνει... ειδικά τώρα που έχει περάσει η μισή χρονιά του νηπιαγωγείου και έχουν να αντιγράψουν πιο πολύ... μέχρι και λεξούλες.. τον βλέπω πάρα πολύ δυσκολεύεται στο να αντιγράψει.

- Υπάρχουν κάποιες συγκεκριμένες δραστηριότητες, οι οποίες τραβάνε περισσότερο τη προσοχή του και μπορεί να κάτσει παραπάνω να ασχοληθεί;

- Ναι βέβαια!! Το ηλεκτρονικό παιχνίδι στην τηλεόραση ή οποιοδήποτε ηλεκτρονικό παιχνίδι και το παιχνίδι ρόλων με κάποιο φίλο του ή ακόμα και με την αδερφή του, που είναι μεγαλύτερη.

- Πόση ώρα μπορεί να απασχοληθεί με κάτι τέτοιο; Να συγκεντρωθεί σε αυτό;

- Αρκετή! Μπορεί να παίξει με τ αυτοκινητάκια μακ κουιν να κάνει ότι ο ένας είναι ο μακ κουιν και ο άλλος είναι κάποιος άλλος... αυτό το έκανε ...να διαβάσει παραμύθι ή να ακούσει... όχι... καλά να διαβάσει δε μπορεί, αλλά να ακούσει παραμύθι ολόκληρο βαριέται.. δεν κάθεται.. όχι...

- Όταν τον βλέπετε να μη μπορεί να συγκεντρωθεί σε αυτό κάνετε κάτι για να τον βοηθήσετε;

-(μεγάλη παύση) τι κάνω για να τον βοηθήσω;..... (μεγάλη παύση) εεεε... όχι ιδιαίτερα.. έχω παρατηρήσει ότι εκνευρίζεται πάρα πολύ.. αν δεν θέλει να συνεργαστεί... είναι άδικος κόπος.. προσπαθώ να τον αφήσω να ξεκουραστεί.. διακόπτουμε ή μου λέει ο ίδιος διάλειμμα..
- **Δηλαδή πόση ώρα είναι περίπου που μπορεί να παραμείνει σε μία δραστηριότητα χωρίς να χρειαστεί να διακόψετε για διάλειμμα;**
- Εκεί στο εικοσάλεπτο περίπου.. μου το έχει πει και η νηπιαγωγός... δεν.. δε συνεργάζεται παραπάνω..
- **Γενικά παραμένει στην ίδια θέση ή θέλει να αλλάζει και θέση;**
- Όχι... όχι.. παραμένει στην ίδια θέση κατά τα λεγόμενα της, απλώς μπορεί να κουνάει τα πόδια του.. ποτέ όμως μου λέει ότι δε σηκώνεται... όπως άλλα παιδιά.
- **Δεν είναι δηλαδή ένα παιδί που σηκώνεται διαρκώς;**
- Όχι.. όχι.. Επειδή έχουμε πάρει και έκθεση, επειδή έχει γίνει και αξιολόγηση στο κέντρο ψυχικής υγιεινής και την έχω διαβάσει λεπτομερώς .. δεν έχει σηκωθεί ποτέ!!
- **Του αρέσει όταν ασχολείται με ένα παιχνίδι ολοκληρώνει;**
- Του αρέσει να τον αποδέχονται οι άλλοι και αυτό κατά τη γνώμη της είναι ο λόγος που ολοκληρώνει κάποιες εργασίες... ναι τώρα αν ανοίγει η τηλεόραση για παράδειγμα ή Έκανε κάποια άλλη δραστηριότητα η αδερφή του... ναι θα διακόψει! Δηλαδή εύκολα σταματάει αν ένα ερέθισμα άλλο του προκαλεί το ενδιαφέρον.
- **Αρα μας λέτε ότι αυτό που το ενδιαφέρον του διατηρείται περισσότερο είναι ένα ηλεκτρονικό παιχνίδι;**
- Μπορεί και ώρες, αν δεν τον σταματήσω.. δεν τον ενδιαφέρει.. δε θα σταματήσει μόνος του..
- **Αρα μπορεί να παίξει ήσυχος ή ... ;;**
- Πολύ ήσυχος... δεν τον καταλαβαίνεις.. παρκάρεται...
- **Υπάρχουν ώρες που μπορεί να μοιάζει σαν κουρδισμένος ή σε ένταση;**
- Έχουμε ελέγξει.. χωρίς όμως να είναι απόλυτα διασταυρωμένο ότι του δημιουργεί μια υπερκινητικότητα η ζάχαρη ή τα γλυκά ή οι χυμοί.. και μας έχουν πει λίγο να το ελαττώσουμε και επειδή δεν τρέφεται πολύ καλά και είναι δύσκολος στις επιλογές φαγητού.. τρώει πολύ σοκολάτα.. πολύ σοκολάτα.. πολλά γλυκά... αλλά όχι ιδιαίτερα υπερκινητικός... ε.. είναι υπερκινητικός σπίτι ..

αλλά όταν πρέπει να μαζευτεί στο σχολείο.. μαζεύεται.. μας είπε η νηπιαγωγός του ότι μαζεύεται και δεν δείχνει κάποια συμπεριφορά προβληματική.

- **Τότε οι αντιδράσεις του είναι συνεχώς να τρέχει συνεχώς, να κινείται ή να θέλει να σκαρφαλώσει;**

- Ναι αυτό το χει και ακόμα και τώρα που έχουμε κάνει διάφορες συνεδρίες το κάνει. Δεν σταματάει..

- **Εσείς όταν τον βλέπετε ότι δεν μπορεί να συγκεντρωθεί και δυσκολεύεται και κουνιέται κάνετε κάτι διαφορετικό ή κάτι άλλο;**

- Εγώ τώρα προσπαθώ να τον αφήνω να εκτονώνεται. Να τον αφήνω να τρέχει και επειδή είναι και πολύ γρήγορος και γενικά είναι καλός στον αθλητισμό.. εκεί εκτονώνεται.. προσπαθώ εκεί τον αφήνω να εκτονώνεται.. να πηγαίνει η ενέργεια του εκεί έξω.

- **Όταν λέτε έξω; Τι εννοείται;**

- Σε μια παιδική χαρά.. μία βόλτα.. .. δηλαδή δεν είναι από τα παιδιά που αν κλειστεί μία ολόκληρη μέρα ή δύο μέρες είναι ήρεμος... δεν είναι ήρεμος.. πρέπει να εκτονωθεί και να κοιμηθεί κιάλας!

- **Όταν βγαίνει έξω και ασχολείται με κάτι που τον ενδιαφέρει πόση ώρα μπορεί να παίζει;**

- Ωω άπειρες ώρες.. δεν έχει τέτοια προβλήματα.. είναι πολύ κοινωνικό παιδί γενικά.. και το ένα και το άλλο..

- **Δεν εγκαταλείπει σε μικρό χρονικό διάστημα την ασχολία του;**

- Όχι.. όχι.. το ίδιο και στη θάλασσα τα καλοκαίρια μπορεί να κολυμπάει δηλαδή δύο ώρες και να μη θέλει να βγει.. συνεχόμενα.. και να μη βγει.. αν δε του φωνάξω να βγει, δε θα βγει.

- **Είναι παρορμητικός, σε συζητήσεις θέλει να πει τη γνώμη του;**

- Όχι.. Δείχνει πολλές φορές ότι δεν ακούει και αυτός έχει ακούσει τα πάντα.. και αυτό είναι λάθος...

- **Επιτρέπει δηλαδή στους άλλους να ολοκληρώσουν τις συζητήσεις τους; Δεν παρεμβαίνει μην αφήνοντας τους άλλους να πουν τη φράση τους;**

- Είναι πολύ λακωνικός και ολιγομίλητος γενικά.

- **Η διάθεση του αλλάζει; Έχει διακυμάνσεις;**

- Όχι ιδιαίτερα.
- **Σε σχέση με τα άλλα παιδιά πώς συμπεριφέρεται;**
- Εδώ έχουμε αλλαγή... κάποια παιδιά με ηγετικό χαρακτήρα, μπορεί να τον καταπατούσαν, δηλαδή.. είχε συστολή.. αν και τώρα τελευταία έχουμε ελέγξει ότι ... και μετά από συμβουλευτική που έγινε και σε μας.. ότι έχει μάθει να διεκδικεί και να απαιτεί μόνος του... και μάλιστα έντονα .. δηλαδή φτάσαμε στο άλλο άκρο κάποια στιγμή..
- **Μάλιστα, τη συμπεριφορά του τη βλέπετε σε διαφορετικά περιβάλλοντα να αλλάζει ;
Δηλαδή αλλιώς συμπεριφέρεται σε κλειστό χώρο (σε ένα πάρτυ, μια γιορτή) και αλλιώς σε ανοιχτό χώρο (σε μια παιδική χαρά);**
- Όχι ιδιαίτερα, αυτό μόνο που μπορεί να αλλάξει και μας έκανε να απορήσουμε ήταν ότι διεκδίκησε κάπου τώρα τελευταία σε κάτι τόσο έντονα, που καταπάτησε άλλο παιδί! Ενώ παλιότερα τον καπέλωναν και τον χρησιμοποιούσαν τώρα σκεφτείτε μας έγινε και παρατήρηση.. Δηλαδή φτάνει..!
- **Πως αντιδρά ο Αιμίλιος, όταν βρίσκεται με μεγαλύτερα παιδιά από αυτόν ηλικιακά ή σωματικά;**
- Α είναι πολύ εξοικειωμένος, λόγω της αδερφής του και ότι γίνονται κάποια πάρτυ σπίτι με παιδιά μεγαλύτερης ηλικίας και επειδή γίνονται και κάποια μαθήματα σπίτι με παιδιά μεγαλύτερης ηλικίας και έχει εξοικειωθεί πολύ με παιδιά ακόμα και δώδεκα, δεκατριών ετών και δεκαπέντε!
- **Τότε τι κάνει ακολουθεί, αντιδρά ή προσπαθεί με κάποιον τρόπο να περάσει το δικό του ;**
- Ακολουθεί! Παίζει ηλεκτρονικά μαζί τους, ποδόσφαιρο, στο ποδόσφαιρο που πηγαίνει έχει παιδιά και τέσσερα χρόνια μεγαλύτερα παιδιά η ομάδα. Και στις ομάδες που κατεβαίνει , όχι δεν έχει τέτοια θέματα..
- **Όταν βρίσκεται με υπερήλικες, δηλαδή με τις γιαγιάδες ή τους παππούδες ..**
- Δεν τους θέλει.. Δεν τους θέλει..
- **Εννοείται με κανέναν ή ακόμα και μεμονωμένα όταν είναι δε θέλει..**
- Λίγο.. δέχεται τη μία του γιαγιά του μπαμπά του, γιατί θεωρώ όμως ότι την χειραγωγεί..
Δηλαδή του κάνει όλα τα χατήρια.. Τη δική μου ας πούμε μητέρα δεν τη θέλει! (μας ενημέρωσε μετά ότι η γιαγιά αντιμετωπίζει και ένα πρόβλημα επικοινωνίας με τους άλλους)

- **Όταν βρίσκεται μόνος του, με την αδερφή του ή με σας ή με τον μπαμπά του; Πώς είναι μπορείτε να μας περιγράψετε κάτι αντιπροσωπευτικό της συμπεριφοράς του;**

- Μιμείται πολύ την αδερφή του.. εεε εκεί ακόμα προσπαθεί να τη μιμηθεί και γλωσσικά, δηλαδή μπορεί να χρησιμοποιήσει εκφράσεις , που είναι πολύ παραπάνω από την ηλικία του, δεν ξέρω αν τις καταλαβαίνει ή συμπεριφορές δικές της... εε.. τον έχει πλάσσει στη κυριολεξία πιστεύω εκείνη σε κάποια θέματα.. Έχει έντονα, όμως εκφράσει τη διαφοροποίηση φύλου, δηλαδή δεν πίνει από φούξια καλαμάκι ή από ροζ ποτηράκι.. εεε και γενικά και επειδή και η αδερφή του δεν έχει ιδιαίτερα παιχνίδια κοριτσίστικα, παίζουν περισσότερο αγορίστικα παιχνίδια..

- **Υπάρχει κάποια διαφοροποίηση της συμπεριφοράς του με τον μπαμπά του; Ή με σας;**

- Έχει διαφορά στο πως αντιμετωπίζει τον μπαμπά του και πως αντιμετωπίζει εμένα. Με τον μπαμπά του γενικώς είναι σαν να είναι αδερφός του, τον αντιμετωπίζει σαν να είναι φίλος του. Νομίζω ότι έχουν μπερδευτεί τα όρια!

- **Πόσο χρόνο περνάνε μαζί;**

- Παλαιότερα πολύ, τώρα όχι τόσο πολύ. Είναι μοιρασμένος ο χρόνος.. Μεγάλωσε όμως τα πρώτα του τέσσερα χρόνια με τον μπαμπά του. Κυρίως τα απογεύματα και δεν είχε κανένα όριο.

- **Με σας πως είναι η συμπεριφορά του;**

- Με μένα θεωρώ ότι είναι πιο ξεκάθαρη η σχέση. Πειθαρχεί περισσότερο και με υπολογίζει και περισσότερο και τώρα μεγαλώνοντας βλέπω ότι με αναζητάει και περισσότερο. Το ίδιο όμως έγινε και με τη μεγάλη μου κόρη.

- **Θέλετε κάτι άλλο να μας πείτε για τη συμπεριφορά του; Ή έχετε ολοκληρώσει;**

- Όχι..

- **Ωραία! Σας ευχαριστούμε πάρα πολύ και σας ευχόμαστε καλή συνέχεια.**

14. Μανώλης κα Νατάσσα

- **Καλησπέρα σας, θα ήθελα να σας απευθύνω μερικές ερωτήσεις που αφορούν τον Μανώλη και τις καθημερινές συνήθειες του. (Μανώλης, μαθητής στο νηπιαγωγείο και ο οποίος έχει μια αδερφή)**

Ξεκινώντας τις ερωτήσεις, η πρώτη ερώτηση που θα ήθελα να σας απευθύνω αφορά στο

καθημερινό του πρόγραμμα.

- **Πώς είναι η μέρα του από την ώρα που ξυπνάει μέχρι την ώρα που κοιμάται.**
- Καλησπέρα σας, ο Μάνος είναι ένα παιδί ζωηρό. Από το πρωί που θα σηκωθεί είναι σε ένταση. Το πρωί θα σηκωθεί, θα πει το πρωινό του, το γάλα του δηλαδή, θα πάει στο σχολείο το πρωί, ευχάριστος πάντοτε. Δε γκρινιάζει ποτέ για να πάει στο σχολείο και ακολουθεί το πρόγραμμα του ολόημερου. Επιστρέφοντας, θα κάνει παρέα μαζί μας, δεν τρώει πολύ συχνά μαζί μας, γιατί τρώει στο σχολείο και ή θα πάει στο κολυμβητήριο ή στο καράτε, ανάλογα. Επιστρέφοντας πάλι από τη δραστηριότητα, παίζουμε κάποια παιχνίδια και μετά πέφτουμε νωρίς για ύπνο, γιατί έχουμε εξαντληθεί.
- **Όταν λέτε κυρία Νατάσσα ότι ο Μανώλης είναι από το πρωί σε ένταση πως θα μπορούσατε να μας το περιγράψετε να το καταλάβουμε καλύτερα;**
- Είναι ένα παιδί, που γενικώς θέλει να ασχολείται με κάτι. Δεν του αρέσει και να κάθεται άπραγος και να βαριέται. Δε βλέπει πολύ συχνά τηλεόραση, προτιμάει να παίζει κάποιο επιτραπέζιο παιχνίδι ή να ασχοληθεί με τα λέγκο, να πιάσουν τα χέρια του κάτι να βιδώσει, να ξεβιδώσει, θέλει να ασχοληθεί γενικώς, με τα χέρια του με κάτι. Ή να παίζει κάποιο ηλεκτρονικό, διότι του αρέσουν πολύ , τα παιχνίδια που έχουν εναλλαγή. Γενικώς θέλει να ασχολείται με κάτι, να μη κάθεται. Γι' αυτό λέω ένα παιδί ζωηρό.
- **Δηλαδή αν είναι μέσα στο σπίτι, που φαντάζομαι εκεί έχετε σαφέστερη εικόνα απ' ότι στο σχολείο, είναι ένα παιδί που θα παίζει διάφορα παιχνίδια, συνεχώς;**
- Όχι δεν αλλάζει παιχνίδια συνέχεια, απλά δεν είναι ένα παιδί που κάθεται άπραγο. Δε μπορεί κάτσει σε έναν καναπέ ή στο κρεβάτι του και να χαλαρώνει. Πρέπει να ασχοληθεί με κάτι. Είτε με τα αυτοκινητάκια του θα τον δεις ή με κάτι να παίζει. Δεν εναλλάσσει τα παιχνίδια με ταχύτητα μεγάλη, αλλά όταν σταματήσει το ένα παιχνίδι, θέλει να ασχοληθεί με κάτι άλλο.
- **Το πρόγραμμα του ύπνου του πως είναι;**
- Ξαπλώνει στις 8.30 το βράδυ κοιμάται σχεδόν στα τρία λεπτά, κατευθείαν και κάνει βαθύ ύπνο μέχρι το πρωί.
- **Χωρίς παύσεις κατά τη διάρκεια της νύχτας;**
- Καμία, χωρίς παύσεις.

- **Γενικά όταν ασχολείται με κάτι είναι συγκεντρωμένος σε αυτό ή δυσκολεύεται;**
- Πολύ, είναι πάρα πολύ συγκεντρωμένος.
- **Με τί του αρέσει συνήθως να ασχολείται;**
- Του αρέσουν πολύ τα λέγκο, κάποια καινούρια παιχνίδια που υπάρχουν με βίδες, που συναρμολογούν αυτοκινητάκια, και του αρέσει να ασχολείται με το Ipad του μπαμπά του.
- **Σ' αυτά τα είδη που μας αναφέρατε για παράδειγμα, συγκεντρώνεται για πόση ώρα περίπου;**
- Για πολύ ώρα, μια ώρα και ...και μόνος του. Όταν του αρέσει κάτι δεν έχει παύση.
- **Όταν δεν του αρέσει κάτι πολύ, πόσο μπορεί να κάτσει να ασχοληθεί με αυτό;**
- 5λεπτο. Θα προσπαθήσει για να σου κάνει το χατήρι ότι θέλει να ασχοληθεί αλλά θα το αφήσει. Όταν δεν του αρέσει κάτι το αφήνει.
- **Με τα φυλλαδιάκια του σχολείου, αυτά που σας στέλνει η νηπιαγωγός στο σπίτι;**
- Είμαστε πολύ τακτικοί. Τα φυλλαδιάκια, τις εργασίες του νηπίου , τις ζωγραφιές καθόμαστε να τα τελειώσουμε κατευθείαν για να τα επιστρέψουμε.
- **Εκεί συγκεντρώνεται;**
- Ναι, είναι και ανταγωνιστικός τύπος. Δε θέλει να είναι πίσω από τους άλλους, οπότε ασχολείται γρήγορα και με πολλή μεγάλη επιμέλεια για να τα κάνει σωστά και να έχει τελειώσει πριν απ' όλους.
- **Όταν μας είπατε πριν ότι σε κάποια πράγματα που δεν τα πολύ θέλει, δεν του αρέσουν πολύ να ασχοληθεί, δε συγκεντρώνεται ιδιαίτερα, εσείς κάνετε κάτι για να προσπαθήσετε να τον βοηθήσετε;**
- Όταν είναι κάτι που είναι απαραίτητο να το κάνει, προσπαθώ να κάτσω εκεί κοντά μαζί του έτσι ώστε να έχει παρέα, να συγκεντρωθεί. Όχι να συγκεντρωθεί, να θελήσει να κάνει την εργασία, γιατί συγκεντρωμένος είναι, απλά δεν έχει διάθεση. Όταν κάθομαι μαζί του, παραπλανώντας τον θα κάτσει παραπάνω.
- **Σε ποιον χώρο συνήθως κάνετε τις εργασίες του;**
- Στο δωμάτιο του. Ή στο δωμάτιο ή σε κάποιο δωμάτιο στο σαλόνι, που έχουμε αρκετά πράγματα για τα παιδιά.

- **Θεωρείτε ότι υπάρχει κάτι άλλο που θα μπορούσατε να του προσφέρεται για να βοηθηθεί περισσότερο, ή δεν θα υπήρχε κάτι άλλο που θα είχε ιδιαίτερη ανταπόκριση;**
- Όχι έχει ανταπόκριση. Όταν αισθανθεί ότι είμαι και εγώ μαζί του και δεν είναι μόνος του σε κάτι που δεν του αρέσει, θα κάτσει περισσότερο.
- **Γενικά παραμένει στην ίδια θέση ή του αρέσει γενικώς να αλλάζει θέση;**
- Του αρέσει να αλλάζει θέση, να κινείται, βαριέται να κάθεται πολύ ώρα κάπου. Άμα όμως κάτι του αρέσει, κάθεται... παράδειγμα του αρέσει να βλέπει και ποδόσφαιρο. Θα κάτσει εκεί και δε θα σηκωθεί καθόλου. Παρόλο που είναι και πολύ ώρα. Είναι να του αρέσει κάτι...
- **Γενικά ολοκληρώνει το παιχνίδι του; ή αφήνει τα πράγματα στη μέση;**
- Το ολοκληρώνει!
- **Αν είναι κάτι που δεν του αρέσει, σηκώνεται διαρκώς, προσπαθεί να αλλάξει θέση;**
- Σηκώνεται και λέει δε θέλω να συνεχίσω. Είναι απόλυτος. Σταματάει.
- **Αρα αυτά που τον κρατάνε περισσότερο συγκεντρωμένο είναι τα λέγκο και αυτά με τις βίδες τα εργαλεία;**
- Πολλές φορές άμα είμαι στην κουζίνα και φτιάχνω μπισκοτάκια, έρχεται και λέει μαμά θα σε βοηθήσω. Θα κάτσει εκεί μαζί μου. Μόνος του αποζητάει κάποια πράγματα να κάνει, ακόμα και αν δε έχει σε κάποια πό αυτά προσκληθεί.
- **Τα καταφέρνει να παίζει ήσυχος, ή γενικά, παίζει με ένταση;**
- Συνήθως παίζει ήσυχος, αρκεί να μη θέλει να τραβήξει τη προσοχή!
- **Γιατί τότε τι κάνει;**
- Ε τότε είναι πιο υπερκινητικός, πιο σαματατζής!
- **Ε δηλαδή σαν λέμε; κουνιέται;**
- Κουνιόμαστε... Φωνάζουμε, γαργαλάμε, γιατί γενικώς σαν χαρακτήρας είναι και πολύ πειραχτήρι. Θέλει να κάνει τους γύρω του, να γελάνε. Μόλις δει κάποιον και είναι κάπως θλιμμένος, ή δε του μιλάει, δε του χαμογελάει, θα πάει να τον πειράξει, να τον γαργαλήσει, να του κάνει κάποια πλάκα, για να αισθανθεί καλύτερα.
- **Α, μάλιστα.. πολύ ενδιαφέρον, γενικά είναι είναι ένα παιδί που θα μπορούσαμε να πούμε ότι του αρέσει να σκαρφαλώνει, να τρέχει..**

- Ναι, ναι... του αρέσει... η κίνηση!
- **Μοιάζει δηλαδή ώρες ώρες να είναι ...**
- Κατσικάκι... που τον λέω εγώ!
- Κουνιόμαστε, τρέχουμε, δε σταματάμε ποτέ και δεν κουραζόμαστε. Άμα του πεις όμως να περπατήσει λίγο, και του το επιβάλλεις λίγο... τότε σου λέει μα... κουράστηκα. Δε μπορώ άλλο... όπως όλα τα παιδάκια νομίζω!
- **Έναι λογικό είναι... νομίζω ότι το περπάτημα δεν ήταν ποτέ πολύ αγαπημένο σπορ των παιδιών. Γενικά είπατε ότι όταν τον ενδιαφέρει κάτι μπορεί να παίξει και μία ώρα..**
- Και μόνος του μία ώρα.. χωρίς κανέναν μπορεί να παίξει... θα παίξει και με την αδερφή του ή και με τους φίλους του, θέλει την παρέα, όμως όταν τον ενδιαφέρει κάτι και του αρέσει , θα κάτσει έτσι μόνος του.
- **Κατά τη διάρκεια μιας συζήτησης θα προσπαθήσει να πεταχτεί, θα προσπαθήσει να πει τη γνώμη του, ή μπορεί να κρατηθεί;**
- Μπορεί να κρατηθεί και να χαμογελάσει και να σε κάνει να... γελάσεις.. όταν δεν του αρέσει αυτό που λες, θα σε κάνει να γελάσεις , να ξεχάσεις αυτό που λες εσύ.
- **Γενικά η διάθεση του; πώς είναι;**
- Είναι ευχάριστο παιδί. Πολύ ευχάριστο.
- **Η διάθεση του έχει διακυμάνσεις; Έχει εναλλαγές;**
- Έχει αλλαγές όπως είναι όλα τα παιδιά του νηπίου, της προσχολικής ηλικίας, όταν δεν τους κάνεις το χατήρι, θα γκρινιάζουν, και όταν τους το κάνεις ξαφνικά θα χαμογελάσουν , αλλά σε γενικές γραμμές είναι ένα παιδί ευχάριστο, που δε γκρινιάζει εύκολα.
- **Όταν παίζει με τα άλλα παιδιά πώς συμπεριφέρεται;**
- Είναι ο φίλος των πάντων, θέλει όλους του τους φίλους να τους βλέπει χαμογελαστούς, δεν τον νοιάζει να μπει μπροστά, αλλά θέλει να είναι και από τους φίλους, ο πρώτος. Δε το επιβάλλει.
- **Σε διαφορετικά περιβάλλοντα, δηλαδή σε κλειστούς χώρους, παράδειγμα σε ένα πάρτυ, ή μια γιορτή, στη παιδική χαρά ή στο σχολείο ;**
- Την ίδια συμπεριφορά έχει, δεν αλλάζει.
- **Η νηπιαγωγός του, τι σας έχει αναφέρει;**

- Ότι είναι ένα παιδάκι πολύ χαμογελαστό, πειραχτήρι αρκετά, που θέλει να κάνει τους πάντες να γελάνε,
- ασχολείται με τις εργασίες, είναι επιμελής, αλλά είναι μέσα σε όλα. Κάνει και σκανταλιές. Είναι η διάθεση της παρέας σκανταλιάρικη; θα πάμε και στη σκανταλιά.
- **Πώς αντιδρά γενικά το παιδί όταν βρίσκεται με μεγαλύτερους από αυτό ηλικιακά ή σωματικά;**
- Πρόσφατα μου είπε κάτι που μου άρεσε και έχει σχέση και για αυτό το αναφέρω... Μαμά μου λέει... εγώ και με παιδάκι τρίτης Δημοτικού, δεν έχω πρόβλημα. Κάνω παρέα, να πάμε βόλτα.. γιατί ήταν να πάμε κάπου.
- **Εκεί πώς είναι; Ακολουθεί, αντιδρά;**
- Όχι ακολουθεί, τους πιο μεγάλους, τα πιο μεγάλα παιδιά ειδικά,
- **Αρα δε προσπαθεί να περάσει το δικό του;**
- Όχι, τους κάνει ότι θέλει με το χαμόγελο και το πείραγμα του! Είναι πονηρούλης. Οι υπόλοιποι τον ακολουθούν από την πονηριά του.
- **Έχει τον τρόπο δηλαδή;**
- Ναιιι Ναι..
- **Όταν βρίσκεται με υπερήλικες/ με παππούδες/γιαγιάδες; Πως αντιδρά ο μικρός;**
- Ευχάριστα, κατευθείαν θέλει να παίζει μαζί τους.
- **Όταν είναι με τον έναν από τους δύο έχει κάποια διαφορετική συμπεριφορά;**
- Στη γιαγιά του είναι πιο γλυκός, στον παππού του είναι πιο ζωηρός, θέλει να παίξουν ποδόσφαιρο, θέλει να παίξουν κάποιο παιχνίδι, είναι πιο έντονος.
- **Αυτό εσείς πώς το εξηγείτε; έχει να κάνει με ένα χαρακτηριστικό ιδιαίτερο;**
- Έχει να κάνει με το χαρακτηριστικό της γυναίκας και του άντρα. Ο παππούς είναι πιο έντονος, και αυτός στα παιχνίδια του γι αυτό, και η γιαγιά πιο ήσυχη.
- **Όταν βρίσκεται μαζί σας ή με τον μπαμπά ή με την αδερφή του, ποιές είναι οι αντιδράσεις του;**
- Σε γενικές γραμμές και με μας και με την αδερφή του πάει καλά. Δηλαδή δεν είναι έντονος. Όταν μπει το ζιζάνιο μέσα του που λέμε, θέλει να περάσει το δικό του, τότε γκρινιάζει και φωνάζει και

απαιτεί, μετά με την αδερφή έχουν πολύ μικρή διαφορά ηλικίας, έχουν περίπου ένα χρόνο, με αποτέλεσμα να θέλουν σχεδόν τα ίδια, να τα παίζουν σχεδόν την ίδια ώρα και οπότε λογικό είναι να έχουμε και ένταση και να όπως λέω ... μαζί δεν κάνουν και χώρια δε μπορούν!!

- **Έχετε κάποιο συγκεκριμένο περιστατικό στο μυαλό σας που θα θέλατε να μοιραστείτε μαζί μας, έτσι ώστε να γίνει λίγο πιο σαφής η συμπεριφορά, η αλληλεπίδραση μεταξύ τους;**

- θα σηκωθεί το πρωί και αν δε δει την αδερφή του, θα έρθει κατευθείαν στο δωμάτιο μου και θα μου πει... μαμά.. που είναι η αδερφή μου; Μόλις πω ότι η αδερφή του είναι στη γιαγιά ...είναι κάπου... θα αρχίσει...

- μα γιατί... εγώ τη θέλω... εγώ τη θέλω... εγώ τη θέλω... και εγώ γιατί δε πήγα; και όταν έρθει η αδερφή του.. της λέει γιατί έφυγες; και εγώ σε ήθελα; τώρα δε σε θέλω... και δε σε παίζω..., δηλαδή και μαζί θέλουν να είναι και χώριααα...

- **Έχετε κάτι άλλο να συμπληρώσετε σ αυτά που σας ρωτήσαμε ή γενικότερα στη συμπεριφορά του Μανώλη;**

- όχι νομίζω ότι είμαι εντάξει...

- **Κυρία Ν, σας ευχαριστούμε πάρα πολύ! Να είστε πολύ καλά και σεις και το παιδί!**

15. Μικαέλα κα Γιάννα κος Μπάμπης

- **Καλησπέρα κυρία Γιάννα και κύριε Μπάμπη. Θα ήθελα να συζητήσουμε σχετικά με τη Μικαέλα (μαθήτρια νηπιαγωγείου). Πώς είναι μια τυπική μέρα της μικρής από την ώρα που ξυπνά μέχρι την ώρα που κοιμάται.**

- (Μαμά) Καλησπέρα, λοιπόν η μικρή ξυπνά στις οχτώ η ώρα, πίνει, ξυπνά στις οχτώ η ώρα, πολλές φορές έρχεται στο κρεβάτι μας νωρίτερα από τις επτάμισι, όμως η ώρα που σηκώνεται είναι οχτώ. Ανοίγει τηλεόραση, βλέπει λίγο στο Νικελοντεόν παιδικά, οπότε ετοιμάζουμε το γάλα της. Εγώ δεν έχω τη δυνατότητα να παραμείνω παραπάνω απ' αυτό το μισάωρο, οπότε φεύγω και πηγαίνω στη δουλειά μου, οπότε την αναλαμβάνει ο μπαμπάς της, όπου την προετοιμάζει για το σχολείο. Οχτώ και πενήντα έρχεται το σχολικό και φεύγει, πηγαίνει στο σχολείο. Στο σχολείο κάνει κάποιες δραστηριότητες, μπορώ να τις πω τώρα ή αργότερα να τις πω; Απασχολούνται με εποχιακά θέματα πολλές φορές, με αντιγραφή , με πολλές ζωγραφιές, με χειροτεχνίες, τρώνε νωρίς το μεσημέρι κατά τις

δώδεκα, δεν κοιμάται στο σχολείο της και στη συνέχεια μετά από μια διαδικασία δραστηριοτήτων, την παραλαμβάνει ο μπαμπάς της στις τρεις και πενήντα. Αυτό το πρόγραμμα ισχύει από το Δεκέμβριο του '13. Την παραλαμβάνει, εάν πεινάει, τρώει, γιατί υπάρχει πάντα φαγητό και στο σπίτι, γιατί δεν μπορώ να ελέγξω τι τρώει στο σχολείο. Βέβαια υπάρχει αναφορικό χαρτί που γράφει, χαρτί αναφοράς που γράφει τι έκανε, με τι ασχολήθηκε, γι' αυτό και ξέρω τις δραστηριότητές της και από τη δασκάλα. Δευτέρα και Τετάρτη πηγαίνει μπαλέτο, πεντέμισι με εξήμισι. Την πηγαίνω εγώ, γιατί έρχομαι από τη δουλειά στις πέντε. Ερχόμαστε στο σπίτι αυτές τις δυο μέρες δεν ανοίγει τηλεόραση, ασχολείται με ζωγραφική, με παραμύθια, με βιβλία που βοηθούν στη φαντασία της. Βλέπουμε, δηλαδή εικόνες και της δίνω λέξεις και μου λέει μια πρόταση γι' αυτή την εικόνα, χρησιμοποιώντας αυτή τη λέξη. Πολλές φορές το κάνουμε αυτό, είναι πολύ συχνό. Κάνουμε μπάνιο, πίνουμε γάλα και κοιμόμαστε, αφού βέβαια το απόγευμα έχει φάει ένα τοστ ή φρούτο οπωσδήποτε που θέλω εγώ ή κάποιο γιαούρτι. Τις υπόλοιπες μέρες έρχομαι και εγώ από τη δουλειά μου πέντε η ώρα, έχει έναν αδελφό η Μικαέλα, παίζει λίγο με τον αδελφό της, οπότε εγώ δεν ασχολούμαι εκείνη την ώρα μαζί της, γιατί προσπαθώ να μαγειρέψω, όμως δυο ώρες οπωσδήποτε, Τρίτη, Τετάρτη και Παρασκευή είτε θα πάμε, συγγνώμη, όχι Τετάρτη, Τρίτη, Πέμπτη και Παρασκευή είτε θα πάμε κάποια βόλτα, είτε θα πάμε στα μαγαζιά, κάποια βόλτα σε φίλη της, είτε στα μαγαζιά ή θα κάτσουμε σπίτι τώρα το χειμώνα ειδικά και θα ασχοληθούμε πάλι, θα παίζουμε στο σπίτι μέσα γιατί είναι πιο χαλαρή τις μέρες αυτές, κνηνητό, θα δει κάποιες φορές και τηλεόραση, όχι πολλή ώρα όμως, θα κάνει μπάνιο και θα κοιμηθεί. Το καλοκαίρι αυτό το πρόγραμμα δεν ισχύει, από Μάιο και όχι Μάιο, ίσως και Απρίλιο γιατί κάθε απόγευμα βγαίνουμε. Είμαστε έξω σε παιδικές χαρές, είτε με φίλους, είτε βόλτα στην Πειραιϊκή που είναι εκεί κοντά μας και μιλάμε πολύ, αυτά, εντάξει. Αυτή είναι μια συνηθισμένη της ημέρα αναλόγως την εποχή.

- **Κύριε Μπάμπη, θα θέλατε να συμπληρώσετε κάτι σε σχέση με την τυπική ημέρα της μικρής;**

- (Μπαμπάς) Όχι, όχι. Θα συμφωνήσω κι εγώ με τη γυναίκα μου. Το πρωί της βάζω κι εγώ την τηλεόραση, να πει το γάλα της, να απασχοληθεί λιγάκι, την ετοιμάζω, την ντύνω. Αυτά. Το μεσημέρι την παραλαμβάνω, αφού λείπει η Γιάννα, της βάζω να φάει μερικές φορές. Αυτό που είπε η Γιάννα. Βλέπουμε πάλι λίγο τηλεόραση, κάνα μισάωρο περίπου, θα παίζουμε, ώσπου την παραλαμβάνει η μητέρα της μετά.

- **Το πρόγραμμα του ύπνου της πώς είναι; Είναι συνεχές;**
- (Μαμά) Η Μικαέλα κοιμάται στις εννιά. Είναι πολύ συγκεκριμένο αυτό καθημερινές, ξυπνάει επτά και μισή, υπάρχουν πολλές φορές που είπα πριν, δεν το διευκρίνισα σωστά. Πολλές φορές μπορεί να έρθει και στο κρεβάτι μας στις έξι, όμως είναι πολύ καλόβολο παιδί και εάν της κάνεις την παρατήρηση την προηγούμενη θα το κρατήσει και δεν θα έρθει. Δηλαδή, προχτές πήγε ο μπαμπάς της να τη σκεπάσει το βράδυ και η ώρα ήταν έξι και της λέει γιατί δεν κοιμάσαι και του λέει γιατί η μαμά μου είπε να έρθω στο κρεβάτι σας όταν ξημερώσει και κοιτούσε από το πρωί τα παράθυρα να δει... πότε θα ξημερώσει. Κοιμάται εννιά, ξυπνά επτάμιση με οκτώ. Από τις επτάμιση δηλαδή, οχτώ έχει ξυπνήσει. Τα Σαββατοκύριακα κοιμάται και μεσημέρι. Και άντε αν έχουμε κάποιο πάρτι, ή αν έχουμε πάει καμιά βόλτα, άντε να μην κοιμηθεί εννιά, να κοιμηθεί εννιάμιση, δέκα παρά. Αλλά αυτή είναι η ώρα της. Βέβαια πολλές φορές καθημερινές το χειμώνα, παρατηρώ είναι κουρασμένη και θέλει να κοιμηθεί. Μετά τη δραστηριότητά της το μπαλέτο, παραπονιέται. Πολλές φορές κοιμάται στο αυτοκίνητο, αλλά εντάξει το ξεπερνάει.
- **Στις δραστηριότητες γενικότερα, όχι μόνο στο μπαλέτο αλλά με ό,τι ασχολείται, τις αντιγραφές, τις ζωγραφιές και ό,τι κάνει, πώς τη βλέπετε; Συγκεντρώνεται εύκολα;**
- (Μαμά) Συγκεντρώνεται. Όταν όμως δυσκολεύεται σε κάτι, κλαίει πολύ εύκολα. Συγκεντρώνεται. Βαριέται εύκολα. Δηλαδή, μπορούμε να πούμε ένα απόγευμα δεν μπορεί να περάσει μόνο με ζωγραφική, θα σηκωθεί, θα θέλει να παίξει με τα παιχνίδια της. Ασχολείται λίγο με τη ζωγραφική, μισή ώρα. Το μπαλέτο δείχνει ότι της αρέσει, όμως υπήρξε μήνας που δυσκολεύτηκα και είχα και το δίλημμα αν θα συνεχίσω ή όχι. Δηλαδή δεν ήθελα, γιατί ή Μικαέλα είναι ένα παιδί που δεν θέλει πολλή πίεση, δεν θέλω δηλαδή, είναι ένα παιδί που είναι πειθαρχημένο σχετικά και με ακούει. Και εγώ δε θέλω να το εκμεταλλευτώ και να την πιέσω και να μην κάνει ουσιαστικά αυτό που θέλει.
- **Υπάρχουν φορές που παρατηρείτε να εμφανίζει κάποια αδυναμία συγκέντρωσης;**
- (Μαμά) Όχι, όχι. Μόνο όταν δεν έχει δηλαδή, αν δεν έχει διάθεση για κάτι και της πω να, όταν δεν έχει διάθεση, εάν θέλει να συνεργαστεί και δεν μπορεί. Όχι ποτέ. Αυτό με την Μικαέλα που δεν ξέρω αν θα το πούμε μετά. Η Μικαέλα ένα διάστημα μεταξύ δύο με τριάνμισι είχε εμφανίσει κάποια βράδια τρομακτικούς, πώς το λέγανε ρε Μπάμπη;
- (Μπαμπάς) Δε θυμάμαι ρε Γιάννα.

- Υπάρχει μια ορολογία που ξυπνούσε στον ύπνο της και έκλαιγε πολύ δυνατά χωρίς να αντιλαμβάνεται τι συμβαίνει. Νυχτερινούς τρόμους έτσι λέγεται. Ήταν ένα διάστημα που πιστεύω, ανησυχητικό, λίγο διαταραγμένη γιατί είχε γεννηθεί ο αδελφός της. Τη φύλαγε μια γυναίκα που μετά από καιρό αντιλήφτηκα ότι της έδινε την εντύπωση ότι δεν την ήθελε. Τη δυσκόλευε η παρουσία δεύτερου παιδιού γιατί αυτή η γυναίκα είχε προσληφθεί καθαρά για τον αδελφό της που ήταν βρέφος και την είχα αλλάξει και παιδικό. Δηλαδή ήταν πολλά γεγονότα μαζεμένα στη ζωή της, όμως αυτό, δηλαδή η Μικαέλα σαν παιδί, σαν μωρό θα έχω να το θυμάμαι. Ξυπνάει το βράδυ, ουρλιάζει, μισή ώρα ακριβώς μετά την ώρα που κοιμάται. Ουρλιάζει, δεν καταλαβαίνει πού βρίσκεται, ενώ τα μάτια της είναι ανοιχτά. Μετά που διάβασα και ρώτησα και τον παιδίατρο και μου είπε ότι θα πρέπει να κοιμάται καλά, και αν συνεχιστεί, θα έπρεπε να έπαιρνα και μια γνώμη, αλλά δε συνεχίστηκε.

- (Μπαμπάς) Να μη βλέπει πάρα πολύ τηλεόραση, να αναπαράγει εικόνες το βράδυ.

- (Μαμά) Να αναπαράγει εικόνες. Και ένα διάστημα, δηλαδή αυτό το πρόγραμμα που είπαμε είναι τώρα. Δεν το ακολουθ... υπάρχουν εποχές δηλαδή κάποιο διάστημα έβλεπε τηλεόραση, έβλεπε και παιδικά πριν κοιμηθεί.

- (Μπαμπάς) Είναι και πολύ εσωστρεφής ε;

- Ναι, είναι και ένα παιδί που δεν εκδηλώνεται οπότε το έβγαζε αυτό. Νομίζω, βέβαια, ότι είναι και ο αδελφός της.

- **Θεωρείτε ότι υπάρχουν κάποιες δραστηριότητες στις οποίες η μικρή της τραβάνε πιο πολύ την προσοχή;**

- (Μαμά) Ναι, ο χορός, ο χορός. Απλά πιστεύω ότι η Μικαέλα θέλει την διάκριση, της αρέσει η διάκριση και όταν αντιλαμβάνεται ότι δεν την έχει, ενοχλείται και κλαίει. Δεν ξέρει να χάνει. Έτσι νομίζω, έτσι έχω καταλάβει και είναι πολύ ευαίσθητη. Έτσι μου λένε οι δασκάλες της στο σταθμό και το βλέπω δηλαδή.

- **Μας είπατε πριν ότι κάτι που δε θέλει να το κάνει, δεν το κάνει. Δε συγκεντρώνεται να το κάνει.**

- (Μαμά) Ναι, ναι δε συνεργάζεται.

- **Εσείς εκείνη την ώρα προσπαθείτε με κάποιο τρόπο, άμα πρέπει αυτό να γίνει, ας πούμε μια εργασία του σχολείου, με κάποιο τρόπο να τη βοηθήσετε έτσι ώστε να την ολοκληρώσει;**

- (Μαμά) Κοιτάζετε, οι εργασίες του σχολείου δεν έχουμε, αλλά προσπαθώ. Δηλαδή της βάζω, της λέω, αν το κάνεις αυτό μετά θα παίζεις. Ειδάλλως εντάξει. Της βάζω κάποια όρια για να το κάνει, δεν τη βοηθάω στο να το κάνει. Γιατί, όχι γιατί θεωρώ ότι δεν είναι σωστό, γιατί ίσως δεν έχω και το χρόνο. Συνήθως η Μικαέλα αυτό που κάνει είναι να παίρνει προτάσεις από βιβλία, από ειδικό τετράδιο ασκήσεων και να τα αντιγράφει. Δεν ξέρει όμως πχ να γράψει το όνομα της στη σειρά. Βλέποντας το, το κάνει. Αντιγράφει και ολόκληρη πρόταση. Αυτό τη βάζω να κάνει εγώ εδώ. Και να μου λέει ιστορίες με τη φαντασία της. Αυτό συνέχεια και σε καθημερινή βάση.
- **Είναι πολύ σημαντικά όλα αυτά και βοηθάνε και στη διεύρυνση της φαντασίας της. Τι βλέπετε να μπορεί να κάτσει σε μια θέση ή δυσκολεύεται και χρειάζεται...**
- (Μαμά) Α, τόσο πολύ να κάτσει που μπορεί και να κοιμηθεί.
- **Ολοκληρώνει το παιχνίδι της πάντα, μερικές φορές, τι παιχνίδι; Κάτι με το οποίο ασχολείται;**
- (Μαμά) Αυτό δε θα το 'λεγα ότι το κάνει πάντα. Βαριέται εύκολα.
- **Εύκολα, δηλαδή σε τι χρονικό διάστημα μιλάμε;**
- (Μαμά) Δηλαδή μπορεί να πει μαμά θέλω να ζωγραφίσω και εγώ έχω την εντύπωση ότι θα ζωγραφίσει μια ώρα και η Μικαέλα δεκαπέντε λεπτά. Και μετά κάνει κάτι άλλο. Αυτό. Βέβαια η Μικαέλα νομίζει ότι είμαι και λίγο άδικη μαζί της γιατί έχω τον αδελφό της που δεν την αφήνει. Είναι δηλαδή, ο αδελφός της σε τέτοια ηλικία που δεν τη βοηθά αυτό. Δεν είναι ότι από μόν... ίσως, δεν μπορεί. Δηλαδή τις τραβάει τις ζωγραφιές. Έχει πρακτικούς λόγους να μην το κάνει. Αυτό, γι' αυτό και εγώ δεν έχω ασχοληθεί τόσο πολύ με τη γραφή, γιατί δεν μπορώ εδώ να το εφαρμόσω ακόμα.
- **Οπότε δε σηκώνεται διαρκώς.**
- (Μαμά) Όχι, όχι. Δεν έχει τέτοια.
- **Υπάρχει κάποια δραστηριότητα, εκτός από τη ζωγραφική, που είναι αρκετή ώρα αφοσιωμένη πάνω σ' αυτό;**
- (Μαμά) Τα παζλ. Στα παζλ. Αφιερώνει χρόνο. Και της αρέσει να το ολοκληρώνει. Όταν δεν μπορεί, δεν το αφήνει. Κλαίει, τα παρατάει. Δηλαδή δεν έχει την υπομονή. Στεναχωριέται. Είναι όμως ένα παιδί που ακούει πολύ.
- (Μπαμπάς) Και αντιγραφή

- **Και αντιγραφή κάνει;**
- (Μαμά) Ναι, κάνει είπαμε αντιγραφή κάνει. Πιο πολύ τα παζλ. Θέλει να το τελειώσει το πάζλ.
- **Πόση ώρα μπορεί να παίζει, ας πούμε, είτε με το παζλ, είτε με την αντιγραφή.**
- (Μαμά) Με το παζλ μπορεί και μια ώρα. Με την αντιγραφή μισή ώρα με είκοσι λεπτά. Ζωγραφιές της αρέσει πολύ. Έχει μπει σε μια διαδικασία, δηλαδή αυτό που βλέπει αρχίζει και ζωγραφίζει ανθρωπάκια με χέρια, με πόδια, δηλαδή μπαίνει στη λογική του σχήματος. Χτες μου ζωγράφησε ένα δελφίνι. Το είδε και το ζωγράφησε. Κανονικά όχι να μοιάζει. Όχι, να είναι φανταστικό, έμοιαζε το σχήμα του με δελφίνι.
- **Θα εγκατέλειπε εύκολα σε μικρό χρονικό διάστημα μια ασχολία της άλλη εκτός από αυτές τις αγαπημένες της. Πώς το βλέπετε;**
- (Μαμά) Κοιτάζετε, ας πούμε η Μικαέλα δε θέλει, δε νομίζω, γιατί όταν της λέω να τη βάλω πίσω το καλοκαίρι, δεν της αρέσει το νερό και μου λέει δεν θέλω. Είναι πολύ συγκεκριμένη.
- **Είναι ξεκάθαρη.**
- (Μαμά) Ναι. Το μπαλέτο πιστεύω ένα μήνα, μιλάμε μόνο για ένα μήνα, ενώ έχουμε ξεκινήσει από το Σεπτέμβριο, γιατί μου είπε μαμά κουράζομαι, με πονάνε τα πόδια μου. Δηλαδή εκφράζεται και γενικώς της έχω εμπιστοσύνη σ' αυτά που λέει. Όχι γιατί πιστεύω ότι στην κρίση της είναι σωστή σαν παιδάκι. Την ακούω δηλαδή.
- (Μπαμπάς) Δε λέει ότι δεν της αρέσει ή βαριέται το μπαλέτο. Λέει ότι κουράζεται.
- (Μαμά) Μου λέει μαμά τα πόδια μου πονάνε. Γενικώς εκφράζεται. Ήθελε λίγο και της λέω θέλεις να το διακόψουμε. Όχι μου λέει θέλω μια φορά την εβδομάδα, δηλαδή απλώς να ξεκουραστεί.
- **Στις συζητήσεις πώς είναι; Είναι παρορμητική;**
- (Μαμά) Καθόλου, καθόλου. Είναι πολύ συνεργάσιμη. Το μόνο πρόβλημα είναι ότι είναι λίγο εσωστρεφής. Αλλά αν της μιλήσεις και σε εμπιστευτεί, θα στο πει.
- **Οπότε δεν πετάγεται να πάρει τη σειρά ενός άλλου που μιλάει. Τους αφήνει όλους να ολοκληρώσουν τη φράση τους.**
- (Μαμά) Όχι, όχι.
- (Μπαμπάς) Απεναντίας είναι και ακουστική πολύ.
- **Η διάθεσή της πώς είναι; Αλλάζει;**

- (Μαμά) Η διάθεσή της είναι κανονική, αλλά μερικές φορές είναι λίγο μελαγχολική. Είναι λίγο μελαγχολική.
- **Μπορείτε να μου περιγράψετε κάποιο περιστατικό;**
- (Μαμά) Όχι, δεν είναι από τις κινήσεις της. Είναι από τη ματιά της. Τη βλέπω λίγο μελαγχολική. Δεν ξέρω αν είναι η ματιά της αλλά μερικές φορές είναι λίγο μελαγχολική.
- **Και δε σας το ‘χει αυτό... ;**
- (Μαμά) Όχι. Δε μας εκδηλώνεται, αλλά τι πιστεύεις εσύ;
- (Μπαμπάς) Αυτό ακριβώς. Μελαγχολική... εκδηλωτική πολύ δεν μπορώ να πω ότι είναι.
- (Μαμά) Όχι.
- **Σα να απορροφάται στις σκέψεις της.**
- (Μαμά) Ναι, απορροφάται η Μικαέλα στις σκέψεις της. Είναι κάποιες φορές αλλά αμέσως επανέρχεται. Όταν της λέω Μικαέλα τι σκέφτεσαι, τίποτα μου λέει μαμά. Από το βλέμμα της λέω εγώ ότι είναι.
- (Μπαμπάς) Πιστεύω ότι είναι αρκετά ώριμη για την ηλικία της η Μικαέλα.
- **Όταν παίζει με άλλα παιδιά πώς συμπεριφέρεται;**
- (Μαμά) Είναι το αγαπημένο παιδί του σχολείου. Δηλαδή μας καλούν σε όλα τα πάρτι. Υπάρχουν πάρτι που καλούν μόνο τη Μικαέλα. Είναι πολύ συνεργάσιμη και η δασκάλα της λέει. Καταρχήν, εντάξει, στα παιδιά που συναναστρεφόμαστε, φίλων είναι ένα παιδί που υποχωρεί, ένα παιδί πολύ ήσυχο, που είναι ευχάριστη, γιατί περνάνε καλά και γενικώς πιστεύω ότι η Μικαέλα είναι, επειδή είναι ήσυχο παιδί, το αγαπημένο παιδί όλων. Έτσι νομίζω.
- **Η συμπεριφορά της διαφοροποιείται ανάλογα με τα περιβάλλοντα, δηλαδή αν έχουμε ένα κλειστό χώρο, σε ένα πάρτι, ή ένα ανοιχτό χώρο, μια παιδική χαρά, έχει διαφοροποιήσεις η συμπεριφορά της;**
- Όχι, δεν έχει διαφοροποίηση, όχι.
- **Όταν βρίσκεται με μεγαλύτερα από εκείνη παιδιά, είτε ηλικιακά, είτε σωματικά, πώς είναι; Ακολουθεί; Αντιδρά;**
- (Μαμά) Η Μικαέλα έχει μάθει να είναι με μεγαλύτερα σωματικά παιδιά
- (Μπαμπάς) Επειδή...

- (Μαμά) Άφησε με για λίγο... να είναι με μεγαλύτερα σωματικά παιδιά, γιατί έχει πάει σε παιδικούς σταθμούς με ηλικίες, έχει πάει σε παιδικό σταθμό από εννιά μηνών, οπότε συνήθως όλα ήταν μεγαλύτερά της. Πέρασε ένα διάστημα και ασχολήθηκε με το μέγεθός της, γιατί μου έλεγε μαμά εγώ είμαι μικρούλα, γιατί ήταν σε ένα παιδικό σταθμό που εκείνη ήταν τριών, δύο και δίπλα της είχε παιδάκια τεσσεράμισι με πέντε. Είχε ασχοληθεί και την ενοχλούσε. Την ενοχλούσε ένα διάστημα, γιατί οι δασκάλες, επειδή υπήρχε άλλο ένα κοριτσάκι. Πώς εγώ το εξήγησα. Την έλεγαν Μικαέλα. Για να διαχωρίσουν τη δική μου την έλεγαν μικρή και αυτό της είχε στοιχίσει. Και είχε ασχοληθεί με τα μεγέθη και προσπαθούσα να της εξηγήσω και εγώ λοιπόν ότι αυτά τα παιδιά είναι μεγαλύτερα της, επειδή η μαμά τους τα έβγαλε από την κοιλιά της νωρίτερα απ' ότι εγώ εκείνη. Δεν το καταλάβαινε αμέσως, όμως νομίζω ότι φέτος αυτό το έχει καταλάβει. Τώρα για την ηλικία τη μεγαλύτερη, της αρέσει να κάνει παρέα με μεγαλύτερης ηλικίας, γιατί είναι εξοικειωμένη με τα ξαδέρφια της. Τα λατρεύει. Είναι πολύ μεγάλα παιδιά. Η ξαδέρφη της που πάει πρώτη γυμνασίου ασχολείται μαζί της, οπότε η Μικαέλα παίρνει απ' αυτό και της αρέσει. Βέβαια η συμπεριφορά της εκεί διαφοροποιείται, όταν η ξαδέρφη της κάνει παρέα με μεγαλύτερα παιδιά. Δηλαδή όταν είναι μια ομάδα μεγαλύτερων παιδιών, οπότε η Μικαέλα απότομα περιορίζεται σ' αυτό που της δίνουν εκείνη την ώρα, γιατί δεν παίρνει την ανάλογη προσοχή. Αλλά της αρέσει γενικά.

- **Οπότε ακολουθεί σ' αυτό το πλαίσιο;**

- (Μαμά) Οποσδήποτε ακολουθεί. Κάνει παρέες. Δηλαδή το καλοκαίρι, στις διακοπές μας, γίνεται παρέα με μεγάλα παιδιά στην πλατεία του νησιού, του τόπου τέλος πάντων που πάμε και είναι μια παρέα και κάθονται και ακούνε μουσική, γιατί εγώ έχω οπτικό πεδίο και την αφήνω ελεύθερη και είναι μια παρέα με πολύ μεγαλύτερα παιδιά.

- **Όταν βρίσκεται το παιδί με υπερήλικες, δηλαδή γιαγιάδες, παππούδες, μόνο μ' έναν από τους δυο τελοσπάντων υπάρχει κάποιο χαρακτηριστικό στη συμπεριφορά της και στη συμπεριφορά τους που να δείχνει ότι ασκεί επιρροή ο ένας στον άλλο;**

- (Μαμά) Όχι, απλώς έχω παρατηρήσει ότι όταν βρίσκεται με μεγάλους σε ηλικία, δε θέλει να τους ακουμπάει. Δηλαδή έχουμε, ας πούμε, έναν παππού πολύ μεγάλο, ενενήντα οχτώ χρονών, δε θέλει να έχει επαφή με, να τον ακουμπάει, το άγγιγμα, αλλά με τη γιαγιά της, γιατί αυτός ο κύριος είναι δικός μου παππούς, με τη γιαγιά της δεν έχει πρόβλημα, ούτε χαϊδεύεται ιδιαίτερα.

- (Μπαμπάς) Δεν υπάρχει και συχνή επαφή όμως.
- (Μαμά) Δεν υπάρχει και συχνή. Είναι από τα παιδιά που δεν έχει απολαύσει παππούδες και γιαγιάδες. Αλλά όταν έχει την επαφή με τη γιαγιά της, τη μαμά του μπαμπά της φυσιολογικά.
- **Το παιδί όταν βρίσκεται μόνο του, είτε με σας, είτε με τη μαμά είτε με τον μπαμπά είτε με τον αδερφό της, πώς είναι η συμπεριφορά της; Θέλετε να μας περιγράψετε κάτι αντιπροσωπευτικό;**
- (Μαμά) Ναι, διαφέρει. Η Μικαέλα όταν είναι με τον αδερφό της πολλές φορές μαλώνουν, δηλαδή περνάμε μια φάση τώρα, γιατί ο αδερφός της είναι δυο χρονών, μαλώνουν. Τη δέρνει, τη χτυπάει, τον χτυπάει, εκείνος είναι και λίγο πιο επιθετικός, τη δαγκώνει, οπότε μαλώνουν, δηλαδή συχνά, καθημερινά και πολλές φορές.
- (Μαμά) Κάνει και με εκείνον κάποια πράγματα...
- (Μαμά) Και κάνει, γίνεται πιο παιδάκι, πιο μωρό. Όταν είναι με μένα είναι σχετικώς μαζεμένη. Όμως εγώ είμαι πιο συγκεκριμένη στα όρια που βάζω. Όταν είναι με το μπαμπά της λίγο ξεφεύγει, υπήρχε ένα διάστημα που άλλαξε η καθημερινότητα της Μικαέλας, γιατί είχαμε μια κυρία που μας βοηθούσε και ανέλαβε ο σύζυγος το μεσημέρι. Λοιπόν, για ένα μήνα τα μεσημέρια εκείνα γινόταν πόλεμος στο σπίτι. Όμως νομίζω ότι είναι αδυναμία του μπαμπά να βάλει όρια. Όταν έβαλε τα όρια αμέσως η Μικαέλα προσαρμόστηκε πάρα πολύ γρήγορα και κατάλαβε ότι δεν πρέπει να κουράζει το μπαμπά και δεν πρέπει να δημιουργείται τέτοια φασαρία το μεσημέρι. Ίσως επειδή είναι κουρασμένη. Εγώ απουσιάζω, δεν έχω εικόνα, αλλά είχα από το τηλέφωνο, άκουγα τι γινόταν και μου 'λεγε ο σύζυγος. Δηλαδή αν την παίρνει ένα περιβάλλον το κάνει, αν δεν την παίρνει μαζεύεται. Εγώ θέλω να είναι μαζεμένη και οριοθετημένη, όμως επειδή είναι παιδί που με την πρώτη, με την πρώτη παρατήρηση θα συμμορφωθεί, θέλω και μένα η παρατήρησή μου να έχει όρια. Για να μην περάσουμε στο άλλο επίπεδο, σε καταπίεση. Σε αντίθεση με τον αδερφό της που είναι τα δυο αντίθετα άκρα.
- (Μπαμπάς) Εγώ πιστεύω ότι επειδή υπάρχει πειθαρχία στο σταθμό, έρχεται στο σπίτι και βγάζει το άχτι της. Ό,τι δεν μπορεί να κάνει εκεί τα κάνει εδώ.
- **Με τις ερωτήσεις έχω ολοκληρώσει. Θέλετε να συμπληρώσετε κάτι για να ολοκληρώσουμε;**

- (Μαμά) Ναι. Θέλω να συμπληρώσω ότι πιστεύω ότι στα παιδιά, εντάξει η Μικαέλα δεν αντιμετωπίζει, με τη Μικαέλα πιστεύω ότι δε θα αντιμετωπίσω πολλά μαθησιακά, έτσι πιστεύω, προβλήματα, γιατί φαίνεται ότι είναι ένα παιδί που δε θα με δυσκολέψει με τα μαθήματα ή ο,τιδήποτε. Πιστεύω όμως ότι πέρα από την, στην προσωπικότητα των παιδιών..., πέρα από κάποιες..., πέρα από το χαρακτήρα, το ποσοστό που κληρονομείται, γιατί πιστεύω αυτό, είναι και συγκυρίες το πώς στήνεται ένα παιδί. Και υπάρχουν και εποχές που από το ίδιο το παιδί, οι ίδιοι γονείς, αναλόγως με τη συμπεριφορά τους να βγάζουν άλλα πράγματα. Έτσι πιστεύω. Το έχω ζήσει με τη Μικαέλα. Έχω ζήσει πολύ ήρεμη κατάσταση και βγάζει η Μικαέλα μια συμπεριφορά άλφα και έχω ζήσει τη Μικαέλα σε πίεση, πιο δύσκολες μέρες και η Μικαέλα βγάζει πιο άσχημη συμπεριφορά. Μάλιστα. Αυτά.

- **Ευχαριστώ πολύ. Κύριε Μπάμπη, θέλετε να μας πείτε κάτι;**

- (Μπαμπάς) Όχι.

- **Σας ευχαριστώ και τους δυο. Καλή συνέχεια.**

- (Μαμά- Μπαμπάς) Και εμείς. Γεια σας.